

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tesisenxarxa.net) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tesisenred.net) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tesisenxarxa.net) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author

EL PARC CENTRAL A LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA
UNA DEFINICIÓ CRÍTICA

Joan Florit Femenias

Director, Dr. Àngel Martín Ramos

Universitat Politècnica de Catalunya
Programa de Doctorat en Urbanisme
Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori

Barcelona, gener de 2014

Tesi presentada per a obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

EL PARC CENTRAL A LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA

Una definició crítica

Joan Florit Femenias

Director, Dr. Àngel Martín Ramos

Universitat Politècnica de Catalunya
Programa de Doctorat en Urbanisme

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Barcelona, gener de 2014

Tesi presentada per a obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

Sumari

<i>Llistat d'abreviatures i símbols</i>	5
<i>Glossari</i>	6
<i>Resum de la investigació (català)</i>	7
<i>Resumen de la investigación (castellano)</i>	8
<i>Abstract (English)</i>	9
<i>Prefaci</i>	10
I. Introducció	. 13
I.1. La metròpoli i el sistema d'espais lliures contemporanis	. 15
I.1.1. Panorama i perspectives de la urbanització contemporània	16
I.1.2. L'espai obert a la metròpoli	17
I.1.3. Hipòtesis bàsiques de la recerca	19
I.2. Objecte, motivació i antecedents de la investigació	. 19
I.2.1. L'especificitat de l'objecte d'estudi	19
I.2.2. La magnitud de l'objecte d'estudi	22
I.2.3. Justificació i objectius de la investigació	25
I.2.4. Antecedents de la investigació	26
I.3. Primers resultats: Qualitats principals del parc central i oportunitats per a la metròpoli	. 28
II. Continguts temàtics del parc central	. 37
II.1. El verd a la ciutat: del jardí urbà al parc central	. 39
II.1.1. El control de la natura	39
II.1.2. El desig per la natura	42
II.1.3. Privatització i embelliment de la natura	45
II.1.4. La natura com a espai públic	47
II.1.5. La introducció d'atributs afegits	49
II.1.6. La gran dimensió	52

II.2.	Els grans esdeveniments urbans internacionals a les capitals	. 60
II.2.1.	Nous espais lliures urbans per a la celebració de grans esdeveniments	61
II.2.2.	Contribucions dels grans esdeveniments a la composició del parc central	63
II.3.	L'oci col·lectiu urbà amb projecció metropolitana	. 67
II.3.1.	Conceptualitzacions de l'oci al llarg de la història	68
II.3.2.	Contribucions del fenomen metropolitana a l'oci contemporani	69
II.3.3.	Oci i activitats de lleure al parc urbà	72
II.4.	Contribució a la reducció del desequilibri mediambiental de la metròpoli	. 75
II.4.1.	Efecte i potencial del parc central a l'ecologia de la metròpoli	75
II.4.2.	La sostenibilitat com a nou requeriment en el disseny de grans parcs	77
III.	Origen del parc central	. 81
III.1.	Herències gens casuals i projectes molt especials	. 93
III.2.	Objectius compartits: motius geogràfics, ecològics i ideològics	. 100
III.3.	Modes en que el sòl esdevé públic: adquisicions, cessions i drets heretats	. 101
III.4.	Algunes conclusions de l'estudi de l'origen	. 102
IV.	Composició i conflicte del parc central metropolitana	. 105
IV.1.	<u>Qualitats del parc central</u>	<u>. 109</u>
IV.1.1.	Atributs especials entre els motius que li van servir de germen	. 109
IV.1.1.1.	Ratificació del gran parc per efecte de la consistència dels antecedents	109
IV.1.1.2.	Actes d'apropiació de la riquesa ambiental i paisatgística pròpies del lloc	116
IV.1.1.3.	L'associació d'una singularitat geogràfica amb una funció urbana especial	122
IV.1.1.4.	El parc com a reflex heretat de l'estructura de la propietat del sòl	128
IV.1.1.5.	El gran parc com a base del desenvolupament sostenible de la metròpoli	139
IV.1.1.6.	Ratificació dels sistemes geogràfics i naturals en el sistema urbà	145

IV.1.2.	La condició urbanística del parc central	. 152
IV.1.2.1.	Una funció urbana amb accessibilitat de qualitat	152
IV.1.2.2.	L'espai obert com a part protagonista del nucli de la ciutat	168
IV.1.2.3.	El rol ideològic i moral del gran parc	174
IV.1.2.4.	Un recurs qualificador procedent del planejament urbanístic	179
IV.1.2.5.	Un contrapunt d'equilibri sostenible als excessos de la ciutat industrial	186
IV.1.2.6.	La interferència de la gran dimensió espacial en el cos compacte de la ciutat	195
IV.1.2.7.	Un mosaic de serveis i varietats de diversitat compatible	202
IV.1.2.8.	Una concentració funcional especialitzada	228
IV.1.2.9.	Un espai lliure amb vocació multi-escalar	236
IV.1.2.10.	Un espai amb màxima capacitat de servei per a la trobada multitudinària	244
IV.1.3.	Atribut adquirits segons el mode de la seva construcció	. 250
IV.1.3.1.	El producte d'una acumulació sostinguda d'accions	251
IV.1.3.2.	Un espai amb les jerarquies associades a la urbanització seqüencial	263
IV.1.3.3.	Consolidació d'un espai obert construït a retalls	266
IV.1.3.4.	Resultats de l'efecte de la passivitat com a incident empobridor	271
IV.1.3.5.	Un paisatge amb l'empremta de la tècnica aplicada a la seva construcció	277
IV.2.	<u>Troballes al parc central</u>	<u>. 282</u>
IV.2.1.	Troballes rellevants per a l'enriquiment de la constitució de la metròpoli	. 283
IV.2.1.1.	L'àgora capital: un espai de costum per a usos col·lectius singulars de la metròpoli	285
IV.2.1.2.	El gran parc com a centre urbà	288
IV.2.1.3.	El gran parc com a expressió artística més selecta i notable de la metròpoli moderna	290
IV.2.1.4.	Un desplegament de mitjans per a l'experimentació amb els sentits	297
IV.2.1.5.	La reivindicació de la dignitat d'allò públic com a emblema de la metròpoli capital	306
IV.2.1.6.	El prestigi d'allò verd de qualitat	315
IV.2.1.7.	Un espai d'excel·lència per a l'enriquiment i el prestigi de l'oci a la metròpoli	324
IV.2.1.8.	Un element urbà clau de la metròpoli sostenible	336

IV.2.2.	Troballes i aportacions per al progrés de la urbanística	.343
IV.2.2.1.	L'especialització funcional del carrer	344
IV.2.2.2.	La coexistència amb la riquesa de la biodiversitat	349
IV.2.2.3.	El contacte educatiu amb la memòria	355
IV.2.2.4.	La invenció arquitectònica	361
IV.2.2.5.	Un escenari per a l'expressió de la societat global	365
IV.2.2.6.	Noves escenes urbanes per a l'enriquiment de l'imaginari col·lectiu del centre urbà	370
IV.3.	<u>Una definició crítica del parc central</u>	<u>. 375</u>
V.	Bibliografia	. 385
VI.	Índex de noms i llocs	. 397
VII.	Listat d'il·lustracions	. 401

Llistat d'abreviatures i símbols

Signes, símbols d'unitats, abreviatures i acrònims utilitzats en el text

c.	Cap a, que ronda al voltant de la data assenyalada. c. 1950
cap.	Capítol. Es refereix al capítols de la tesi i van notats amb nombres romans. Cap. I.
cfr.	Confronti's. Envia a capítols o paràgrafs del propi document. Per exemple, cfr. III.1.2, envia al lector a considerar per a millor enteniment el que s'exposa al subparàgraf 1.2 del tercer capítol de la tesi
Dr./Dra.	Doctor o doctora
DUOT	Departament d'urbanisme i ordenació del territori de la UPC
E:	Escala
ed.	Editor, indicant qui firma una edició de textos de varis autors
EEUU	Estats Units d'Amèrica
esq.	Esquerra
dta.	Dreta
et al.	I altres, per indicar que hi ha més de tres autors en una obra
etc.	Etcètera
Expo	Exposició internacional indicada amb l'any de celebració i el nom de la ciutat amfitriona
Fig.	Figura. Cada una de les imatges numerades que il·lustren el text
ha.	Hectàrees
hab.	Habitants
Ibídem	Indica que la referència bibliogràfica de la nota al peu és la mateixa que a la nota precedent
JF	Joan Florit. Indica aquells gràfics i fotografies que són obra de l'autor
JJ.OO.	Jocs olímpics indicat amb l'any de celebració i el nom de la ciutat amfitriona
km	Kilòmetres
m	Metres
n.	Nombre, sobretot per identificar revistes
N	Indica l'orientació Nord
op. cit.	Obra citada
p. / pp.	Pàgina, pàgines
par.	Paràgraf. Es refereix a cada una de les divisions que es produeixen d'un capítol. Per exemple, par. II.2.
Quad.	Quadre. Quadres i taules numerades que il·lustren el text
s.	segle
spar.	Subparàgraf. Es refereix a cada una de les divisions que es produeixen d'un paràgraf. Per exemple, spar. IV.1.4.
ss.	Següents. Es refereix a altres pàgines a continuació de la que s'especifica; p.3 i ss.; (2004:32 i ss.)
UPC	Universitat Politècnica de Catalunya
URSS	Antiga Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques
vol.	Volum

Glossari

Termes que requereixen explicació i sentit en què són utilitzats en aquest text.

Art dels jardins: Disciplina autònoma de les arts dedicada a la construcció de jardins amb gran profusió teòrica durant la última meitat del segle XVIII.

Common / Prat comú: Els *common* són espais oberts que hi havia a prop de les portes de les ciutats medievals a Anglaterra, mancats de propietats privada i utilitzats per a activitats col·lectives en dates assenyalades. A l'Europa continental, aquests espais també existien i eren coneguts amb les diferents modalitats llatines del mot *prat*. A Amèrica llatina, prats públics similars són coneguts amb el nom d'*ejido*.

Downtown: Ens referim als centres de les grans metròpolis, que han esdevingut centres de negocis i financers, amb preeminència del sector terciari, associats sovint a la imatge de grans gratacels d'oficines, i als espais de major intensitat urbana de la gran ciutat.

Ecològic: Pertanyent a les interaccions dels organismes entre ells i amb el medi on viuen. Entre aquests organismes s'inclou, per descomptat, l'esser humà.

Espai obert: Ens referim a tot tipus d'espai que queda a la metròpoli sense ocupar per edificació. Són aquests espais de tota condició, mesura, context, utilitat o valor, amb tipus d'urbanització diversa i de propietat pública o privada indistintament.

Jardí anglès / jardí romàntic: Ens referirem aquí com a jardí d'inspiració romàntica o a l'anglesa a aquells que deriven dels jardins britànics, de tall més naturalístic, sense traçats geomètrics, que no troben descontent en les plantes embullades ni en les ondulacions del sòl. Cap als anys setanta del segle XVIII la publicació i difusió d'influents manuals britànics va comportar una certa homogeneïtzació estilística a tot occident que acostava altres tipus de produccions a l'estil paisatgístic d'inspiració anglesa.

Jardí francès: S'entén aquí per jardí a la francesa aquells que deriven de la tradició dels fossats de castells des de el segle XVII, caracteritzats sobretot per l'ús de verdisses retallades per a conformar patrons geomètrics (repeticions, simetries múltiples, homotècies...) per a crear experiències visuals de foto fixa des de grans eixos dominants o terrasses elevades.

Jardí japonès: Jardins d'inspiració oriental en què, a més de l'ús de plantes asiàtiques, destaquen els prats de graves, els exemplars de vegetació modelats amb topiària, vistosos pavellons de descans i observació, l'ús de pedres com a material compostiu o la presència d'efectes sensorials amb l'aigua.

Mall: El mallés el mot anglosaxó amb què es coneix una construcció amb el verd arquetípica consistent en un passeig lineal arbrat. És el nom amb què es coneixia el passeig de St. James Park de Londres, provinent del joc de boles i masses que s'hi practicava: el *Pall-Mall*. La fama d'aquest joc d'origen francès i aquest espai londinenc va encunyar un mot que descriu espais de traçat similar, com al Central Park de Nova York. Mall també és el nom del parc central de Washington D.C.

Mall / Shopping mall / Mall comercial: Gran centre comercial suburbà que arriba a esdevenir centre social i cultural comunitari per a la població suburbana. Aquestes infraestructures per a tot tipus de serveis d'oci i comerç, que van començar a cridar l'atenció als Estats Units, s'han estès arreu, sovint repetint patrons espacials i funcionals, i promovent pautes de consum i comportament similars a diferents latituds.

Metròpoli: S'entén per metròpoli en aquest text aquelles grans aglomeracions urbanes centrals, amb centres més o menys compactes amb més d'un milió d'habitants i amb territoris d'influència superiors, "*amb els quals s'ha creat una certa continuïtat urbana i, sobretot, una xarxa estable de relacions quotidianes, econòmiques i socials*" (Font-Arellano, 1972, cit. Aquarone). No ens referim aquí al fenomen de metropolització que ha pogut afectar la majoria de ciutats convencionals, sinó al de les grans metròpolis, aquelles que concentren més població i que tenen un paper capdavanter en el panorama urbà mundial.

Naturalístic: Es refereix a aquelles construccions de l'home que busquen inspiració formal i espacial en la natura, amb poc ànim de recórrer a la geometria euclidiana o a l'abstracció. Sovint, en aquest tipus de construccions es tendeix a camuflar els artificis tècnics necessaris per al manteniment i bon funcionament de l'espai.

Parc alemany/Volksgarten/Volkspark: Jardí públic de la tradició alemanya, que beu de la teoria de l'art dels jardins divulgada per C.C.L. Hirshfeld (1777) per a la construcció d'espais verds urbans al servei de la ciutadania a partir de la dècada de 1830 i durant tot el segle XIX i principis del XX (Stadtspark, Hamburg, F. Schumacher, 1906-1914). Aquest corrent es caracteritza per una dedicació al proveïment d'espais adequats per a la recreació activa en múltiples formats. La integració d'espais per a l'esport en un sistema amb el verd com a protagonista requereix un ús de la geometria com a element d'ordre que confereix una planimetria característica en aquest tipus de parc.

Pastoral: Es refereix a aquells paisatges inspirats en el camp del pasturatge, especialment representat per amplis prats de gespa lleugerament ondulants. La inspiració arriba a ser tan expressa que, per exemple, al parc de Nova York, Olmsted va designar un espai denominat Sheep Meadow (prat d'ovelles) en el que literalment pasturaven ovelles.

Pintoresc: S'usa aquest terme per a referir-se a quelcom inspirat en la categoria estètica encunyada per Sir Uvedale Price (1794), caracteritzat per una inspiració en la natura i en el llenguatge pictòric paisatgístic, que combina escenes idíl·liques amb altres d'embullades en un discurs en el temps.

Ring: El ring és una construcció amb el verd arquetípic de grans jardins europeus que consisteix en un espai de trànsit circular, sovint envoltat de fileres d'arbres i amb algun motiu decoratiu al centre, molt estimat per a l'oci durant el s.XVII, el més semblant a un carrusel d'adults.

Rústic: Es refereix a l'arquitectura, normalment en posició urbana, que s'inspira en una suposada imatge de l'arquitectura rural. Aquest és un recurs que s'ha vingut utilitzant especialment als parcs, en la construcció de pavellons de tota mena i envergadura, amb la intenció de mantenir la il·lusió de trobar-se en un entorn natural, lluny de la ciutat.

Sistema d'espais lliures / oberts: Ens referirem com a sistema d'espais lliures/oberts per a designar el conjunt d'espais lliures d'edificació que queden a la metròpoli, compostat per unitats de tota mena i condició, amb ús i sentit propis, i al servei d'un sistema més general amb aptituds de servei a la ciutat a escala global.

Sostenible: S'aplica a aquelles pràctiques o actituds que permeten explotar els recursos sense comprometre la accessibilitat a aquests de les generacions futures.

Suburbi: Es refereix a aquelles àrees perifèriques i territoris urbanitzats propers i dependents d'una aglomeració urbana central, sovint caracteritzats per una dedicació quasi en exclusiva a la funció residencial, en àrees urbanitzades tendents a ser de caràcter extensiu, amb poca mescla amb altres usos, que es concentren en àrees determinades com ara els Malls comercials.

Valor ecològic / Valor paisatgístic: Cal diferenciar bé entre un i altre valor, per a no reduir els primers a allò verd ni estendre els segons a qualsevol plantació decorativa. Veure l'exposició de Roger (1997:139-155) sobre aquesta qüestió. El valor ecològic d'un espai rau en les seves aptituds per a fomentar un sistema ric i viu de interaccions entre tot tipus d'organismes i amb el medi on viuen. El valor paisatgístic està més aviat en les capacitats de l'espai per a proporcionar sensacions de goig a través de la seva experiència sensorial (especialment relacionada amb l'experiència visual) i sovint troba motius de valor en el reconeixement de la intervenció de l'home.

Resum de la investigació (català)

Avui, allò urbà és un fenomen en expansió i es preveu que arribi a ser l'hàbitat humà majoritari durant aquest segle. En aquest context, segueixen destacant amb qualitats i continguts propis una sèrie de grans metròpolis per sobre de les ciutats menors. Estudiar, clarificar i assajar una definició crítica d'un dels elements constitutius propis que formen part de les qualitats específiques de les grans metròpolis contemporànies, com són en aquest cas els seus respectius parcs centrals, és l'objectiu d'aquest estudi.

Sense ser aquest un element necessari ni present a totes les metròpolis del món, l'estudi de les majors aglomeracions urbanes d'arreu demostra una presència notable d'aquests grans parcs al seu interior, així i com una definició dels seus continguts i composició encara pendent, ateses les diferències que hi ha entre els diferents casos i el procés viu de consolidació en què es troba la majoria.

Així, amb l'objectiu de definir l'entitat urbanística d'aquests espais lliures amb rol preferent entre tot el sistema d'espais oberts de la metròpoli, com a espais especialment adients per a la satisfacció de l'oci col·lectiu a escala metropolitana, el present estudi aborda aquesta fita a través de tres vies diferenciades i interrelacionades.

En el primer capítol s'exposa un estat de la qüestió de quatre àrees temàtiques bàsiques, referides a aspectes parcials del caràcter essencial del parc central de la metròpoli. Els quatre continguts temàtics abordats són: El paper del verd urbà i les derives culturals que l'han portat a formar part de la ciutat des del jardí urbà fins al parc central. La responsabilitat dels grans esdeveniments urbans internacionals en la constitució i composició d'aquests espais singulars. El concepte de l'oci col·lectiu urbà amb projecció metropolitana com a principal utilitat que els grans parcs pretenen satisfer. Les aportacions efectives i potencials dels grans parcs a l'equilibri mediambiental de la metròpoli, qüestió que pren cada dia major rellevància i major calada a la consciència ciutadana.

El segon capítol indaga en l'origen del parc central metropolità. A través de l'estudi de la història de diversos casos de naturalesa variada, s'exposa una oberta panoràmica sobre com i quan han nascut aquests grans parcs urbans, sobre les diferències entre aquells que resulten herències d'espais verds privats i els que es construeixen amb clara iniciativa i vocació col·lectiva. Els modes en què el sòl passa a propietat pública o els diversos objectius perseguits en la constitució d'aquests vastos espais oberts destinats a satisfer necessitats de lleure naixents a les majors aglomeracions urbanes del món formen part d'aquesta definició. La particular història de cada cas té un paper determinant en les qualitats de la seva composició .

Finalment, al tercer capítol es desgrana la resposta a la hipòtesi principal que guia la recerca. Així, és a través del desentrellat d'un conjunt variat d'arguments parcials seleccionats que es proposa una definició crítica i personal del concepte de parc central, mirant d'aclarir les qualitats de la seva composició i el conflicte urbanístic associat a aquesta particular peça metropolitana. S'atén a un primer grup d'arguments relatius a un ventall divers de motius que serveixen de germen per a la constitució del parc central: El valor dels antecedents històrics associats a l'espai i de les qualitats paisatgístiques i ambientals preexistents, el paper de la forma i agents de la propietat del sòl en la seva constitució, o altres motius derivats de la forma del territori són alguns d'aquests arguments germinals proposats. Per altra banda s'aborda la definició de la condició urbanística del parc central, tant pel que fa la seva entitat urbana en general com pel que fa la seva composició interna: la condició oberta, pública, equipada i estratègica d'aquests grans parcs es descobreix a través de l'anàlisi dels seus continguts interns i de l'específica relació d'aquests amb el cos de la metròpoli. S'incorpora també una reflexió sobre l'efecte que tenen els diferents modes en què aquests han estat construïts en la constitució interna del parc, ja sigui a través de l'acumulació sostinguda d'accions o de la urbanització per etapes successives, per exemple.

Així és com aquesta tesi proposa una definició crítica del concepte de parc central metropolità, descobrint en l'especificitat d'alguns casos diversos arguments qualitius sòlids que demostren l'excepcionalitat d'aquests espais. Es defineix, doncs, a partir dels aprenentatges parcials extrets de diversos casos estudiats que es poden agrupar en

qüestions relatives al seu germen, a la seva condició urbanística, o al mode en què van ser construïts. Altrament, la definició de la composició i conflicte urbanístic associat al parc central metropolità es completa amb l'exposició del caràcter promotor de troballes i innovacions d'aquests espais capital, que contribueixen a l'enriquiment de la composició de la metròpoli i al progrés de la urbanística. Els diversos arguments en què s'indaga componen una definició del que un parc central és o pot ser en el futur.

Tanmateix, no tots els que es descriuen són atributs o qualitats que resultin condició indispensable de la naturalesa de qualsevol parc central. És precisament en les diferències que té cada cas a l'hora de conjugar-los, i en l'èmfasi que els diversos parcs posen a cada un dels diversos arguments, on resideix l'expressió i identitat pròpies de cada parc central, on hi ha oportunitats per a la significació, la singularitat, i la contribució a la identitat pròpia de la metròpoli contemporània.

Resumen de la investigación (castellano)

Hoy, lo urbano es un fenómeno en expansión y se prevé que llegue a ser el hábitat humano mayoritario durante este siglo. En este contexto, siguen destacando con cualidades y contenidos propios una serie de grandes metrópolis por encima de las ciudades menores. Estudiar, clarificar y ensayar una definición crítica de uno de los elementos constitutivos propios que forman parte de las cualidades específicas de las grandes metrópolis contemporáneas, como es en este caso sus respectivos parques centrales, es el objetivo de este estudio.

Sin ser éste un elemento necesario ni presente en todas las metrópolis del mundo, el estudio de las mayores aglomeraciones urbanas demuestra una presencia significativa de estos grandes parques en su interior, así como una definición de sus contenidos y composición todavía pendiente, dadas las diferencias que existen entre los casos y el proceso vivo de consolidación en que se encuentra la mayoría.

Así, con el objetivo de definir la entidad urbanística de estos espacios libres con rol preferente entre todo el sistema de espacios abiertos de la metrópolis, como espacios especialmente adecuados para la satisfacción del ocio colectivo a escala metropolitana, el presente estudio aborda esta meta a través de tres vías diferenciadas e interrelacionadas.

En el primer capítulo se expone un estado de la cuestión acerca de cuatro áreas temáticas básicas, referidas a aspectos parciales de la naturaleza propia del parque central de la metrópolis. Los cuatro contenidos temáticos abordados son: El papel del verde urbano y las derivas culturales que lo han llevado a formar parte de la ciudad desde el jardín urbano hasta el parque central. El papel jugado por los grandes eventos urbanos internacionales en la constitución y composición de estos espacios singulares. El concepto del ocio colectivo urbano con proyección metropolitana como principal utilidad que los grandes parques pretenden satisfacer. Las aportaciones efectivas y potenciales de los grandes parques al equilibrio medioambiental de la metrópolis, cuestión que toma cada día mayor relevancia y mayor calado en la conciencia ciudadana.

El segundo capítulo indaga en el origen del parque central metropolitano. A través del estudio de la historia de casos de naturaleza variada, se expone una abierta panorámica sobre cómo y cuándo han nacido estos grandes parques urbanos, sobre las diferencias entre aquellos que resultan herencias de espacios verdes privados y los que se construyen con clara iniciativa y vocación colectiva, sobre los modos en que el suelo pasó a propiedad pública o sobre los diversos objetivos perseguidos en la constitución de estos vastos espacios abiertos destinados a satisfacer necesidades de ocio nacientes en las mayores aglomeraciones urbanas del mundo, así como el efecto que tiene la particular historia de cada caso en su composición.

Finalmente, el tercer capítulo aborda la respuesta a la hipótesis principal que guía la investigación. A través del manejo de un conjunto variado de argumentos parciales seleccionados, se propone una definición crítica y personal del concepto de parque central, tratando de aclarar las cualidades de su composición y el conflicto urbanístico asociado a esta particular pieza metropolitana. Se atiende a un primer grupo de argumentos relativos a un abanico diverso de motivos que sirvieron de germen para la constitución del parque central: el valor de los antecedentes históricos asociados al espacio y de sus cualidades paisajísticas y ambientales heredadas, el papel de la forma y agentes de la

propiedad del suelo en su constitución u otros motivos derivados de la forma del territorio son algunos de estos argumentos germinales propuestos. Por otro lado, se aborda la definición de la condición urbanística del parque central, en lo que se refiere a su entidad urbana en general y a su composición interna: la condición abierta, pública, equipada, estratégica y artística de estos grandes parques se descubre a través del análisis de sus contenidos internos y de la específica relación de éstos con el cuerpo de la metrópolis. Se incorpora, a su vez, una reflexión sobre el efecto ejercido por los diferentes modos de su construcción en la constitución interna resultante del parque.

Así es como esta tesis propone una definición crítica del concepto de parque central metropolitano, descubriendo en la especificidad de algunos casos variados aquellos argumentos cualitativos sólidos que demuestran su excepcionalidad. Se define, pues, a partir de los aprendizajes parciales extraídos de diversos casos estudiados, pudiéndose agrupar éstos en cuestiones relativas a su germen, a su condición urbanística, o al modo en que fueron construidos. Además, la definición de la composición y el conflicto urbanístico asociado al parque central metropolitano se completa con la exposición de su carácter promotor de hallazgos e innovaciones que contribuyen al enriquecimiento de la composición de la metrópolis y al progreso de la urbanística. Con todo, se compone una definición de lo que un parque central es o puede ser en el futuro.

Sin embargo, no son todos los descritos atributos o cualidades que resulten condición indispensable de la naturaleza de cualquier parque central. Es precisamente en las diferencias que mantienen los casos a la hora de conjugarlos, y en el énfasis que en cada caso se pone en cada uno de los diversos argumentos, donde reside la expresión e identidad propias de cada parque central, donde hay oportunidades para la significación, la singularidad, y la contribución a la identidad de la metrópolis contemporánea.

Abstract (English)

Today, urbanity is a growing phenomenon and it is expected to be the most populated human habitat during this century. In this context, a series of large metropolises with contents and attributes stand out over smaller cities. To study, clarify, and test a critical definition of one of the constituent elements that form part of the specific qualities of big contemporary metropolises, as it is in this case, its related central parks, are the objective of this study.

Without this being a necessary element or even being present in all cities of the world, major urban agglomerations studies demonstrate a significant presence of these large parks in its interior, as well as a definition of their content and pending composition, given the differences that exist between the different cases and the live process of consolidation in which the majority are found.

Thus, in order to define the urban entity of these free spaces with a preferent role among all the open space systems of the metropolis, as particularly suitable spaces at the metropolitan scale for collective leisure satisfaction, the present study addresses this goal through three distinct and interrelated pathways.

In the first chapter the state of affairs on four-core subject areas related to partial aspects of the nature of central parks of the metropolis are displayed. The four content areas are addressed: the role of green urban spaces and the cultural drift that from urban gardens to the central park have become part of the city. The role played by the major international urban events in the constitution and composition of these unique spaces. The concept of urban collective leisure that these large parks aim to satisfy with metropolitan projection as the main utility. The significant and potential contributions of large parks to the environmental balance of the metropolis are issues that are becoming on a daily basis more relevant to public awareness.

The second chapter explores the origin of the metropolitan central park. Through the study of the history of several cases of varied nature, an open panoramic overview of how and when these great urban parks were born, the differences between those that are heirlooms and private green spaces and those that are constructed with clear initiative and collective vocation, about the ways in which the land became public property or on the various chosen objectives in the

formation of these vast open spaces designed to meet the emerging needs of leisure in the largest urban agglomerations in the world, as well as the effect that each particular history has in its architecture.

Finally, the third chapter deals with the response to the main hypothesis guiding this research. Through the use of a varied selected set of partial arguments, a critical and personal definition of the concept of central park is proposed, while trying to clarify the qualities of its architecture and the urban conflict associated with this particular metropolitan piece

It caters to a first group of arguments related to a diverse range of reasons that served as a sprouting seed for the constitution of a central park: The value of the historical background associated with the space, the existing landscape and environmental qualities, the role of its form and that of real estate land agents in its constitution or other grounds derived of the territory are some of these arguments exposed. Furthermore, the definition of the urban condition of the central park is approached in terms of urban general entity and its internal balance: the openness, public, equipment, strategic and artistic status of these great parks are discovered through analysis of their internal contents and the specific relationship of these with the body of the metropolis. It incorporates, in turn, a reflection on the exerted effect by the different construction modes of in the internal architecture of the resulting park effect.

That's how this thesis proposes a critical definition of the concept of the metropolitan central park, discovering in the specificity of a few varied cases those solids qualitative assorted arguments that demonstrate their uniqueness. It is defined therefore from the partial knowledge gleaned from various case studies, that they can be grouped in matters concerning its origin, its urban condition, or how they were built. Furthermore, the definition of the composition and urban conflict associated with metropolitan central park is completed with an exposition of its promotional character of findings and innovations that contribute to the enrichment of the metropolis constitution and the progress of urbanism, all defining what a central park is or can be in the future

However, the described attributes or qualities that are an indispensable condition of any central park do not fulfill this entire description. It is precisely in the differences that cases that are different have when conjugated, and the emphasis in each case is placed in each of the various arguments. The expression and identity of each central park, where opportunities for significance, uniqueness, and contribution to the identity of the contemporary metropolis arise.

Prefaci

A vegades em pregunto si això de trobar gust a les grans ciutats no és un fenomen que afecta només els arquitectes. Em ve al cap de sobte, quan sento plaer davant de determinada escena urbana, en la que la formació com arquitecte m'empeny a descobrir-hi les claus formals i materials de l'espai i la manera que aquestes tenen de donar suport a l'activitat de les persones. Tanmateix, la qüestió em fuig del cap tan ràpid com ha vingut.

En efecte, els arquitectes trobem a les grans ciutats un camp de màxima concentració d'allò que ens interessa, apassiona o ocupa. Les ciutats són el lloc on la mescla i el conflicte han patrocinat algunes de les invencions arquitectòniques més destacades. Podem trobar-hi exemples d'infinitat de tipologies, un bon recinte esportiu, un hospital general, una biblioteca central, un bon edifici d'habitatges... Així és que els arquitectes, i més aquells que estan en formació, poden trobar avantatges i oportunitats singulars a les grans ciutats. Es diria que hi poden trobar gust, que l'identifiquen amb l'hàbitat més oportú per a passar la seva existència.

Tanmateix, durant el transcurs d'aquesta investigació, s'ha posat de manifest que entre les qualitats i atributs singulars que ofereixen els parcs centrals metropolitans n'hi ha que resulten atractius per a persones aficionades a la història, a l'arqueologia, a l'esport, a la flora i la fauna silvestre, a les arts plàstiques, a la geologia, a la biologia, etc. Així, les metròpolis que compten amb parc central, aporten avantatges singulars que resulten atractives per a persones amb interessos molt variats.

Potser a través dels parcs centrals podran trobar a la metròpoli avantatges significatius... Potser ells trobarien quelcom del seu interès en aquesta recerca.

I. Introducció

EL PARC CENTRAL A LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA

Una definició crítica

Joan Florit Femenias

Director, Dr. Àngel Martín Ramos

Universitat Politècnica de Catalunya
Programa de Doctorat en Urbanisme

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Barcelona, gener de 2014

Tesi presentada per a obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

I.1. La metròpoli i el sistema d'espais lliures contemporanis

Assistim a moments de forta expansió de la urbanització en què els avantatges que ofereix allò urbà semblen estar destinats a afavorir cada vegada més població i són l'anhel de molts d'aquells que mai els han gaudit. Els esdeveniments de la història recent han servit per a augmentar, al menys quantitativament, aquests avantatges i molt especialment en determinades ciutats capdavanteres que han estat, en bona mesura, motor d'aquests esdeveniments.

Aquestes ciutats destacades han rebut amb més incidència les transformacions que els nous temps han anat imposant, tot i diferenciant-les encara més de la resta de ciutats, i n'ha sorgit un artefacte amb nova complexitat: la metròpoli contemporània pren cada dia major autonomia amb un ventall de qualitats pròpies.

El caràcter global dels fenòmens que hi esdevenen i del sistema que els causa comporta una certa convergència de les grans metròpolis entre si, tot i fent-les retrocedir pel que fa a la seva identitat i trets distintius.¹ Ara bé, si és cert que totes les metròpolis han experimentat recentment un gran creixement, estructurat per unes xarxes de transport d'aspecte i característiques similars i han acabat conformant un sistema espacial descompost i fragmentat comparable, també ho és que estan encara lluny de ser genèriques.²

Fig. I:1 El parc central com a producte urbanístic propi de la metròpoli contemporània. D'esquerra a dreta i de dalt a baix: DOWNTOWN (Houston), ÀREES INDUSTRIALS (Sao Paulo), SUBURBI (Boston), PARC CENTRAL (Philadelphia).

¹ Rem Koolhaas vaticina una configuració futura sense identitat per a la metròpoli i un horitzó que la converteix en "genèrica", a OMA (1995:1247-1264).

² Veure la defensa de les qüestions particulars de cada gran ciutat a Solà-Morales (1996).

El que sí s'ha posat de manifest és que, del fenomen de la metròpoli, n'han sorgit realitats urbanes pròpies que podem trobar repetides, construïdes amb formats similars i produint paisatges semblants a unes i altres. Algunes d'aquestes realitats ja han estat assenyalades com a producte genèric de la metròpoli contemporània: el "downtown", el "suburbi", el "mall" comercial, les "edge cities" o les grans àrees d'activitat econòmica, com ara grans ports comercials, polígons industrials o àrees logístiques, són alguns d'aquests elements constitutius propis de les grans ciutats d'avui, com ho eren la plaça, el mercat o l'estació en a la ciutat moderna.³

Aquesta investigació vol assenyalar i definir críticament un altre d'aquests elements constitutius propis i exclusius de les grans metròpolis: el parc central (Fig. I:1).

Si altres subproductes urbans de la metròpolis poden tenir una aparença similar a diferents latituds, el parc central resulta un element que es resisteix a esdevenir genèric i que, és més, pot contribuir notablement a definir la identitat singular d'aquelles grans ciutats què en gaudeixen. Ja sigui perquè la forma i atributs del suport geogràfic, que és sempre singular a cada metròpoli, sol ser determinant en la forma i imatge que pren el parc, ja sigui per la capacitat que té el clima per a transformar la seva imatge de manera diversa en diferents latituds, o bé per altres condicions derivades de la seva mescla especial de continguts urbans, el cert és que els parcs centrals, i també en general l'espai obert de les metròpolis, resulten un element característic i particular a cada una d'elles. D'aquesta manera, representa un actiu favorable per a la definició i projecció d'una imatge pròpia i diferenciadora.

Atès, doncs, que el parcs centrals aglutinen part de les senyes d'identitat de la seva gran ciutat, concentrant espais i utilitats singulars i expressives de la seva condició metropolitana excepcional, la metròpoli del futur pot trobar en ells una oportunitat notable per a expressar-se amb identitat pròpia.

I.1.1. Panorama i perspectives de la urbanització contemporània

"El món es fa urbà". Així titulava el diari El País el cinc d'abril de 2010 la seva crònica sobre el document anual que publica la Divisió de Població de la Organització de les Nacions Unides.

Les xifres que aporta l'estudi esmentat, i que s'han anat confirmant amb la publicació periòdica de documents anàlegs posteriorment, no deixen cap dubte de la importància, transcendència i poder d'atracció del fenomen urbà a tot el món. El segle XXI sembla destinat a definir-se com aquell de la consolidació de la vida a les ciutats. I és que es preveu que cap al 2050 el 69% de la població planetària viurà en centres urbans (l'estudi de 2010 mostrava com per primer cop la població urbana ja superava el 50% de la població mundial).

I, si bé la major part de la nova població urbana es repartirà entre un gran nombre de petites o mitjanes urbs dels països menys desenvolupats, les grans metròpolis del món rebran també una empenta significativa.

Les metròpolis amb més de deu milions d'habitants passaran de ser 21 a ser-ne 29 cap a l'any 2050 i acolliran el 10% de la població urbana mundial; aquelles que estan entre cinc i deu milions d'habitants, 33 en l'actualitat, seran 46 en el mateix horitzó; i les metròpolis menors, aquelles que compten entre un i cinc milions d'habitants, passaran de ser 489 a 509, tot i concentrant el 22% del total de la població urbana. Així, una mica menys de la meitat d'aquell 69% d'humans que viurà en aglomeracions urbanes, ho faran repartits entre unes poques (si ho comparem amb el total de ciutats arreu del món) aglomeracions urbanes destacades.

³ Aquests elements han estat objecte d'investigació en temps recents. Podem assenyalar entre els estudis del suburbi a Hayden (2004)... Les *edge cities*, per la seva banda, van ser exposades com a tal per primer cop per Garreau (1991). Entre els estudis sobre el *downtown* destaquen Halpern (1978)...

Les particularitats d'aquestes urbs de rang major, "*màxima expressió del concepte de Ciutat*" (Ribas Piera, 1972:57), ja van ser advertides cap als anys seixanta del segle XX i, des de llavors, diversos autors i estudiosos d'allò urbà han dedicat esforços al seu enteniment des de diferents òptiques (funcional, sociològica, morfològica, etc.), amb l'objectiu de cobrir necessitats epistemològiques que puguin orientar-ne el projecte d'ordenació.

D'aquella realitat discreta construïda a base de continuïtats, que aplegava dins dels seu límits més o menys definits totes les necessitats dels seus habitants i que conveniem en anomenar *ciutat* com a entitat contraposada al *camp*, s'ha passat a una nova realitat en que tot el territori conté, o és capaç de contenir, atributs urbans a través d'un intens procés de "metropolització" del territori. La infraestructuració incremental del territori, les noves tecnologies de comunicació, la disminució relativa dels costos de transport, la generalització de la mobilitat privada, el pas del model econòmic productiu al model financer i de serveis, o canvis en les pautes de vida quotidiana i del comportament social, s'han assenyalat com a causants del canvi de paradigma. De la ciutat de la continuïtat, la concentració i l'equilibri, es passa al territori de la discontinuïtat, la dispersió, la descentralització i els desequilibris (Secchi, 2000).

Aquesta recerca pren com a objecte d'estudi aquestes grans ciutats especials, amb atributs substantius derivats de la seva condició metropolitana pendents d'aclarir, per a avançar en el coneixement d'una de les entitats urbanístiques que semblen destacar i prendre autonomia com a qualitat exclusiva de la seva definició.

I.1.2. L'espai obert a la metròpoli

Segurament, la diferència més notable a nivell físic entre la ciutat moderna i la metròpoli contemporània és la discontinuïtat edificada, la dispersió territorial de la urbanització i la rellevància que pren en aquest context, i per a la definició de la seva forma, l'espai obert.⁴

Si bé la ciutat moderna es caracteritza per la continuïtat entre les seves parts i l'espai obert hi resulta a través de l'establiment de distàncies mínimes (entre edificis, usos, etc.) o és motiu de projecte (reserves de sòl públic, obertura de carrers, creació de parcs), al territori metropolità la dispersió de la urbanització provoca un paisatge de "*buits expectants*" format per espais de diversa naturalesa (Solà Morales, 1997), de vegades carregats de contingut, i altres sols erms que sovint són presos, simplement, com a lloc d'expectativa per a la implantació de nous fragments urbanitzats en el futur. I si bé són coneguts els formats d'espai lliure de la ciutat tradicional (carrers, passejos, places, jardins o parcs) i ha estat assajada llur combinatòria en la recerca d'una variada i rica estructura de l'espai públic, la definició de l'espai obert metropolità, en canvi, se'ns presenta més incerta.

La diversitat de mesura, de valor ambiental, de valor posicional o de règim de propietat de les seves unitats constituents, així i com la manca de definició de llur vores, o del seu ús, mereixen un estudi atent en tant que capital de gran valor que pot esdevenir part estructurant del territori.

En aquest context, no és estrany trobar, entre els estudis contemporanis del territori metropolità, aproximacions a la matèria que posen èmfasi en la definició d'allò no ocupat, o que presenten l'espai obert com a material principal per al projecte de la ciutat-territori contemporània (Fig. I:2).⁵

⁴ S'utilitzarà sovint en aquest document el terme espai obert, com a sinònim de l'utilitzat en llengua anglesa a la bibliografia especialitzada, *open space*, per a fer referència a tots aquells sòls que, a la metròpoli, no estan ocupats per edificacions, independentment de la seva constitució, dimensió, utilitat, artificialització, règim de propietat, règim jurídic, etc., i que van des dels carrers i places a teixits compactes fins a grans àrees agrícoles o forestals al territori d'influència de la metròpoli.

⁵ Veure per exemple a Batlle, E. per a l'àrea metropolitana de Barcelona, a Secchi, B. i Viganò, P. per al Gran París, a Magnaghi A. per a la regió milanesa, a Portas, N. i Domingues, A. per al territori portuguès, o a les propostes d'OMA per al Delta Metropool a Holanda.

S'intueix així que en la definició de les diferències entre ambdues realitats, ciutat moderna i metròpolis contemporània, juga un paper molt destacat el sistema d'espais oberts que, a la metròpoli, ha esdevingut amb una nova complexitat i condicions pròpies.

Entre tot l'heterodox sistema d'espais oberts, que compta amb aptituds per a contribuir a la definició estructurada i sostenible de la metròpoli, a determinades ciutats hi destaca un gran parc de rang preferent per les seves dimensions i qualitats que podem caracteritzar com a parc central i que és l'objecte d'aquesta recerca. Són parcs de propietat i ús públic, en els que el verd està antropitzat en base a criteris estètics i funcionals i és l'element protagonista. A més, per la seva dimensió, qualitats i continguts, destaquen pel seu servei a les exigències del temps d'oci a escala metropolitana, oferint dotacions, activitats i esdeveniments amb poder d'atracció que supera l'àmbit local.

Hi ha parcs repartits arreu del món que compleixen aquestes condicions, però en la majoria el seu valor és encara incipient o està en procés de definició. Altres casos més consolidats ens ensenyen que hi ha diferents maneres de ser *parc central*. Algunes d'aquestes diferències són inherents al seu origen divers i altres són conseqüència de la diversitat de receptes en la mescla de continguts urbans al parc.

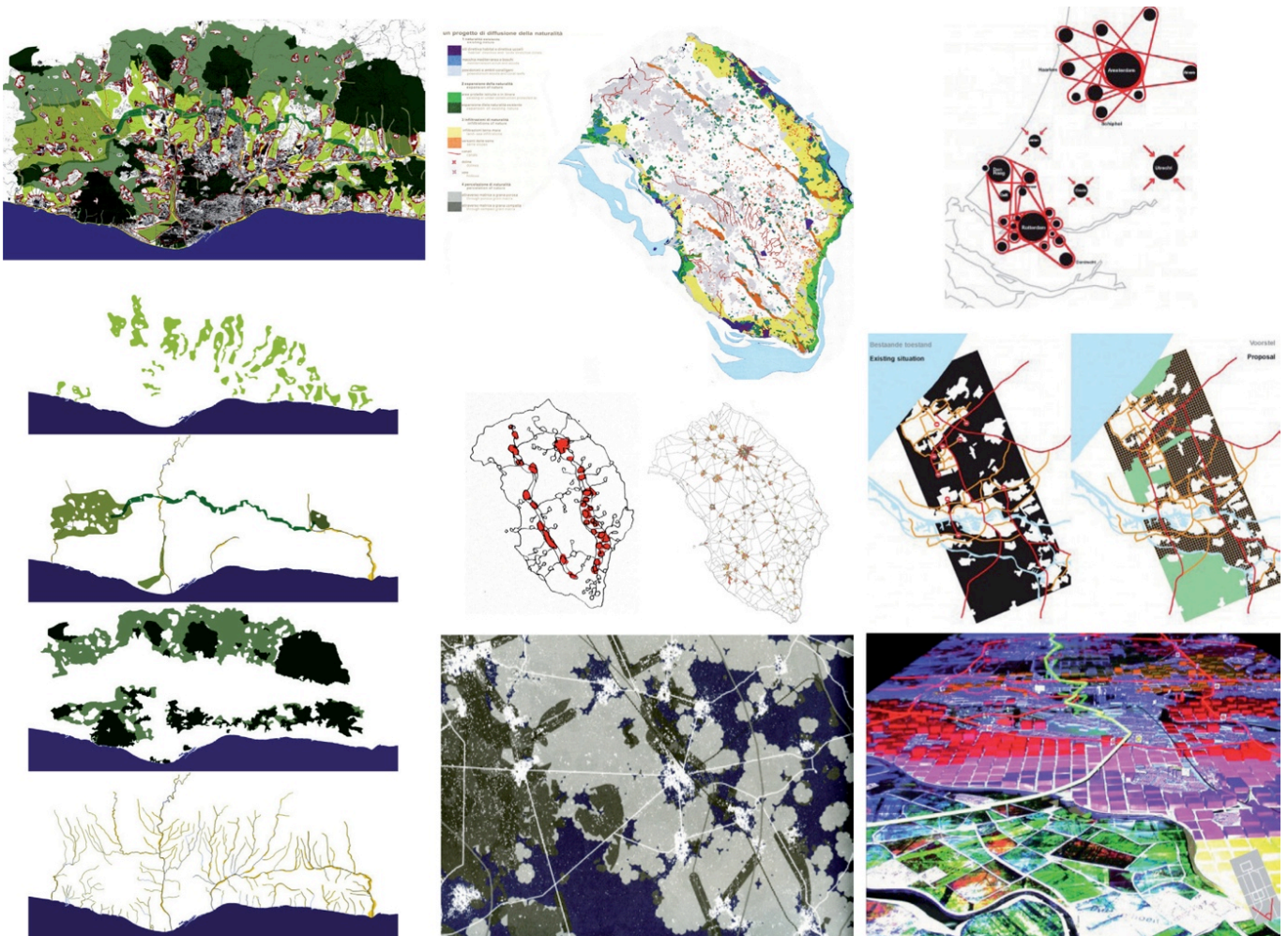

Fig. 1:2 Alguns casos d' estudis del territori metropolità que posen èmfasi en la cura i definició d'allò no ocupat. D'esquerra a dreta: Batlle, E., L'anella verda de Barcelona. Viganò P., Piano territoriale della provincia di Lecce. OMA, Delta metropol.

I.1.3. Hipòtesis bàsiques de la recerca

La investigació que es presenta parteix de les següents hipòtesis bàsiques:

1. El creixent paper de la metròpoli en el món de les ciutats va acompanyat d'una caracterització cada vegada més específica d'algunes qualitats de la seva composició respecte a les ciutats menors.
2. En el rellevant paper que pren el sistema d'espais lliures en aquest context, entre les variades diferències entre ciutat i metròpoli, podem identificar el parc central com a element urbanístic metropolità que pren una entitat creixent.
3. Es pot establir una caracterització del parc central com a unitat urbana dotada d'unes qualitats particulars i específiques, aquelles que representa la mescla d'utilitats de forma competitiva i on hi troba expressió pròpia el conflicte urbà. Així, és oportú contribuir a identificar la seva entitat urbanística, la problemàtica associada i el seu potencial a la metròpoli contemporània.

I.2. Objecte, motivació i antecedents de la investigació

I.2.1. L'especificitat de l'objecte d'estudi

L'objecte d'atenció d'aquesta recerca és una entitat urbanística ben particular. El concepte seria enunciat per personatges com Frederick Law Olmsted, o assajat abastament per a la construcció de la nova ciutat socialista soviètica, però té una definició encara avui fugissera tot i ser manifestament present en la constel·lació mundial de grans metròpolis.

Hom es preguntarà, què és això del parc central d'una metròpoli? De fet, aportar una definició crítica d'aquest concepte és l'objectiu últim de la investigació, però abans d'avançar tant en la recerca com en la seva exposició cal fer alguns aclariments previs.

Si bé mirant els casos més coneguts de parcs cridats a tenir un paper central a la seva metròpoli és difícil treure'n una definició clara (Martín-Ramos, 2007), és fa necessari establir unes mínimes condicions comuns que puguin destriar els hipotètics parcs centrals d'entre la variada casuística de grans superfícies verdes més o menys antropitzades a l'entorn de grans aglomeracions urbanes. I és que, de tot el sistema d'espais lliures a la metròpolis, el qual tot ell conjuntament es pot prendre com "*el jardí de la metròpoli*" (Batlle, 2002), per a aquesta investigació se'n pretén aïllar el seu parc central.

Les característiques bàsiques de l'objecte d'estudi que s'exposen en aquest capítol es poden resumir en tres aspectes bàsics: el parc central és un espai públic urbà; el parc central és un component d'identitat de la metròpolis; el parc central té un paper protagonista en la satisfacció de l'oci a escala metropolitana (Fig. I:3).

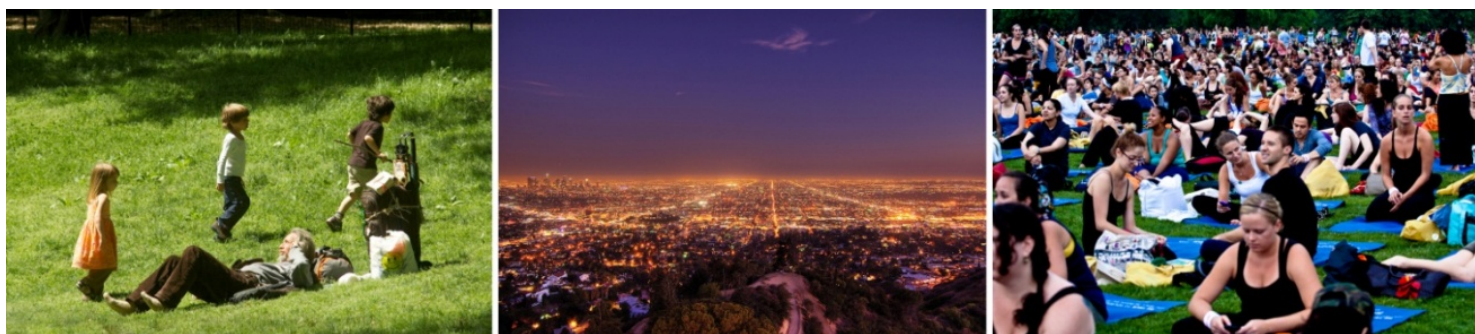

Fig. 1:3 Condicions bàsiques del parc central. D'esquerra a dreta: sòl públic (índigent i nens a Central Park, Nova York), part d'una metròpoli (Griffith Park a Los Angeles), referència per a l'oci col·lectiu (pràctica multitudinària de ioga al lawn de Central Park, Nova York).

a) Parc Públic

La primera condició que ha de complir l'espai per ser pres com a objecte d'estudi en aquesta recerca és la que fa referència a la seva condició de parc. Tothom té més o menys una idea del que és un parc, o d'algun dels sentits que el mot evoca: *"És un lloc de relaxació, on anar en diumenge, un lloc per a evadir-se del treball inter-setmanal, ... un lloc verd, natural, on hi troben aixopluc nans i fades. És un lloc de trobada, lloc de conversa, per a la protesta col·lectiva, és el lloc on la natura i la cultura s'uneixen"* (Jones i Wills, 2005). Aquesta és una síntesi prou clara de la varietat de sentits que el parc evoca, resultat d'un estudi que ha buscat esclarir les circumstàncies que han comportat la invenció i re-invençió del concepte al llarg del temps i en diferents coordenades.

Només cal fer una ullada al diccionari general de la llengua i veure les múltiples accepcions que té la paraula, relacionades amb l'origen i deriva del concepte. Des del domini i disseny de la naturalesa als jardins privats dels poderosos, fins a l'exaltació del lleure al parc d'atraccions hi ha tot un recorregut en la relació entre natura i cultura que ha deixat sobre el territori *"més d'un tipus de parc i més d'un propòsit per als parcs"* (Jones i Wills, 2005).

El parc central és doncs, en tant que parc, un espai en què la natura és protagonista i està antropitzada en base a finalitats estètiques i funcionals, amb un o varis projectes d'ordenació paisatgística determinats i amb un ferm lligam amb la cultura del qual se'n poden identificar traces. Al parc central metropolità la relació entre la ma de l'home i la natura construeix nous sentits (estètics, socials o funcionals) amb els quals allò natural no compta per ell mateix.

A més, el parc central és un espai de propietat pública, bastit sobre sòl públic, gestionat i mantingut directament o indirecta per institucions públiques, i destinat al gaudi i esbarjo públics. La publicitat de la gestió i l'ús dels grans parcs semblen anar disminuint en èpoques recents i a nivell global amb l'augment de formules de gestió basades en el cofinançament (cooperació públic-privada), de les concessions dels serveis, o de la implantació d'activitats de pagament (Beardsley, 2007). Així i tot, la propietat pública del sòl segueix essent una de les condicions més importants d'aquests espais, que els diferencien, per exemple, d'altres reserves d'espai obert natural (sovint també anomenades parc) que formen part de la metròpoli i que, tot i comptar amb proteccions especials imposades i gestionades per les administracions, mantenen la propietat privada del sòl.

Així, el parc central és, entre els diferents tipus de parcs, un parc públic i urbà, amb el que aquesta condició urbana implica en quant a l'existència de serveis, dotacions o accessibilitat que s'afegeixen a les condicions de natura culturitzada. És, doncs, un espai construït per l'home com a lloc per a l'oci entre la natura, però estretament lligat a la vida ciutadana i a l'expressió d'aquesta condició. El parc central és un ingredient de la complexitat de la metròpolis i, a l'hora, aquesta complexitat condiona o modela la seva constitució.

b) Parc de Metròpolis

El parc central de la metròpolis no és un parc situat a l'interior o vores d'una ciutat qualsevol. És un parc urbà a l'entorn d'una aglomeració urbana central, "que en el seu procés d'expansió ha absorbit o tendeix a absorbir els nuclis habitats situats a les immediacions, amb els quals s'ha creat una certa continuïtat urbana i, sobretot, una xarxa estable de relacions quotidianes, econòmiques i socials" (Font-Arellano, 1972, citant a Aquarone), fets tots ells que la converteixen en centre d'una metròpoli.

Avui hi ha estudis rigorosos que identifiquen, quantifiquen i dimensionen les metròpolis al món, i els parcs urbans seleccionats com a casos d'estudi pertanyen a grans urbs llistades en aquests estudis que discriminen les ciutats ordinàries de les que avui tenen caràcter metropolità.⁶

Així, el parc central estudiat aquí es defineix com un element urbanístic exclusiu de les metròpolis, enteses aquestes com a nova realitat urbana contemporània amb un paper cada vegada més important en el món de les ciutats que va acompanyat d'una caracterització cada vegada més específica d'algunes qualitats de la seva composició respecte a les ciutats menors.

c) Parc Central

Ara bé, que vol dir que un parc urbà d'una metròpolis sigui central? És l'aspecte més controvertit dels que s'anunciaven com a requisit, i de fet tota la investigació es basa en la recerca d'una definició d'aquesta condició central. El dilema recau en la mescla que hi ha en el qualificatiu entre conceptes que es refereixen a la posició geogràfica, a la posició relativa als fluxos i altres referits a la capacitat d'atracció, de les activitats per exemple.

Tanmateix, les condicions de partida per a identificar els possibles casos d'estudi es redueixen a: el parc ha de comptar amb una certa dimensió i posició *estratègica* a la ciutat, i amb serveis i dotacions de referència i abast metropolità.

La qüestió dimensional pot fer destacar un parc entre la resta per la seva major capacitat d'acollir diferents activitats, així i com per facilitar convertir-lo en autèntica unitat ambiental, o per possibilitar els esdeveniments més multitudinaris que resulten de gran transcendència per a la vida ciutadana. No es pot aquí avançar una dimensió necessària o desitjable però l'experiència empírica ens diu que els hipotètics o potencials parcs centrals metropolitans superen les 100 hectàrees d'extensió, ronden entorn les 400 i poden arribar a abastar-ne varis milers.

La posició estratègica d'un parc dins la metròpoli exigeix: unes bones condicions d'accessibilitat amb transport privat i sobretot amb mitjans col·lectius, i que el parc estigui en contacte, si no rodejat, de teixit urbà més o menys intens. Les garanties d'accessibilitat són clau per a una publicitat vertadera, per a la "*justícia espacial*" (Soja, 2010) que es pot exigir proporcioni el parc central. I el contacte directe amb la ciutat és l'única relació de la qual es pot esperar que generi una complexitat suficient per a fer esdevenir un "jardí" més o menys gran, o un bosc, en quelcom important per a la satisfacció de l'oci col·lectiu a la metròpoli.

La complexitat funcional que ha de presentar el parc central supera les necessitats locals. Si bé qualsevol parc representa un espai funcional d'un determinat entorn urbà, el gran parc de la metròpoli ha d'oferir serveis d'oci i lleure la capacitat d'atracció dels quals abasti la pròpia ciutat i els territoris de l'entorn, presentant una geografia més dispersa dels seus usuaris potencials. Aquesta especial utilitat metropolitana acostuma a venir garantida per la

⁶ Veure per exemple Carreras et. al. (2009) o els *World Urbanization Prospects* realitzats per la Organització de les Nacions Unides i publicats a la xarxa.

presència d'equipaments singulars, una oferta variada per a tots els públics i una certa capacitat per acollir gran quantitat d'usuaris o fins i tot esdeveniments massius.

Així doncs, la recerca que es presenta no és sobre la història i continguts urbans de qualsevol parc, sinó d'aquells que tenen potencial per a esdevenir parc central de la metròpoli: grans parcs públics, estratègicament situats a una metròpoli, que són lloc de referència principal per al temps lliure a la ciutat contemporània a través d'una àmplia oferta d'espais verds, equipaments i esdeveniments culturals, àrees per a la pràctica d'esport i altres dotacions per a la recreació i l'esbargiment.

1.2.2. La magnitud de l'objecte d'estudi

Urban Agglomeration	Country	Population (millions)			Rank ¹		
		1975	2007	2025	1975	2007	2025
Tokyo	Japan	26,6	35,7	36,4	1	1	1
New York-Newark	United States of America	15,9	19,0	20,6	2	2	7
Ciudad de México (Mexico City)	Mexico	10,7	19,0	21,0	3	3	6
Mumbai (Bombay)	India	7,1	19,0	26,4	15	4	2
São Paulo	Brazil	9,6	18,8	21,4	5	5	5
Delhi	India	4,4	15,9	22,5	23	6	3
Shanghai	China	7,3	15,0	19,4	13	7	9
Kolkata (Calcutta)	India	7,9	14,8	20,6	9	8	8
Dhaka	Bangladesh	2,2	13,5	22,0	65	9	4
Buenos Aires	Argentina	8,7	12,8	13,8	7	10	16
Los Angeles-Long Beach-Santa Ana	United States of America	8,9	12,5	13,7	6	11	17
Karachi	Pakistan	4,0	12,1	19,1	26	12	10
Al-Qahirah (Cairo)	Egypt	6,4	11,9	15,6	17	13	13
Rio de Janeiro	Brazil	7,6	11,7	13,4	11	14	18
Osaka-Kobe	Japan	9,8	11,3	11,4	4	15	22
Beijing	China	6,0	11,1	14,5	18	16	15
Manila	Philippines	5,0	11,1	14,8	19	17	14
Moskva (Moscow)	Russian Federation	7,6	10,5	10,5	10	18	23
Istanbul	Turkey	3,6	10,1	12,1	35	19	20
Paris	France	8,6	9,9	10,0	8	20	27
Seoul	Republic of Korea	6,8	9,8	9,7	16	21	30
Lagos	Nigeria	1,9	9,5	15,8	81	22	12
Jakarta	Indonesia	4,8	9,1	12,4	21	23	19
Chicago	United States of America	7,2	9,0	9,9	14	24	28
Guangzhou, Guangdong	China	2,7	8,8	11,8	47	25	21
London	United Kingdom	7,5	8,6	8,6	12	26	37
Lima	Peru	3,7	8,0	9,6	32	27	33
Tehran	Iran (Islamic Republic of)	4,3	7,9	9,8	25	28	29
Kinshasa	Democratic Republic of the Congo	1,5	7,8	16,8	116	29	11
Bogotá	Colombia	3,0	7,8	9,6	41	30	32
Shenzhen	China	0,3	7,6	10,2	401	31	25
Wuhan	China	2,7	7,2	9,3	48	32	34
Hong Kong ³	China, Hong Kong SAR	3,9	7,2	8,3	27	33	39
Tianjin	China	4,9	7,2	9,2	20	34	35
Chennai (Madras)	India	3,6	7,2	10,1	34	35	26
Bangalore	India	2,1	6,8	9,7	67	36	31
Krung Thep (Bangkok)	Thailand	3,8	6,7	8,3	30	37	38
Lahore	Pakistan	2,4	6,6	10,5	56	38	24
Chongqing	China	2,4	6,5	8,3	54	39	40
Hyderabad	India	2,1	6,4	9,1	70	40	36
Santiago	Chile	3,1	5,7	6,3	38	41	51
Miami	United States of America	2,6	5,6	6,3	51	42	53
Belo Horizonte	Brazil	1,9	5,6	6,7	80	43	50
Madrid	Spain	3,9	5,6	5,9	28	44	60
Philadelphia	United States of America	4,5	5,5	6,1	22	45	57
Ahmadabad	India	2,1	5,4	7,7	72	46	45
Thành Phố Ho Chi Minh (Ho Chi Minh City)	Viet Nam	2,8	5,3	8,1	43	47	42
Toronto	Canada	2,8	5,2	5,9	45	48	59
Baghdad	Iraq	2,6	5,1	8,1	50	49	43
Barcelona	Spain	3,7	4,9	5,2	33	50	69
Dallas-Fort Worth	United States of America	2,2	4,8	5,4	64	51	66

Quad. 1:1 Cinquanta majors aglomeracions urbanes del món, (1975-2007-2025). Font: Divisió de Població de l'Organització de les Nacions Unides. En verd: metròpolis que compten amb un gran parc urbà amb potencial de centralitat. JF

Així establertes les condicions que defineixen els mínims de l'objecte d'estudi, cal veure l'abast de la presència d'hipotètics parcs centrals en el panorama metropolità mundial, que puguin ser objecte de la nostra recerca.

És clar que no totes les metròpolis gaudeixen d'aquest element urbanístic al seu interior. No és un element imprescindible, però la recerca ha mostrat que compta amb unes qualitats urbanes destacables i ofereix avantatges per a la metròpoli derivades de la seva presència que li atorguen una rellevància a tenir en compte. A més, s'ha constatat una presència suficient en la geografia mundial de grans metròpolis com per a creure en la seva importància com a element constitutiu de la metròpoli contemporània.

És que, segons els resultats que brindaven les primeres indagacions al respecte, de les cinquanta majors aglomeracions urbanes del món, aquelles amb població superior als cinc milions d'habitants, la meitat compten amb un espai verd susceptible d'esser considerat parc central metropolità, (Fig. I:4) i més de la meitat (dotze de vint) si es buscava entre les que superen els deu milions. També és cert que el fenomen del parc central és més rellevant a les metròpolis de la cultura occidental (setze de les vint grans metròpolis entre Europa i les dues amèriques tenen parcs amb condicions de centralitat), però es podien trobar també a algunes metròpolis d'altres continents (Quad. I:1).

Així doncs, la recerca d'espais amb les condicions abans establertes va provocar una primera recopilació d'una cinquantena de casos d'espais que poden respondre a les hipòtesis del parc central metropolità, tot i presentant potencialitats de diversa intensitat i diferent grau de maduració, repartits arreu de la geografia global de les grans ciutats.

Els casos d'estudi que han orientat aquesta tesis, havent pres especial exemple d'una vintena d'aquests que compten amb una definició més consolidada com a parcs centrals, són els relacionats a continuació (Quad. I:2).

Metròpoli, parc central, (any). Superfície.

Adelaida, Parklands , (1837). 1100ha.*	Manila, Rizal Park , (1913). 100ha.
Amsterdam, Amsterdamse Bos , (1931). 930ha.*	Melbourne, Yarra Park System , (1856). 300ha.
Bagdad, Al-Zawra Park , (1973). 190ha.	Mèxic D.F., Bosque De Chapultepec , (1907). 645ha.*
Bangalore, Cubbon Park , (1870). 120ha.	Montreal, Mont-Royale , (1869). 170ha.
Barcelona, Parc de Montjuïc , (1914). 400ha.	Moscú, Gorky Park , (1929). 120ha.
Berlín, Tiergarten , (1649). 220ha.*	Nova Delhi, Budda Jayanti Park , (1960). 1300ha.
Bogotá, Parque Simón Bolívar , (1979). 115ha.*	Nova York, Central Park , (1851). 350ha.*
Boston, Emerald Necklace , (1876). 450ha.	París, Bois de Boulogne , (1727). 845ha.*
Brasília, Parque Metropolitan Burle Marx , (2012). 240ha.	Pequín, Ciudad Prohibida , (1925). 220ha.
Budapest, Varosliget , (1813). 120ha.	Rio de Janeiro, Aterro do Flamengo , (1858). 120ha.
Buenos Aires, Parque tres de Febrero , (1875). 500ha.	Roma, Villa Borghes , (1616). 160ha.
Calcuta, Maidan , (1847). 200ha.	San Francisco, Golden Gate Park , (1871). 420ha.
Caracas, Parque del Este , (1963). 85ha.	Sant Petersburg, Kirov Park , (1932). 550ha.*
Chicago, Grant Park , (1911). 150ha.	Santiago de Chile, Cerro San Cristobal , (1916). 720ha.
Dallas, Trinity River Park , (2000). 2400ha.	Sao Paulo, Ibirapuera , (1930). 180ha.*
Dublín, Phoenix Park , (1745). 712ha.	Seul, Namsan Park , (1968). 300ha.
Estocolm, Djurgarden , (1750). 1130ha.	Shanghai, Century Park , (1997). 140ha.
Philadelphia, Fairmount Park , (1867). 1000ha.*	Sidney, Centennial Park , (1866). 435ha.
Hamburg, Stadtspark , (1914). 150ha.	Teheran, Pardisan Park , (1973). 275ha.
La Habana, Parque Metropolitan , (1989). 700ha.	Toronto, High Park , (1873). 160ha.
Lisboa, Parque Florestal de Monsanto , (1934). 1000ha.	València, Jardí del Túria , (1986). 270ha.
Londres, Hyde-Green-St. James Park , (1635). 280ha.*	Vancouver, Stanley Park , (1888). 405ha.*
Los Angeles, Griffith Park , (1896). 1800ha.	Viena, Prater , (1766), 500ha.
Madrid, Casa de Campo , (1931). 1000ha.	Washington, National Mall , (1791), 125ha.

* Parcs amb un paper central consolidat i considerats com a preferents per a l'exposició de l'argumentari.

Quad. 1:2 Llistat de grans parcs estudiats

Aquest llistat, però, no pretén donar compte dels parcs centrals metropolitans que existeixen al món. Representa un ventall de casos de grans parcs que, per uns o altres atributs propis, contenen des de gèrmens fins a focus de centralitat dins de la seva metròpoli, i que, sobretot, representen un patrimoni de gran potencial i rellevància que els pot projectar a esdevenir el qualificador element metropolità que representaria, sota hipòtesis de la present investigació, el parc central.

Afrontar una investigació amb aquest caràcter global, que d'inici provoca una recollida de casos de tal magnitud i repartits aquests en tan diverses latituds i longituds, era, fa tan sols unes dècades, poc menys que una gosadia temerària. Avui, en canvi, part dels processos contemporanis que han contribuït decididament a la nova forma i funcionament dels grans artefactes urbans de l'actualitat, aquells que semblen haver ajudat a la "internacionalització de les grans ciutats",⁷ han tingut també un ràpid i definitiu efecte en la consolidació de la societat del coneixement. Noves eines a l'abast, l'establiment de xarxes de relació com a nous canals informatius i, sobretot, la tendència creixent i sense límits a la vista del volum i eficiència d'aquestes, animaven a embarcar-se en una recerca d'aquesta

⁷ Efecte que ja advertia Hilberseimer (1927).

magnitud en el moment en què es va iniciar. Es pretenia, doncs, mirar d'aprofitar la gran accessibilitat contemporània a estudis de tot tipus i de diferent procedència, tan per la seva major disponibilitat com per la optimització de la seva recerca.⁸

Així mateix, i tal vegada paradoxalment, els processos globals també afavoreixen les relacions personals transnacionals i els canals de comunicació han vist multiplicades les seves capacitats. Així, aquesta recerca ha aprofitat el saber de persones que coneixen de primera ma alguns dels casos d'estudi.⁹

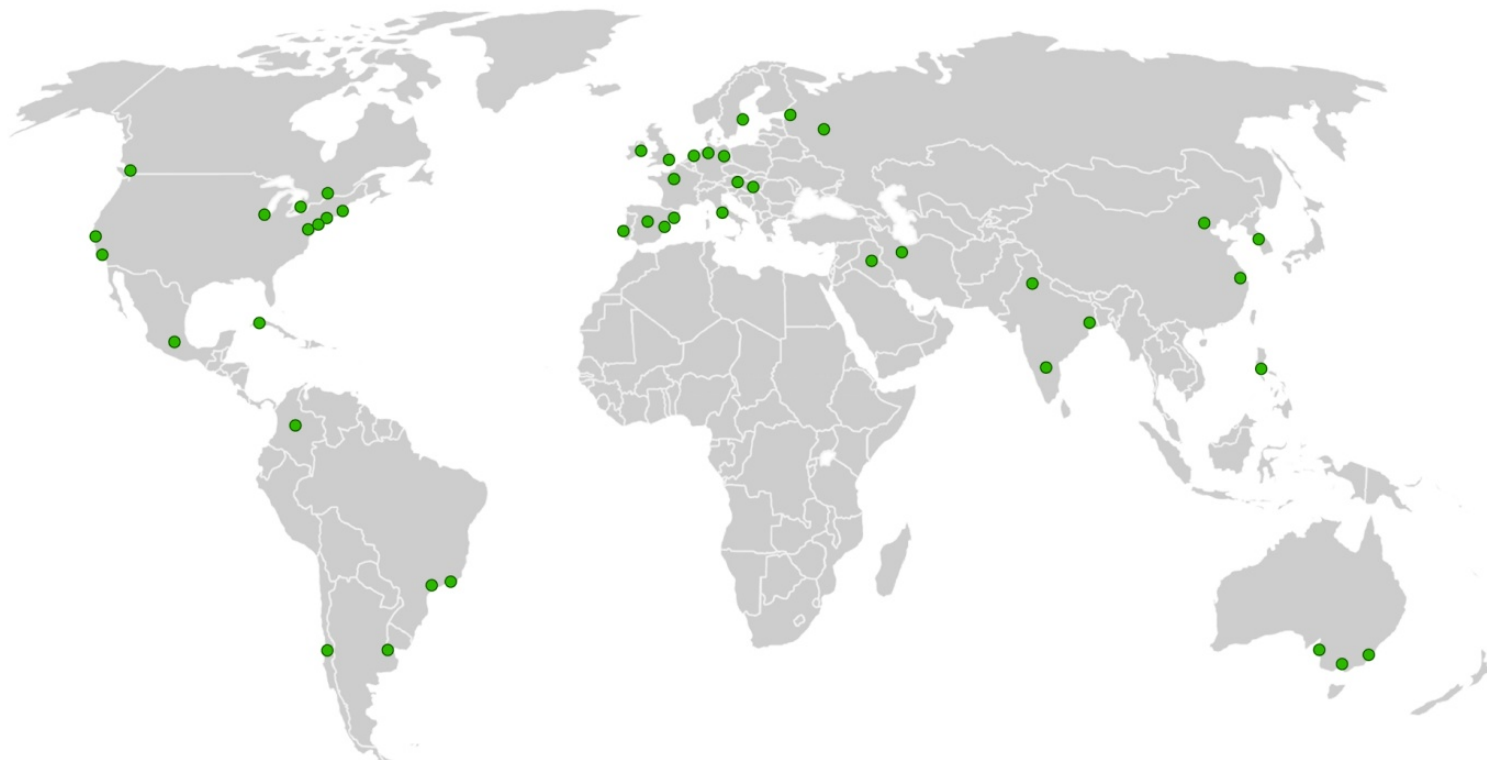

Fig. I:4 Grans metròpolis amb un gran parc de característiques especials i de rang preferent. JF

I.2.3. Justificació i objectius de la investigació

La manifesta presència del parc central a les metròpolis contemporànies com a atribut identitari i qualificador d'aquestes cada vegada més notable, així i com la importància creixent que prenen les metròpolis entre el gruix de la urbanització mundial, justifiquen i motiven la investigació que es presenta.

A més, l'estudi del disseny, gestió i ús de grans parcs és tema d'actualitat, atès que en el moment d'iniciar la recerca hi havia en marxa diversos projectes d'envergadura notable com per exemple, el Los Angeles River Park System, el

⁸ Projectes de coneixement 2.0, fons de cartoteques digitals, catàlegs de les principals biblioteques del món, fons de Tesis Doctorals en Xarxa, etc., són per exemple algunes de les més potents noves eines a l'abast.

⁹ L'arquitecte José Salazar professor a Bogotà; Regina Meyers per al cas de Sao Paulo; també l'arquitecta i companya al departament Mariana Debat amb bones informacions de Buenos Aires; la doctora Verena Andreatta per al cas de Rio de Janeiro; Julian Galindo ha proporcionat generosament els seus materials sobre Amsterdam, així com l'arquitecte Joan Moreno; el professor Estanislau Roca, sempre disposat a compartir el seu coneixement sobre Montjuic; l'estudiant Oleg Orustov, ha ajudat amb algunes traduccions del rus i la recerca de fonts en aquesta llengua per al cas de Sant Petersburg; Néstor Morro amb algunes traduccions de l'alemany.

Parque del Río Manzanares a Madrid, el Lake Ontario Park a Toronto, el North Lincoln Park a Chicago, l'Orange County Great Park a Califòrnia, el Parque Metropolitano Burle Marx a Brasília, el Trinity River Park de Dallas o l'Ayalon Park a Tel Aviv (Czerniak, 2007). Així és que allò verd a les ciutats torna a estar d'actualitat, ja sigui per la tendència major de les preocupacions ecològiques o pel sentiment d'insatisfacció arrelat després de dècades de racionalitat i explicació de la ciutat en termes quantitativs (Batlle, 2002).

Així, per motius diversos, y especialment per la creixent i necessària consciència envers totes aquelles qüestions que tenen que veure amb la sostenibilitat ambiental a nivell local i global, el paper del verd a les ciutats es situa entre els tòpics que mereixen major atenció en els estudis urbans contemporanis. De fet, trobem gran nombre de publicacions més o menys recents que aborden aquesta qüestió des de diferents perspectives. Tanmateix, es trobaven a faltar estudis que s'enfoquessin al desentrellat de la condició metropolitana dels grans parcs urbans, que basessin la selecció de casos en aquest caràcter comú, i així és com es va creure oportú iniciar una investigació des de aquesta perspectiva.

En el moment d'engegar la recerca, i fins que es va presentar l'avanç d'aquesta com a treball final de màster, els objectius eren els següents:

1. Reconèixer i exposar l'entitat particular del parc central de la metròpoli.
2. Estudiar les aportacions d'altres investigacions sobre temàtiques i perspectives diverses que tracten parcialment l'objecte de la present recerca. Oferir una lectura intencionada d'aquestes fonts que s'orienti a l'encaix d'una definició del parc central de la metròpoli.
3. Explorar i posar de relleu les aportacions i esdeveniments que han conduït al naixement del parc central de la metròpoli i n'han modelat la seva composició al llarg del temps.
4. Recopilar i sistematitzar la informació a l'abast, tot i conformant un catàleg de potencials parcs centrals metropolitans que permeti l'estudi i judici comparatius.
5. Discernir i posar en clar la complexitat formal i funcional del parc central metropolità.
6. Establir eines de judici que permetin valorar quines formes de parc central són més adequades per al bon servei a la metròpoli.
7. Jutjar la rellevància d'aquest element urbanístic dins la fàbrica metropolitana, buscant, en la solidesa de les qualitats que aporta, un capital urbanístic amb especificitat substantiva que resulti apreciable per a la composició de la metròpoli en el futur.

I.2.4. Antecedents de la investigació

La tesi que aquí es presenta per a l'obtenció del títol de doctor és el resultat d'un camí emprès ara farà sis anys. Les primeres aproximacions al tema d'aquest treball, integrades entre les recerques dutes a terme per al projecte d'investigació finançat que, al DUOT, tenia com a objecte la muntanya de Montjuïc, les vam iniciar, sota tutela del professor Àngel Martín allà per l'any 2007, juntament amb els llavors també becaris de grau del departament Ignasi Rincón i Ricard Gratacós.

L'existència d'aquest projecte finançat com a precedent va permetre la concurrència de la proposta d'aquesta recerca a la convocatòria de beques i ajuts per a la realització de la tesi doctoral promoguda per la UPC, i finalment l'adjudicació d'una de les 20 beques FI-Recerca en modalitat A concedides al març de 2009. L'oportunitat que la

investigació es realitzés, gràcies a la consecució de la beca, des de l'adscripció al Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori ha suposat, sens dubte, un al·licient de motivació i un ajut també estimable. Així, es vol expressar aquí l'agraïment que bé mereix aquesta situació de privilegi que ha permès fer realitat aquesta tesi de la més còmode de les maneres possibles.

Per a la presentació de la candidatura a l'obtenció de la beca es va comptar ja amb l'empara del professor Dr. Àngel Martín Ramos que ha exercit des de llavors una diligent i esmerçada tasca de seguiment, orientació, direcció i tutela de la investigació, així i com una dedicació compromesa amb la formació de l'autor en tasques docents que mereix el més sincer dels agraïments. Sense ell, aquesta recerca no hauria arribat fins aquí.

Les bases que emmarcaven de manera prou delimitada l'objecte, objectius i perspectives d'aquesta recerca es van bastir durant el transcurs del Màster Universitari d'Investigació en Urbanisme de la Universitat Politècnica de Catalunya des de setembre de 2008 i van rebre aprovació com a Tesina Final d'aquest programa de formació a Barcelona el 21 de febrer de 2011. En la mateixa sessió, el tribunal presidit pel professor Dr. Manuel de Solà-Morales, llavors catedràtic emèrit del Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori de la UPC, en el qual van comparèixer també els arquitectes Dr. Enric Batlle, Dra. Maria Goula i Dr. Jordi Bertran com a secretari, vocal i lector extern respectivament, va donar aprovació a l'avanç d'investigació com a Projecte de Tesi, amb la consegüent acceptació de l'autor al Programa de Doctorat en Urbanisme, al qual ha restat adscrit des de llavors.

Els resultats inicials d'aquesta recerca es van presentar en forma de comunicació al IV Seminari Internacional d'Investigació en Urbanisme organitzat pel DUOT que va tenir lloc a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona l'onze de juliol de 2011, i van ser recollits en forma d'article a les actes de l'esdeveniment.¹⁰ L'article preparat per aquella ocasió va ser requerit i publicat en versió castellana i sensiblement estesa al número 7 de la revista digital RIURB: Revista Iberoamericana de Urbanismo, consultable a www.riurb.com des d'abril de 2012. Així mateix, una comunicació en anglès va ser presentada i acceptada per a participar a la cita anual de la EAAE/ARCC International Conference on Architectural Research,¹¹ organitzada entre els dies 7 i 10 de juny al Politecnico di Milano, i que tenia per lema "Cities in transformation: Research & Design". S'està encara a l'espera de la publicació de les actes, però ja es van editar els materials presentats per tots els ponents en suport digital.

Aquestes tasques de difusió dels primers resultats es compaginarien amb l'avanç de la investigació durant els últims dos anys, seguint les recomanacions del tribunal de tesina i els *feed-back* rebuts dels lectors als diversos congressos als quals es van presentar. Així, en aquest temps, els materials recopilats i les hipòtesis anunciades al projecte de tesi s'han anat consolidant i constituint en la forma i continguts que presenta finalment aquest document.

També voldria expressar aquí el meu agraïment a molts companys i professors que durant aquest temps s'han interessat per la meua tasca i que hi han contribuït d'alguna manera, exposant els seus dubtes, recomanant l'estudi d'algun cas concret, facilitant alguna referència bibliogràfica o portant-me dels seus viatges fotografies o plànols dels parcs recollits pensant en mi.¹² A tots ells, gràcies.

¹⁰ Veure FLORIT, J., (2011), "El parc central metropolità, peça singular del sistema d'espais lliures: Cap a una definició crítica", a A.VV., *Actas del IV Seminario Internacional de Investigación en Urbanismo*, vol.2, pp.143-154, Barcelona: Duot-Upc. ISBN: 978-84-615-1968-2.

¹¹ EAAE i ARCC són les sigles de les dues institucions organitzadors de l'esdeveniment anual, European Association for Architectural Education i Architectural Research Centers Consortium.

¹² Tot i que no es poden citar aquí tots ells, no es vol perdre la oportunitat d'agrair-los especialment a Madalen Gonzalez, Estanislau Roca Calaf, Quico Marín i altres membres de la família. Jon, Jokin, Pol i Andreu són els becaris del DUOT que en aquest temps m'han ajudat amb alguna qüestió.

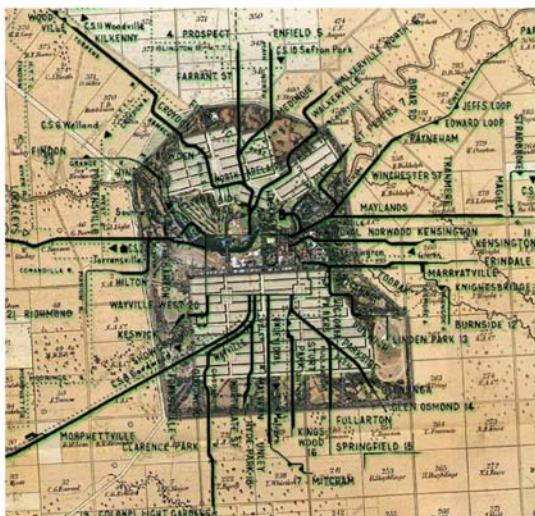
I.3. Primers resultats: Qualitats principals del parc central i oportunitats per a la metròpoli contemporània

Com a resultat de les primeres investigacions, ja en el moment en què va presentar-se l'avanç com a projecte de tesi, es proposava una síntesi de la problemàtica que s'hi aproximava a través de quatre qualitats principals del parc i s'orientaven els diferents camps d'oportunitat per a la metròpoli que aquestes qualitats poden promoure. Centralitat, valor ecològic, singularitat i mescla eren els quatre pilars en els que s'aprofundia per a exposar la riquesa del parc central de la metròpoli. Ordre, equilibri, identitat i invenció eren les oportunitats que se'n derivarien. Aquelles conclusions inicials van servir de guia per a la publicació dels primers resultats en diversos articles.

Aquí es reproduïx una versió anglesa d'aquestes conclusions inicials, corresponent a la comunicació de l'autor al Congrés Internacional de Recerca en Arquitectura anual que organitzen EAAE i ARCC (ISBN: 978-2-930301-56-3); mentre la versió catalana, sensiblement més sintètica, va ser publicada a Diagonal, revista d'arquitectura disseny i espai públic, vol.31, pp.56-60 (ISSN: 2013-651X).

VERS UNA DEFINICIÓ DEL PARC CENTRAL METROPOLITÀ, PEÇA SINGULAR DEL SISTEMA D'ESPAIS LLIURES.

Avui, hi ha ciutats i hi ha grans ciutats. Les diferències entre les unes i les altres no són només quantitatives (de sòl ocupat, de població resident o de capital acumulat), sinó que trobem també una diferent caracterització d'algunes qualitats de la seva composició. Així, alguns valors, qualitats o utilitats urbanes només els ofereixen les grans metròpolis.

DEFINING THE METROPOLITAN CENTRAL PARK, A SPECIAL ITEM IN THE CONTEMPORARY OPEN-SPACE-SYSTEM.

Contemporary large metropolitan areas are playing an increasingly important role in the urban world nowadays. Large cities are more than just a larger version of smaller cities. What makes them different is not only a quantitative issue (land occupied, resident population or capital accumulated). They also stand out due to the characterization of their qualities and ever more specific composition. That is, some urban values, some qualities and some utilities are only offered by large metropolitan areas.

In defining the differences between both realities, the open space system plays a leading role. In the metropolis, this free stratum has developed with a new complexity and characteristic conditions, as a result of the construction of a broken, fragmented spatial system. In this context, unoccupied space takes on great relevance, both quantitatively and in the definition of the metropolis' shape. Infrastructure corridors, geographic and ecological corridors, waterways, woodlands, larger wooded areas, abandoned or flourishing primary businesses, unoccupied steep ridges, large parking lots or mosaics of small private gardens usually make up part of this unorthodox system which is peculiar to each metropolitan area (Batlle, 2011).

En la definició de les diferències entre ambdues realitats juga un paper destacat el sistema d'espais lliures o no ocupats que, a la metròpoli, ha esdevingut amb una nova complexitat i condicions pròpies. Entre tot l'heterodox sistema d'espais no ocupats, que compta amb aptituds per contribuir a la definició estructurada i sostenible de la metròpoli, a determinades ciutats hi destaca un gran parc de rang preferent per les seves dimensions i qualitats. Així, hi ha parcs, parcs de grans ciutats i parcs centrals de grans ciutats.

Són parcs de propietat i ús públic, en què el verd està antropitzat segons criteris estètics i funcionals, i n'és l'element protagonista. A més, per la seva dimensió, qualitats i continguts, aquests parcs destaquen pel seu servei a les exigències del temps d'oci a escala metropolitana, i ofereixen dotacions, activitats i esdeveniments amb un poder d'atracció que supera l'àmbit local.

Hi ha parcs repartits arreu del món que compleixen aquestes condicions però, en la majoria, el seu valor és encara incipient o està en procés de definició. Altres casos més consolidats ens ensenyen que hi ha diferents maneres de ser parc central. Algunes d'aquestes diferències són inherents al seu origen divers, d'altres són conseqüència de la diversitat de receptes en la mescla de continguts urbans al parc.

L'origen en el temps i les circumstàncies defineixen una part significativa de les qualitats de la composició de cada parc. Els objectius perseguits, els valors estètics expressats, els usos prioritzats, els motius del projecte o el tipus de tractament de la matèria vegetal, per exemple, han evolucionat o variat al llarg de la història, i d'aquesta evolució en podem trobar traces acumulades als diversos

In some of these large cities, part of this complex system is made up of a preferential space with special characteristics, owing to its qualities and dimensions, which can be referred to as the Metropolitan Central Park. This product that is exclusive to large cities is an important attribute when it comes to defining contemporary metropolitan areas and is the object of this study.

These are large-scale parks, publicly owned and for public use, which are managed by the public administration and that come to have their own civic institution. In these, the greenery is man-made according to aesthetic and functional criteria, and is

the leading element. Moreover, due to their qualities and contents, these parks are characterized by their service to metropolitan scale recreational demands, and offer facilities, activities and events with a drawing power that reaches beyond their local area.

Our interest lies in the conditions of parks as an artefact for metropolitan recreation in surroundings in which plant matter predominates. Far beyond their landscape benefits, there is a whole range of urban contents on which their success and good service to the city depend.

We find parks all over the world that meet these conditions. Sometimes they are cases with an emerging value or in the process of definition. Other more consolidated cases teach us that there are different ways of being a central park. Some of these differences are due to their distinct origin and others are the result of the diversity of the recipes in the mix of urban content in the park.

The history of each park, its origin in time and in circumstances, is a key part of its own identity, defines some of

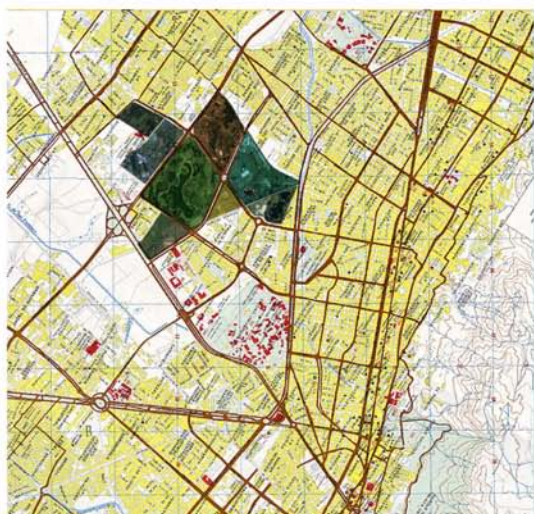
casos estudiats. Per il·lustrar aquest argument valdria veure el cas de Tiergarten a Berlín, on s'apleguen el traçat d'eixos i camins radials que donaven contingut i referència al bosc de caça obert al passeig públic, amb el traçat de camins sinuosos i múltiples escenografies paisatgístiques que hi va superposar el projecte de P. J. Lenné (1818-1832) per als requeriments d'un nou sentit en la relació entre home, natura i oci.

Orígens diversos i també continguts diversos semblen anar encaminats a definir una mateixa qualitat singular metropolitana —aquella que representa el parc central a través de valors com la centralitat, el medi ambient, les singularitats i la mescla.

Centralitat per a l'ordre

L'atracció central que exerceix la metròpoli sobre el territori proper contribueix a equipar singularment aquests parcs, a la vegada que la condició central d'aquests els permet oferir avantatges amb influència d'abast metropolitana.

La centralitat dels grans parcs no es basa únicament en la seva posició geogràfica a l'interior de l'artefacte urbà. En els casos comptats en què aquesta és cèntrica, la posició del parc és prou garantia d'un cert paper de servei central. Ho és en el cas d'Adelaida, en què el parc, originalment creat com a cinturó al voltant de la ciutat, fundada durant la primera meitat del s. XIX, ha esdevingut focus de la malla ocupada amb el creixement posterior. Ho és també a Nova York, en aquest cas com a interferència imposada *a posteriori* sobre la malla regular projectada el 1811. Però en la majoria de casos, més o menys excèntrics, la centralitat urbana se sosté amb altres atributs,

its qualities and represents a particular precedent or contribution to the cases that succeed them. The aims pursued, aesthetic values expressed, uses prioritized, motives behind the project or the way plant matter is treated, for instance, have evolved throughout history, and we can find an accumulation of signs of this evolution in the different cases studied.

To illustrate this argument, it is worth looking at the case of Tiergarten in Berlin. Here the network of axes and radial paths, which gave substance and reference to the hunting forest open to public thoroughfare, intertwines with the web of winding footpaths and many landscape scenes superimposed by P. J. Lenné (1818-1832) to fulfil the requirements of a new meaning to the relationship between man, nature and recreation (Panzini, 1993).

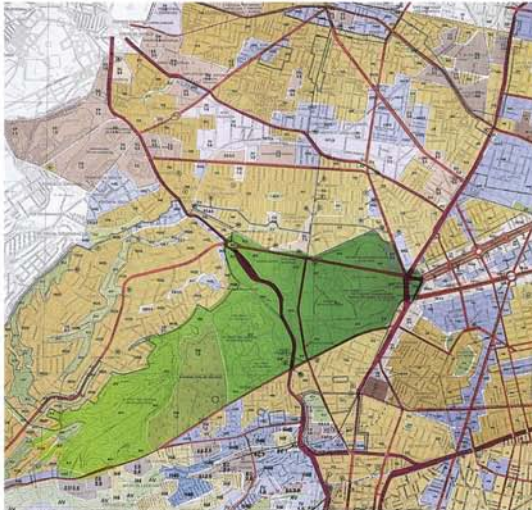
The adaptation of the lawns and meadows of Central Park in New York underwent in the 40s in the 20th century is also an eloquent expression of the same argument. The contained interior spaces that the original project of Frederick Law Olmsted counted on for passive family recreation were recycled into active spaces with sports courts during the management of Robert Mosses as Commissioner of the Park Department of New York (Cranz, 1982). Although this is not the object of discussion in this article, these instances serve to demonstrate the relevance the origin and history of parks bear in their contemporary constitution.

Different origins and also different contents seem to be directed towards defining one singular metropolitan quality, the one which represents the central park through values such as centrality, the environment, singularities and mix. These values will be presented below and will be associated with four far from insignificant opportunities for metropolitan areas and urbanistics.

Centrality for order

The central attraction exerted by a metropolitan area on its surrounding territory contributes to singularly equip these parks. At the same time, their central position allows them to offer advantages with a metropolitan range of influence.

The centrality of large parks is not exclusively based on their geographic position inside an urban artefact. In the few cases in which they are central, their position acts as a guarantee for their central role. This is the case of Adelaide, in which the park, originally created as a belt around the city that was founded during the first half of the 19th century, has become the hub of the grid occu-

entre els quals, per exemple, destaca l'adequada connexió a les xarxes de transport i, especialment, el col·lectiu.

També, amb la concentració en un mateix espai de bona part de l'oferta d'alguns tipus d'oci, prenen caràcter central espais com, per exemple, l'Amsterdamse Bos, projectat per C. Van Eesteren en posició excèntrica per equipar la ciutat del futur amb una concentració de l'activitat esportiva i de lleure a l'aire lliure.

No es pot oblidar tampoc el paper de determinades arquitectures o d'activitats de contrastada referència col·lectiva en la definició del paper central dels parcs. Això s'explota, entre altres, al fòrum de Ibirapuera a Sao Paulo, obra d'Oscar Niemeyer, en què els edificis del

pièd amb later growth. This is also true in New York, in this case as an interference imposed on the regular grid projected in 1811 (Rosenzweig et al., 1992). However, in most, more or less eccentric cases, urban centrality is sustained by other attributes, among which, for instance, stand out adequate connection to transport networks, especially to public and high capacity ways of transport.

Moreover, with the concentration in one single space of a large part of the offer of certain types of recreation, spaces take on a central role such as, for instance, the Amsterdamse Bos which was projected by C. Van Eesteren as an integral part of his plan for the expansion of Amsterdam. It was designed in an eccentric position to provide the future city with a concentration of sport activity and open-air recreation.

The role of certain architectures or confirmed collective reference activities in defining the centrality of parks cannot be forgotten either. This is exploited, among others, in the Ibirapuera forum in Sao Paulo, the work of Oscar Niemeyer. Here, the buildings belonging to the Museum of Modern Art, the Auditorium and three more halls are joined together by a concrete canopy which is, perhaps, one of the most singular spaces of beauty in the city. The concentration of state-of-the-art cultural facilities becomes an expression of attributes that are peculiar to the metropolis.

After all, the certain or potential centrality of metropolitan parks is based on the presence of certain compatible diversity. The central park is basically a free space, but it is not an empty space. It tends to be filled with things, that is, things that are more separated from each other than in the city and that often leave softer prints. Other types of distances separate urban things in parks, different to the ones in the city. And it is precisely from the space between these that one of the main values should arise: a qualified landscape experience in environmentally qualified surroundings.

The centrality of large parks is, then, a question of position, connection, concentration and significance. Thus, the fact of the availability of these parks which fulfil diverse instruments of centrality can be presented as a remarkable opportunity to enrich the constitution of the metropolitan area, contributing to its order and the centralized satisfaction of particular collective needs revealed by this.

Ecological values for equilibrium

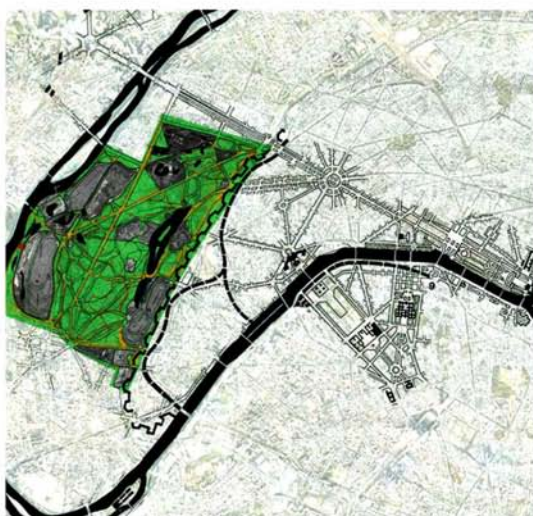
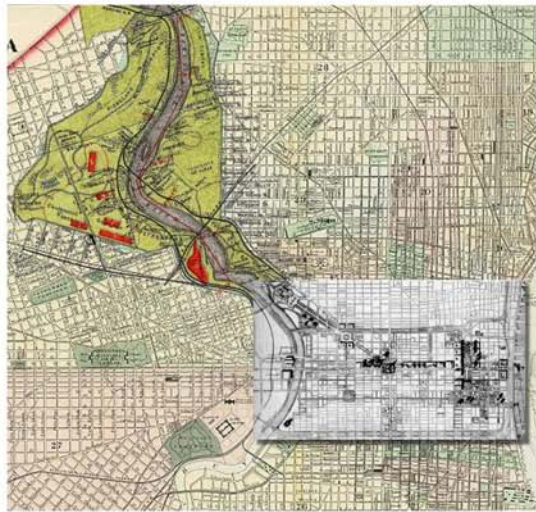
The challenges facing large metropolitan areas as far as their environmental equilibrium is concerned are un-

Museu d'Art Modern, l'Auditori i tres pavellons més s'uneixen a través d'una marquesina de formigó que resulta, potser, un dels espais de bellesa més singular de la ciutat.

La centralitat dels grans parcs és, doncs, qüestió de posició, connexió, concentració i significació. Així, el fet de disposar d'aquests parcs que apleguen diversos instruments de centralitat es pot presentar com una oportunitat notable per a l'ordre de la metròpoli, i per contribuir a la definició d'espais de referència compartida per a les diverses funcions urbanes.

Valors ecològics per a l'equilibri

Més enllà dels valors paisatgístics aconseguits amb l'ús del verd, la gran dimensió dels parcs centrals propicia un

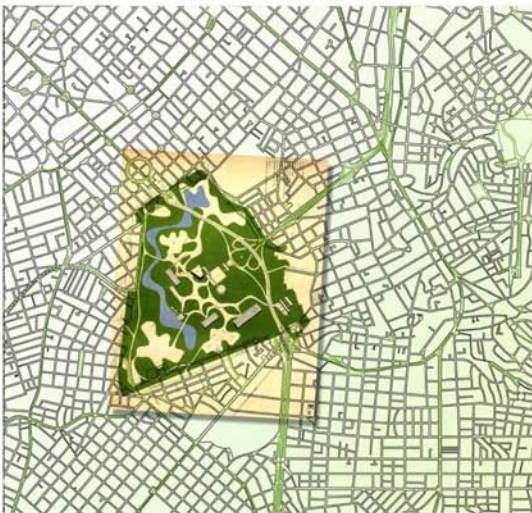
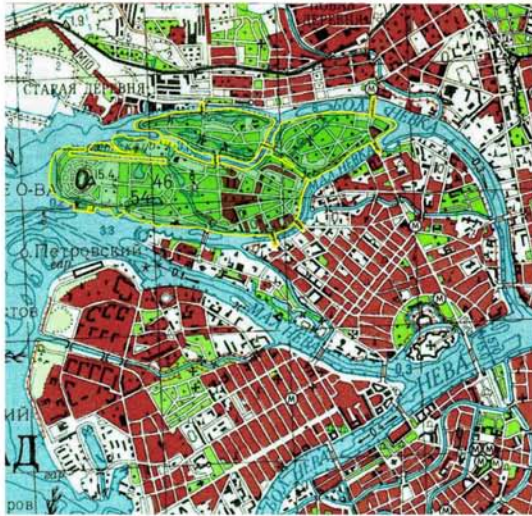

doubtedly of great magnitude and relevance. The city is an *incomplete heterotrophic ecosystem*, which means its equilibrium cannot be considered without including entry and exit environments (concerning energies at the end of the day). And it can be seen that it is an entropic disaster for the overall stability of the Earth system (Odum, 1971; Bettini, 1996). Even so, the contribution of biotic diversity established in parks, of the quantity of plant matter, and the low impact on the land has an effect on the urban environment that is to be considered and which is to a certain extent an improvement.

The fact is that the gathering of green matter that large central parks represent increases the ecological values inherent in any urban plantation. Every plant or tree in a city has an ecologic value, but put them together in a wide area and you have an important contribution to the urban environment. The large scale of the park allows living a bio-diverse community, consumes carbon gases, drops the temperature or allows filling the aquifers.

If, for instance, we consider the ability of plant matter to accumulate carbon gases (causing the greenhouse effect) in their tissues thus decreasing their concentration in the atmosphere, and above all the fact that the park space results in a notable interruption of infrared reflections between buildings while in turn the unpaved ground guarantees an absorption of 10% less solar energy, we can say that a central park offers a *cool patio* which contributes to a temperature drop in the city, thus slightly balancing the tendency it has to overheat.

Other mechanisms offer environmental advantages, for instance, the use of certain plant buffers which work as particle filters that can ensure these are not deposited in

desplegament major dels valors ecològics inherents a qualsevol plantació urbana. Així, la diversitat biòtica present al parc, la quantitat de matèria vegetal que el conforma, i el baix impacte sobre el sòl, per exemple, tenen un efecte que cal considerar sobre l'ambient urbà, a més de cert marge de maniobra i millora.

A ciutats en què la contaminació de l'aire és especialment elevada, com ho és a Ciutat de Mèxic, pren força la vella idea de gran parc com a pulmó, així com es treu profit de la capacitat de refrescar l'ambient de la massa forestal de Chapultepec per equilibrar la tendència de la ciutat a sobreescalfar-se. El cas de Filadèlfia, per la seva banda, suggereix les aptituds del parc per incidir en la qualitat dels recursos hídrics. I és que el Fairmount Park, avui parc central de la gran metròpoli, té el seu origen en una primera adquisició de sòls de protecció d'aigües amunt

certain water reservoirs. Besides, the guarantee of clean drainage through non-compacted soils is a favourable action for the maintenance of aquifers. The possibility that the water cycle is reproduced in full in the park, sometimes with the help of harvesting and recycling techniques for irrigation, is another of these mechanisms.

In cities in which air pollution is especially high, such as Mexico City, the old idea of a large park as a lung is gaining momentum, in the same way as the ability of the forest mass to refresh the air is capitalized on in Chapultepec to balance the tendency of the city to overheat.

The case of Philadelphia, on the other hand, suggests the suitability of a park to influence the quality of water resources. The fact is that Fairmount Park, nowadays the central park of the large metropolis, has its origin in the initial purchase of protected land upstream of the collection point, in order to ensure the cleanliness of the urban water supply.

Thus, even more than the landscape equilibrium of the metropolis that a central park can contribute to, its ecological values bear an effective and potential influence on the environmental equilibrium of the urban ecosystem. This is why a central park, as a space with a potential for improving environmental conditions in a large city, opens up a series of opportunities for a more sustainable equilibrium of a metropolitan area.

Singularities for identity

Central parks are very singular spaces, and contain attractions and values inside them that are also singular.

Their customary close relationship with their geography (singular to each metropolitan area) contributes to this, as in the case of the prominent wooded isle of Vancouver (subsequently converted into a peninsula to incorporate its singular ecological and scenic value in the city), or the banks of the river Schuylkill in Philadelphia. The effect of the climate also contributes to the diversity of outdoor activities or the type of vegetation that grow in them. In no way do the woodlands of Mexico and Berlin look alike; both because of the species forming them and the activities that take place in winter, for instance.

The establishment of the most prestigious institutions and facilities that are often exclusive to each city also contributes to this differentiation. The Reichstag, the Metropolitan Museum of Art, Buckingham Palace, and other unique places in the world are found in a large park. Likewise, we could also mention some singular mass

del punt de captació per garantir la salubritat de l'abastament urbà.

És per això que el parc central, com a espai amb potencial per millorar les condicions mediambientals de la gran ciutat, obre una via d'oportunitats per a un equilibri més sostenible de la metròpoli.

Singularitats per a la identitat

Els diversos parcs centrals són espais ben singulars, i contenen al seu interior atraccions i valors que també ho són.

La seva habitual estreta relació amb el suport geogràfic—singular a cada metròpoli— hi ajuda, com en el cas del prominent illot boscos a Vancouver (convertit posteriorment en península per a incorporar el seu singular valor ecològic i paisatgístic a la ciutat) o la riba del Schuylkill a Filadèlfia. També hi contribueix l'efecte del clima en la diversitat de les activitats a l'aire lliure o en el tipus de vegetació que hi arrela. En res s'assemblen el bosc de Mèxic i el de Berlín, tant per les espècies que els conformen com per les activitats que s'hi desenvolupen a l'hivern, per exemple.

També contribueix a aquesta diferenciació l'establiment de les institucions i dotacions més prestigioses i sovint exclusives de cada ciutat. El Reichstag, el Metropolitan Museum of Art, el Buckingham Palace, i altres llocs únics al món són en un gran parc, així com podríem citar alguns esdeveniments de masses singulars, a vegades amb capacitat d'atracció internacional, que tenen com a seu alguns dels casos estudiats.

events, at times with an international appeal, which are held in some of the cases studied.

While there are certain "products" of metropolitan areas that can be found to be repeated with a similar appearance in very different coordinates (both geographical and cultural), the system of unoccupied spaces and especially the central park are a constituent element of metropolitan areas that refuse to be generic. Whether it is because their geography is usually a determining factor in their shape and image as is their climate; or due to their length of permanence which is often historical; or owing to other conditions derived from their particular offer of urban contents; they are a singular, characteristic element in each metropolitan area.

Hence, central parks, a singular space with singularity, represent an asset for the identity of their respective cities. And this is an opportunity to consider, in the light of the growing entity that the discussion of the nature of metropolitan areas and the competition between them has been taking in recent decades.

Mix for invention

The fourth value of central parks to be highlighted here is the mix, which is understood as an opportunity for urban invention. The particular mix of materials related to the environment with others typical of the urban artefact that takes place in these singular spaces is in itself a field of reflection of great interest for urbanistics. In these parks there is a promiscuous mix of events, often simultaneous, owing largely to their great size. What is more, inside them you can find different types of movement mixed together, different ways of managing spaces which are devoted to different activities: sport, culture, shows, entertainment, relaxation... The resolution of this diversity in a harmonic system requires solutions that are, often, of original complexity.

If we were to make a list of all the urban utilities offered by these parks, it could be said that they are very different activities, with few opportunities for order, or even likely to be spread out as far as possible all over the city. However, they share spaces in the cases of parks with a central role in the metropolitan area. They often do this very efficiently, sometimes with conflictive contacts, and in the worst case we find mutual ignorance separated by a residual shade of green.

The mixture of utilities that parks cause is the reason for innovations related to the use of urban space and the domain of their functional fitting out. One example is the

Així, el cert és que, tot i contenir ingredients compartits, els parcs resulten espais ben diferents d'unes latituds a

unes altres i, per tant, resulten espais d'oportunitat perquè les grans metròpolis es diferenciïn les unes de les altres. Les singularitats dels *parcs centrals* poden ser una oportunitat per a la identitat de les metròpolis.

Mescla per a la invenció

El quart valor que destacarem aquí del parc central és la mescla que s'entén com a oportunitat per a la invenció urbana. La particular mescla de materials relatius al medi ambient amb d'altres propis de l'artifici urbà que té lloc en aquests espais singulars és per si sola un camp de reflexió de gran interès per a la invenció urbana. A més, a l'interior d'aquests parcs hi trobem mesclats diferents tipus de moviment, diferents tipus de tractament de l'espai que es dediquen a diferents activitats: esport, cultura, espectacles, entreteniment, descans... La resolució d'aquesta diversitat en un sistema harmònic requereix solucions, sovint, d'original complexitat.

Bon exemple de la capacitat de la mescla per a promoure la invenció, el van donar F. L. Olmsted i Calvert Vaux, que van convertir en recurs de projecte el conflicte de diversitat de moviments al parc, en la seva proposta guanyadora del concurs per al Central Park de Nova York (1858), tot ideant un sistema de vies segregades per funció amb interseccions a diferent nivell.

El projecte del Bois de Boulogne (1853-1858), a càrrec de l'enginyer i jardiner A. Alphand i emmarcat en els Grands Travaux de Paris dirigits pel prefecte Haussmann, és un clar exponent de la diversitat d'utilitats com a atractiu principal del parc, ja que mescla, en un mosaic de funcions compatibles, grans equipaments exclusius (hipòdroms, zoològic); àrees polifuncionals per a l'oci (el Pré-Catelan articulava, en una fondalada, un sistema de passeig amb cafès, pavellons d'exposició i teatre a l'aire lliure), jardins formals i àrees boscoses de naturalesa silvestre.

En el cas de Sant Petersburg, el programa soviètic de creació de parcs per a la nova ciutat socialista proposa un patró de polifunció en tres línies ben definides —la cultura, l'exercici físic i el descans—, i agrupa les diverses dotacions per a cada tipus d'utilitat en una de les illes que havien de compondre el conjunt. A Bogotà, en un cas de parc creat de manera fragmentada, accions i projectes successius han anat dotant el sistema d'una oferta cada cop més variada.

case of New York and the segregated system of pathways and roads that never intersect at the same level. Olmsted and Vaux bring to light a project resource to make the most of park space that will then be used in the project of the modern city, from Le Corbusier to the Smithsonian.

The project of Bois de Boulogne, under the charge of the engineer and gardener A. Alphand and in the area of the Grands Travaux of Paris directed by Haussmann, is a clear exponent of diversity of utilities as the main attraction of the park. Here, in a mosaic of compatible functions, large exclusive facilities (hippodrome, zoo), multi-functional recreation areas (Pré-Catelan articulated, in a hollow, a strolling system with cafés, exhibition halls and an open air theatre), formal gardens and wild, wooded areas, all merge (Alphand, 1867-1873).

In the case of Saint Petersburg, the Soviet park creation programme for the new socialist city proposes a multi-functional pattern along three well-defined lines (culture, physical exercise and relaxation), and groups the different facilities for each sort of utility on one of the islands that were to make up the whole. In Bogotà, there is the case of a park created in a fragmented way, with successive actions and projects that have provided the system with an ever more varied offer.

Perhaps the central park is not a space of great intensity of use, or great quantitative density, but it cannot be denied to have a certain diversity and, at the end of the day, a particular mix which contributes to the definition of a singular centrality, with "qualitative density".

Out of the care and will to act on urban spaces with greatest conflict, with the largest mix, is where the most ingenious individual or collective solutions are born. The conflict of mix requires an analytical effort that produces complex projecting motives that are sometimes surprising and original. Thus, the mix present in the park makes it a laboratory for invention.

Four values for four opportunities

Thus, we have approached a definition of the aim of the study as a cultural construction over history which is materialized in specific cases of composition depending on the time and place they were constituted. Instruments of centrality, ecologic values and singular qualities come together in them in a diverse mix with its own peculiar conditions. Then it evolves into a metropolitan centrality with a qualitative density that can be an asset for the order, equilibrium, identity and enrichment of contemporary metropolitan areas.

Potser el parc central no és un espai de gran intensitat d'ús, ni de gran densitat quantitativa, però no se li pot negar una certa diversitat i, al cap i a la fi, una mescla particular que contribueix a la definició d'una centralitat "soft", de densitat qualitativa.

Quatre valors per a quatre oportunitats

Són diversos els autors que interpreten el naixement del concepte de parc paisatgístic, a principis del segle XIX, com una reacció antiurbana que buscava la producció d'espais balsàmics o terapèutics per a l'evasió de la ciutat. Avui el concepte d'aquests grans parcs ha pres una orientació 100% urbana, bé sigui perquè el concepte de ciutat ha incorporat com a propis determinats valors d'allò natural, o bé perquè el concepte de parc ha demostrat que són propis de la seva naturalesa determinats valors d'allò urbà i allò metropolità.

Quatre valors del parc central (centralitat, medi ambient, singularitat, mescla) suposen quatre oportunitats gens menyspreables per a la metròpoli i la disciplina urbanística (ordre, equilibri, identitat, invenció). Quan oportunitats d'abast metropolità es concentren en un mateix espai urbà és que "hi ha parcs, i hi ha parcs centrals metropolitans".

Several authors interpret the birth of the concept of landscape park (at the beginning of the 19th century) as an anti-urban reaction that sought the production of balsamic or therapeutic spaces to get away from the city. Today, the concept of these large parks has taken a 100% urban orientation, whether because the concept of city has incorporated natural values as its own or because the concept of park has demonstrated that certain urban and metropolitan values are characteristic of their nature.

Our research aims to defend the hypothesis that these large parks represent another type of urban centrality in the metropolis, a "soft", very-low-density centrality which is both attractive and mixed. We aim to confirm and assert the urbanity of the central park. Urbanity as a civic condition of the space which makes it especially appropriate for collective social practice, and urbanity as a value of the physical space, of its spatial, dimensional and material conditions.

Joan Florit Femenias,

març de 2012 per a la versió catalana

juny de 2012 per a la versió anglesa (trad. Meryl Jones)

*NOTA: Les imatges que acompanyen aquests texts, són il·lustracions de l'autor que corresponen als 12 parcs estudiats i citats a l'article. Per ordre d'aparició: Adelaïda, Amsterdam, Berlin, Bogotà, Londres, Nova York, París, Philadelphia, Sant Petersburg, Sao Paulo, Vancouver (quadrats de 5 x 5 Km excepte Sao Paulo).

II. Continguts temàtics del parc central

EL PARC CENTRAL A LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA

Una definició crítica

Joan Florit Femenias

Director, Dr. Àngel Martín Ramos

Universitat Politècnica de Catalunya
Programa de Doctorat en Urbanisme

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Barcelona, gener de 2014

Tesi presentada per a obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

II.1. El verd a la ciutat: del jardí urbà al parc central

Què hi fa que entre les metròpolis d'arreu del món, en tots els continents i entre diferents cultures, hi puguem trobar a dia d'avui elements urbanístics similars o comparables, i susceptibles d'esser anomenats, sota hipòtesis del present estudi, parc central? Quines són les aportacions o esdeveniments que poden explicar la gènesis d'aquests grans espais lliures públics conformats majoritàriament amb materials de la natura i que s'han anat establint en els territoris urbans i metropolitans des del segle XVIII i fins als nostres dies amb diverses tècniques, objectius i resultats?

Aquesta és la qüestió bàsica que es vol desentrellar en el present paràgraf. Si més no, es pretén presentar-ne les tesis més acceptades a la bibliografia específica, així i com les contribucions de pensadors influents del fenomen urbà al naixement i constitució d'aquest element urbanístic.

La naturalesa complexa de l'objecte d'estudi obre el ventall d'entrades i òptiques que n'expliquen aspectes parcials. Objecte d'aquestes pàgines és, doncs, oferir-ne una lectura sintètica que proporcioni una visió general de la temàtica, relacionant fets, aportacions i observacions de diversa procedència (disciplinària, geogràfica, cultural o temporal). Tot això amb voluntat d'armar un marc teòric o estat de la qüestió a partir del qual engegar una recerca personal que aprofiti el bagatge de la teoria existent i el condueixi cap a l'especificitat de l'objecte d'estudi sobre el qual es formula la principal hipòtesis de la investigació.

II.1.1. El control de la natura

El tret distintiu més important que significa el parc central entre tota la fàbrica metropolitana és la seva materialitat majoritàriament verda. Enclavat i formant part del gran artefacte urbà contemporani, el parc central representa un oasi de naturalesa, que si bé es conforma i sustenta amb la tècnica i l'acció de l'home, contrasta amb l'artificialitat (material i formal) que l'home ha anat aplicant al seu hàbitat per a fer-lo funcional, bell i resistent.¹³ Buscar les causes que han motivat l'existència del parc central a grans aglomeracions urbanes d'avui dia passa, doncs, per analitzar la relació entre l'home i la natura al llarg de la història.

Que la relació de l'home amb la natura té molt a veure amb els parcs urbans no és un argument nou. El trobem anunciat a la majoria de texts que es refereixen als parcs, jardins i al paisatge de l'home en general, sovint explicant com els canvis en aquesta relació influeixen en el tipus i objectius de les creacions humanes i especialment les paisatgístiques (Scully, 1984).

L'actitud primigènica de l'home envers el medi natural que ha fet progressar la civilització és la de la voluntat de domini o control (Fig. II:1). *"El somni de conquerir la natura és un dels més antics que ha fluit i tornat a fluir en la ment de l'home"* (Mumford, 1934). Sense anar més lluny, el control del fenomen natural del foc augmentà les expectatives de supervivència dels primers homínids 400.000 anys enrere,¹⁴ proporcionant defensa dels depredadors, calor, possibilitat de cuinar aliments ampliant el ventall de nutrients assimilables i esdevenint element clau en l'elaboració de les primeres eines.

"Conquerir la natura" també és a la ment de l'home en el descobriment i desenvolupament de l'agricultura, o si més no observar-la per a comprendre'n parcialment el seu funcionament fins aconseguir emular-la en benefici propi. L'origen de l'agricultura es perd a la prehistòria i la practicaren i evolucionaren cultures diferents, les sorgides en les immediacions del creixent fèrtil a l'Orient Mitjà, les Precolombines a l'Amèrica Central i la xinesa a l'Orient llunyà, des de fa uns 10.000 anys.

¹³ Fent referència a la famosa triada vitruviana.

¹⁴ Veure per exemple Bowman D.M. et al., (2009), *Fire in the Earth system*.

Fig. II:1 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (1). L'avenç en el coneixement que permet el control i domini de la natura en benefici propi.

El naixement de l'agricultura suposa un canvi radical en la manera de viure de l'home que afavoreix el sedentarisme i, per tant, les concentracions permanents d'individus que signifiquen els primers brots d'urbanitat. De fet, el seu desenvolupament i tecnificació s'ha relacionat directament amb el desenvolupament de la cultura urbana. Així i com millora la productivitat augmenta la població no dedicada a la producció agrícola; "eren necessàries més de deu persones dedicades a l'agricultura per a permetre que una no visqués al camp" exposa Lynn White explicant la situació a l'Antiga Grècia.¹⁵

Segons Richard Sennett el creixement de l'economia urbana es llegeix com "a expenses del camp" des dels pensadors medievals fins a la segona dècada del segle XVIII. A més, l'observació de Sennett sobre l'edat mitjana, en què "els parisencs mesuraven el progrés urbà per la quantitat de pedra que hi havia a la ciutat" fent desaparèixer progressivament els pocs espais de cultiu que romanien a l'interior de les muralles (Sennett, 1994), pot servir aquí per a il·lustrar com els avenços al camp propicien una construcció cada vegada més sòlida de l'artefacte urbà.

Les tècniques que permeteren a l'home cultivar els primers aliments, bàsicament cereals, progressaren paulatinament i possibilitarien manipular la matèria vegetal cada vegada amb més garanties. Només aquelles cultures, la tècnica de les quals arriba a ser prou avançada per garantir amb seguretat la manutenció dels seus integrants, van poder dedicar-se a cultivar amb objectius que transcendeixen el de la producció per a l'alimentació. I és que hi ha quelcom a afegir a l'agricultura per a que agafi la senda que la pot fer evolucionar fins al parc urbà. La incorporació en èpoques pretèrites de finalitats estètiques i funcionals en la manipulació dels materials naturals obre una via des de l'agricultura que, pels vols de 1.500, ja ha pres el nom de jardineria i Erasm de Rotterdam reconeix com a "la resolució més qualitativa de la cultura agrícola" (Mosser i Teyssot, 1990).

Així doncs, l'agricultura suposa un punt de partida important per al parc central de la metròpoli en tant que proporciona les condicions necessàries per al naixement i progressiu desenvolupament de l'artefacte urbà que desemboca en la metròpoli contemporània, i en tant que estableix les bases del coneixement que permet el control de les espècies vegetals en que es basarà milers d'anys més tard l'art de la jardineria.

Un cop "conquerida", al menys parcialment, la natura, l'home es significa entre la resta d'essers vius. Mumford així ho exposa: "L'habilitat singular de l'home recau sobre el fet d'haver creat normes i objectius propis, no donats

¹⁵ Citat a Sennett (1994).

directament per l'ordre extern de les coses, i havent realitzat la seva pròpia naturalesa cooperant amb el medi ambient crea un tercer regne, el de les arts, on ambdós estan harmonitzats, ordenats i esdevinguts significatius" (Mumford, 1934). Només així, de la cultura del cultiu de subsistència en poden derivar, el jardí primer, i el parc urbà després.

La cooperació de l'home amb el medi ambient però, no és unívoca. Diversos autors l'han exposada com a canviant al llarg del temps i pròpia de cada cultura. Així ho exposa Vincent Scully: "El mode en que els humans es veuen en relació a la natura és fonamental per a qualsevol cultura" (Scully, 1984). Scully posa en relació la construcció de l'home i el món natural i presenta la dicotomia entre imitació i contrast, exemplificades amb els paradigmes Precolombí i el de la Grècia Clàssica (culte a la natura – culte al sistema polític humà). I es repassen les mutacions d'aquesta cooperació a través de la història del jardí a occident.

Altres autors adverteixen particularitats en la relació jo-món i natura-artifici,¹⁶ a través de contribucions escrites¹⁷ i corrents de pensament¹⁸ que tenen ressò en la construcció del parc urbà al llarg de la història. Aquestes contribucions s'exposaran més endavant, situades en el seu context.

Hi ha, però, altres contribucions importants per a l'avenç de les tècniques que permeten el control de la natura que cal destacar i que s'aplicaran al jardí en primera instància i al parc més endavant.

El segle X és la època en que es consolida l'assentament de comunitats monacals en el medi rural. Des de llavors, es generalitza el fet que als monestirs es dediqui temps al treball a l'hort, com un acte de redempció del pecat original que expulsà l'home del Jardí de l'Edèn. Atenent a que, durant l'Edat Mitjana, els monestirs atresoraven, mantenien i divulgaven la cultura en general, a través de nodrides biblioteques i la feina de còpia de manuscrits, no és agosarat afirmar que fos allà on es generarien coneixements cabdals per a permetre que "cap a 1250, una llarga tradició havia establert com cultivar un jardí per a fomentar la contemplació melancòlica" (Sennett, 1994). El paper dels monjos en l'avenç del coneixement i tècniques per al cultiu es faria explícit amb els treballs de l'agustí Gregor Mendel. Mendel va ser qui, a través de l'observació amb mètode científic del cultiu de diferents espècies del pèsol a l'hort del convent, va descobrir els primers axiomes de l'herència genètica que va publicar l'any 1866.

Tres segles abans dels treballs de Mendel, durant el renaixement, el control de la natura ja estava tan consolidat que les pràctiques de l'home la conceptualitzen de tres formes diferents. Per John Dixon Hunt sabem quina era l'actitud renaixentista envers la natura, entesa com a una entitat amb tres significats: la "primera natura" és la del món natural en estat salvatge i sense intervenció de l'home; "la segona", correspon al paisatge agrícola, en el sentit de l'entorn transformat per a extreure'n rendiment; i "la tercera", el jardí com a representació del món natural per part de l'home (Hunt, 1996). Així, al renaixement, el domini de les espècies vegetals ja havia provocat un salt qualitatiu que diferenciava aquelles tècniques destinades al cultiu com a font de productes de primera necessitat d'aquelles altres utilitzades amb finalitats estètiques.

El segle XVII és el de la consolidació tecnològica de la jardineria i la seva divulgació, per part d'enginyers i horticultors dedicats a consolidar el concepte de "jardí a la francesa",¹⁹ l'origen del qual estaria als castells de la noblesa tal i com apunta Françoise Boudon. Les noves tècniques i instrumental nascuts en aquesta època i context poden trobar-se recollits i analitzats en algunes obres de Hélène Vérin (1990).

Cal destacar també la figura del naturalista Alexander Von Humbolt, qui a través dels seus viatges explorant Amèrica del Sud entre 1799 i 1804 proporciona una aportació revolucionària per a les ciències botàniques publicada l'any 1807 a "Geographie der Pflanzen". A més de descobrir unes 3.700 espècies vegetals noves, mitjançant el reconeixement de la seva organització en estat natural proposa el pas del sistema taxonòmic al sistema ecològic. És a dir, les espècies ja no són només susceptibles de ser enumerades, sinó que s'estableixen criteris de compatibilitat

¹⁶ Per exemple, Mumford (1934), Dal Co (1975), Hunt (1996), Ábalos (2008).

¹⁷ Henry Thoreau i George Perkins Marsh per exemple, citats a (Mumford, 1934).

¹⁸ El Transcendentalisme d'Emerson o l'Empirisme de Locke i Hume, citats a Ábalos (2008) i Dal Co (1934).

¹⁹ Utilitzant les paraules de Boudon, F., a Mosser i Teyssot ed., (1990).

entre elles i posicions relatives als ecosistemes. La seva influència en l'art de construir jardins i en la consolidació de l'estètica pintoresca han estat ressenyades per Iñaki Ábalos.²⁰

L'horticultura ja era llavors una disciplina consolidada, fet que es fa explícit amb la fundació l'any 1804 de la *Royal Horticultural Society* a Londres i que serà model de referència, per exemple, per a tot un seguit de societats similars que es fundaran durant la dècada de 1820 al Estats Units. Una de les més importants, constituïda a Boston l'any 1829, "és on s'elabora el nucli de raonament del *landscape*" americà (Dal Co, 1973).

Si bé és important la tasca divulgadora de les societats d'horticultors, es poden destacar alguns personatges particularment importants. És el cas de l'escolès John Claudius Loudon, que és presentat en un capítol dedicat dins del volum "*The Park and the Town*" de George F. Chadwick com a "personatge cabdal en la investigació i divulgació del *gardenesque*" (Chadwick, 1966), tan per les seves obres i escrits, com pel fet de ser l'editor de la primera revista especialitzada anomenada "*Gardener's magazine*" des de 1826. És cert que l'aportació de Loudon va més enllà d'allò purament tècnic, atès que dedicà esforços també a qüestions estètiques, però resulta adient fer-ne referència aquí per la importància de la seva revista pel que fa a la divulgació i consolidació de les tecnologies del seu temps per a la construcció de jardins. Així com també es cert que altres jardiniers del seu temps, tot i ésser menys citats i referits a la bibliografia específica per aquesta qüestió, van desenvolupar una tasca divulgadora semblant i rellevant, essent-ne un exemple Sir Joseph Paxton amb la revista "*Gardener's Chronicle*" des de 1834.

Així, per aquesta època, la construcció de paisatges amb finalitats estètiques comptava amb un tipus de professional amb una qualificació molt determinada tan en aspectes purament tècnics com en d'altres de caràcter especulatiu. Així, Ábalos defineix a Frederick Law Olmsted com a un personatge que "combinava els coneixements botànics i les aspiracions reformistes" (Ábalos, 2008). De fet, anys abans d'embarcar-se en els seus primers projectes, Olmsted havia viatjat a Europa per a perfeccionar els seus coneixements tècnics com a agricultor, viatge del qual en resultaria l'obra "*Walks and talks of an american farmer in England*", publicada l'any 1852 i d'un caire eminentment tècnic.

També per les seves exploracions amazòniques, cal esmentar l'aportació del paisatgista brasiler Roberto Burle Marx, que a més de la seva expressivitat plàstica, contribueix a enriquir "el control de la natura", identificant més d'una vintena de noves espècies que porten el seu nom cap a mitjans del segle XX.²¹

Així, i de manera molt resumida, hem vist algunes de les aportacions més importants que han contribuït al cada vegada més avançat control de la natura per part de l'home, com a estadi cabdal per al naixement del parc urbà. Des del descobriment i avenç de l'agricultura, com a clau per a l'assentament concentrat i la proliferació del temps d'oci, fins al parc contemporani, el coneixement i control de la natura ha anat construint-se com a disciplina, avançant en la millora de les eines i tècniques que ho fan possible i en el coneixement d'espècies i condicions ambientals que aquestes requereixen.

II.1.2. El desig per la natura

Si bé el control de la natura és, sens dubte, un paràmetre cabdal en l'origen del parc urbà, la magnitud de l'esforç col·lectiu que representa reservar un espai important del sòl d'una ciutat per a convertir-la en parc, tot i "compensant tendències estretament comercials de la ciutat",²² per exemple, implica l'existència d'un cert desig de l'home per la natura. De fet, podem trobar indicis d'aquest desig per la natura en produccions paisatgístiques que es remunten més de mil anys abans de Crist (Berral, 1966).

²⁰ Veure "mapa 2" de Ábalos (2008).

²¹ *Ibidem*, veure "mapa 7".

²² *Ibidem*, fent referència a Olmsted i la ciutat americana.

Fig. II:2 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (2). Una determinada deriva de l'anhel de natura per part de l'home i determinades societats.

Però quins són els primers jardins, com a forma primigènia del parc urbà, dels que es té coneixement? Karen R. Jones i John Wills assenyalen la rondalla èpica sumèria de Gilgamesh com "*la primera descripció literària coneguda d'un parc*", dos mil anys abans de Crist. Mil dos-cents cinquanta anys abans de Crist, les reserves del rei Siris per a la caça al nord de Mesopotàmia, enteses pels autors com a "*païsatges idealitzats*", són potser les produccions de jardineria més antigues conegudes. Amb major importància dels valors estètics situen els Jardins Penjants de Babilònia l'any 604 abans de Crist. La cultura Persa, havent conquerit mesopotàmia, hauria assimilat la idea del jardí des de 539 anys abans de Crist i seria qui, transportant-la a geografies àrides, li hauria donat les connotacions de paradís (Jones i Wills, 2005). El paradís, quelcom desitjable, queda associat des de llavors a la imatge jardí, al menys a la part de la civilització que n'és hereva o en va rebre influència.

El llibre del Gènesi, el qual s'estima fou escrit entre 597 i 538 a.C., presenta l'Edèn com un món natural acotat, un jardí segur "*on s'estableixen les primeres relacions entre Déu i l'home*" (Jones i Wills, 2005). L'expulsió d'Adam i Eva del mateix, col·loca l'Edèn (i per extensió el concepte de jardí) com a lloc ideal, anhelat i desitjat. Al nou testament, el paradís, deslligat de la imatge de jardí, és el lloc de descans etern per al justos. Allò natural i allò sagrat queden així lligats. També es troba aquest lligam en la tradició dels paratges per a la caça eterna, que recorden el parc sirí, com els Camps Elisis de la cultura Grega i els Camps de Ialu de l'egípcia.

Així, els més antics jardins documentats ens mostren els espais naturals com a quelcom desitjable, ja sigui per qüestions ambientals, fent més suportable la vida en climes àrids o proporcionant un lloc adient per a la proliferació de la fauna que garantis la caça, o bé per qüestions sobrehumanes. Els motius de l'home que l'empenyen al desig per la natura, però, s'aniran modelant al llarg de la història, tot i modificant-se, matisant-se o esdevenint més complexos (Fig. II:2).

A l'antiga Grècia, com ja s'ha anunciat fent referència al text de Vincent Scully, el culte al sistema polític humà separa clarament allò que pertany al món de l'home d'allò que és natural, palès en les teories d'Aristòtil (384-322 a.C.) que considera la "*natura com tot allò que no és cultura*" (Jones i Wills, 2005). Aquesta manera de relacionar per oposició natura i artifici, a priori, sembla negar l'avenç d'una cultura, la jardineria, en què s'estableix una relació íntima entre la ma de l'home i els materials naturals. Així i tot, les creences religioses gregues que situen la natura com la casa dels deus foren les causants de que s'establissin mesures proteccionistes sobre les "*arbredes sagrades*", enteses per Jones i Wills com els "*parcs*" d'aquesta civilització. A aquests "*parcs*" els atribueixen un cert paper com a àrea cívica tot i presentant el cas de l'arbreda del temple d'Academos a Atenes, la qual comptava amb un gimnàs i llocs per a conversar. Si bé no hi ha notícia que contribuís de manera transcendent a la jardineria, la cultura grega incorpora al lloc de la natura, a més de l'espiritualitat que ja trobem al Gènesi, l'esbarjo públic i la

relaciona de manera primitiva amb la vida a la ciutat. De tota manera, del cas grec se'n pot despendre un desig exprés pel manteniment de certs espais naturals, en aquest cas amb la voluntat de garantir la supervivència de les divinitats tot i salvaguardant la seva llar.

Durant l'edat mitjana al vell continent, proliferen dos tipus de produccions que podem considerar antecedents del parc urbà, hereves del "parc siri" i el "paradís persa" successivament. Per una banda els reservats de boscos, amb reminiscències del "parc siri", era comú entre les elits medievals, fascinades per la caça. L'altre antecedent medieval prové de la representació del Jardí de l'Edèn, hereu del "paradís persa". Si bé "els jardins islàmics intentaven proporcionar descans del treball", els jardins dels monestirs del s. X representen, segons Sennett, el lloc de treball per a la redempció del pecat que va expulsar a l'home del Jardí de l'Edèn. Així, durant l'època medieval trobem un desig per la natura amb motivacions ambientals (reservar espais propicis per a la caça) i motivacions sobrehumanes, pel fet que el jardí o hort monacal representa el lloc original del contacte de l'home amb Déu, i pretén oferir un espai òptim per al "recolliment i la contemplació melancòlica" (Sennett, 1994).

D'altra banda, els jardins privats a vil·les de descans de les classes poderoses, que compten amb l'antecedent de la vil·la romana i que es generalitzaran a partir del renaixement, representen el desig per la natura amb l'objectiu de significar-se. La profusió de jardins propietat de l'aristocràcia a vil·les durant el renaixement és analitzada per Terry Comito en els següents termes: "El jardí és concebut no ja com a lloc d'evasió del senyor de les seves responsabilitats públiques, sinó més aviat com a manifestació del seu esplendor" (Comito, 1990).

L'anhel per la introducció de la natura a les ciutats modernes deriva de les primeres nocions que, en biologia, exposen com l'estat del medi ambient condiciona la salut dels individus que hi habiten. Per Richard Sennett sabem que és el metge del s. XVIII Ernst Platner qui proporciona la primera analogia entre la circulació dins del cos i l'experiència ambiental. Les seves teories sobre la circulació de l'aire a través de la pell són l'avantsala de les primeres concepcions higièniques després de l'edat mitjana, posant en valor la necessitat de la neteja personal o contribuint a la generalització de nova indumentària transpirable per exemple. També d'aquestes teories circulatòries i filantròpiques se'n desprenen tot un seguit de transformacions de les ciutats, entre les quals els sistemes de clavegueram en són l'exemple més anàleg. "El desig de posar en pràctica les saludables virtuts de la respiració i de la circulació transformà l'aspecte de les ciutats així i com les pràctiques corporals urbanes" (Sennett, 1994). El cas dels *Rural Cemeteries*, primeres produccions paisatgístiques que apliquen l'estètica pintoresca als EEUU construïdes durant els principis del segle XVIII, és exposat per Francesco Dal Co com a conseqüència de l'acceptació d'aquest nou corrent de pensament higiènic (Dal Co, 1973).

Troblem altres arguments que exposen l'anhel modern per la natura com a reacció a les condicions de la ciutat industrial. I és que, segons Lewis Mumford, "potser la major contribució de la ciutat industrial fou la reacció que produí contra les seves pròpies grans malifetes, i especialment l'art de la sanitat i la higiene públiques" (Mumford, 1961). "Va ser només quan l'home es va trobar enclaustrat per la seva metòdica rutina urbana... ..quan el valor del camp se li va manifestar clarament".²³

Però si bé la qüestió de l'higienisme i la reacció a les condicions de vida de la ciutat industrial són motivacions intercontinentals que incentiven el desig per la natura, trobem als Estats Units d'Amèrica un estímul particular. La manca d'història pròpia, per comparació amb Europa, provoca una recerca de la idiosincràsia americana entre els valors del seu paisatge, tot i atorgant al propi paisatge la capacitat de definir l'esperit de la nació (De Merx, 1980). "El transcendentalisme expressa una consciència civil originària: la natura ensenya els grans ideals de llibertat, justícia i igualtat, però és a la ciutat on deixen de ser valors muts i es converteixen en ètica i democràcia" (Dal Co, 1973).

De llavors ençà, hi ha alguns altres episodis que contribueixen a modelar el sentit del desig de l'home per la natura que cal esmentar. Per exemple, la doctrina difosa per l'arquitecte d'origen escocès Ian McHarg que assenyalava els processos naturals com a valors socials en si mateixos present al seu llibre "Design with nature" publicat l'any 1971 (McHarg, 1969). I més contemporani és el desig conservacionista derivat de l'alarma a escala mundial provocada

²³ Cita de Jean-Jacques Rousseau a Mumford (1934).

per les evidències del “canvi climàtic”, divulgada a nivell global, per exemple, per l'ex-vicepresident del EEUU Al Gore al reeixit documental que es projectà als cinemes d'arreu del món durant l'any 2006 *“An Inconvenient Truth”*. L'escalfament global de la terra produït per l'efecte hivernacle, proposat per Joseph Fourier l'any 1824 i investigat quantitativament per primer cop per Svante Arrhenius l'any 1896, i el consegüent panorama de futur catastròfic, ha incentivat, sens dubte, l'últim sentiment de responsabilitat de l'home envers el medi ambient (Gore, 2009).

II.1.3. Privatització i embelliment de la natura

Havent vist com en l'origen del parc central hi ha implicades la qüestió del domini i control de la natura i la d'un determinat desig per la natura, ambdues necessàries per a entendre el naixement d'una producció de l'home com és el jardí, veurem aquí com el fet que els béns naturals resultin quelcom apropiable i que en algun moment l'home hagi cregut en la seva capacitat per a millorar la bellesa del paisatge natural mitjançant la seva intervenció són també qüestions de gran rellevància.

“La idea del jardí com a lloc natural modificat per intervenció de l'home en base a finalitats estètiques, neix del concepte de propietat privada dels bens naturals i de la convicció que la bellesa natural pot ser perfeccionada per l'acció humana.”²⁴

Aquesta cita de Giulio Carlo Argan esclareix les limitacions del jardí com a antecedent del parc central. El jardí és un espai privat, contraposat al parc en tant que espai públic. També podríem citar aquí que el jardí és un espai propi de la campanya o el suburbi, mentre que el parc és un element urbà.

El concepte de privatització dels bens naturals és, com hem vist, en l'origen dels jardins més antics. El “parc siri” i el vedat de caça medieval que n'és hereu compten amb aquesta condició com a consubstancial a la seva existència. També els jardins penjants de Babilònia i altres jardins de l'antiguitat pertanyien a la reialesa. Tots ells compten també amb la idea d'embelliment de la natura a través de la intervenció de l'home. Pel que fa a les produccions paisatgístiques precolombines, en canvi, no podem afirmar que comptessin amb aquesta segona condició. És més, de les explicacions de V. Scully sobre la relació entre la natura i la producció de l'home se'n pot extreure una hipotètica creença en el poder de la natura com a embellidor de les produccions humanes.

Durant el segle XVI, les produccions paisatgístiques més importants seguirien essent bàsicament privades, jardins hereus de la tipologia de la vil·la romana. Així ho exposa l'arquitecte Franco Panzini en el seu llibre sobre la història del *“giardino publico”* a Europa: *“Durant el renaixement la vegetació no apareix als escenaris de la ciutat ideal. El concepte de jardí en aquesta època és estrictament privat”*.

De les tres natures del renaixement que exposa Hunt, la *“tercera (natura) reprèn i refina models agraris ja existents i la disciplina entra al món de les belles arts, com a art mimètic o representació”* (Hunt, 1996). I és una representació molt abstracta, pretesament artificial, amb *“la convicció que la bellesa natural pot ser perfeccionada per l'acció humana”*, tal i com podem despendre dels exemples representats al volum de Mosser i Teyssot. Els exemples escollits del *“jardí humanístic”*, com se l'anomena a l'obra citada, mostren uns espais basats, sobretot, en l'ordre planimètric i l'ús de la geometria (repeticions, simetries múltiples, homotècies, etc.), amb voluntat de crear una determinada experiència visual, palesa en el traçat de grans eixos dominants i terrasses elevades des de les quals observar el desplegament de parterres geomètrics, esborrant qualsevol traça preexistent al territori.²⁵

La submissió dels materials naturals a l'abstracta composició geomètrica i cartesiana és mètode generalitzat al continent europeu, estenent-se des del *“jardí humanístic”* al *“jardí a la francesa”*, al *“jardí barroc”* i fins al *“parc*

²⁴ De Giulio Carlo Argan citat a Mosser i Teyssot ed. (1990).

²⁵ Veure representacions del jardí aristocràtic a *ibídem*.

clàssic", i mostra la voluntat d'embellir la natura a través de l'acció de l'home, tot i sotmetent-la als mecanismes abstractes que es venien utilitzant en "les arts imitatives" (Fig. II:3).

A la Gran Bretanya, en canvi, la tradició paisatgística busca una representació de la natura més fidel, fugint de la seva geometrització. La convicció de que la natura pot ser embellida hi és present igualment, i es farà explícita durant la consolidació de l'estètica pintoresca amb els "Red Books" de Humphry Repton (Fig. II:3), en què l'autor estudia paisatges amb apunts del natural i en presenta alternatives en les quals una sèrie d'intervencions n'augmenten la seva bellesa (Roger, 2007).

La relació entre l'art de construir jardins i la recerca de la bellesa es fa també explícita amb la coincidència en el temps de les publicacions més influents pel que fa a l'estètica en general i l'art dels jardins: John Dixon Hunt adverteix que "les aportacions de més valor (pel que fa a l'art dels jardins) s'escriuen en els últims quaranta anys del segle XVIII" (Hunt, 1996), període que engega després de la publicació dels tractats d'estètica de Hogarth (1753) i Burke (1757), i que rebrà al final l'aportació d'Uvedale Price (1794).

Les publicacions dels anys setanta del segle XVIII, en especial l'obra de Whateley "Observations on Modern Gardening", i la seva traducció al francès, seran les causants d'una certa homogeneïtzació estilística dels jardins a tot occident que s'acosta a la tradició paisatgística anglesa i deixa en segon terme les tècniques compositives del jardí formal o clàssic com a vàlides només per a la formalització de determinades àrees funcionals.

Aquests texts i les seves aportacions més destacades estan ressenyats al capítol de Panzini "L'utile e il bello: i giardino publico e l'arte dei giardini", tot i presentant el conflicte que es desprèn a l'hora d'adaptar els cànons del jardí privat a la construcció del parc públic (Panzini, 1993). L'obra que primer situa completament l'estètica paisatgística romàntica al parc públic és, segons l'autor, "Theorie der Gartenkunst", de Christian C. L. Hirschfeld (1777), de gran influència en la consolidació del parc públic urbà alemany o Volksgarten.

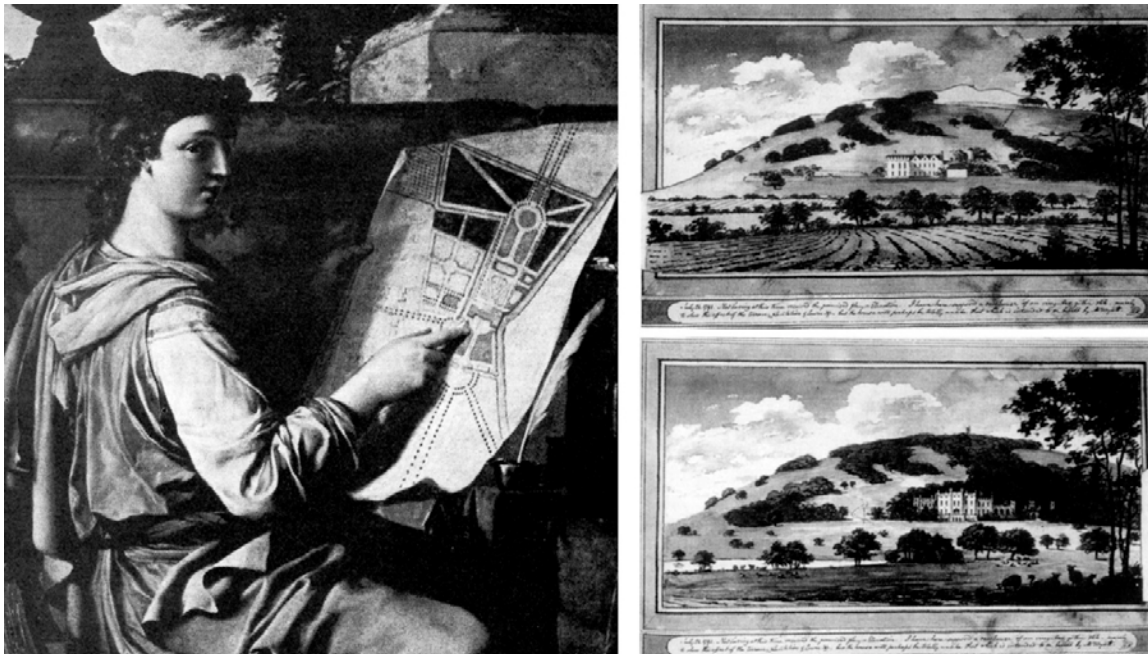

Fig. II:3 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (3). La convicció de l'home que els bens naturals poden apropiar-se i, utilitzats de manera particular tenen capacitat per a oferir gaudi estètic. Esquerra: la personificació de l'Aritmètica supervisa la construcció d'un jardí. Pintura de L. de La Hyre, 1650. Dreta: apunt del natural i intervenció proposada de Humphry Repton a Red Books, 1806.

Els tractats d'estètica de Hogarth i Burke haurien influït en la re-fundació de l'art dels jardins engegada en els textos esmentats, a través de la posada en valor de *"la natura com a exemple de bellesa per varietat"*, de la complexitat com a *"particularitat de les formes que condueix la mirada cap a una espècie de cacera capritxosa que proporciona plaer a l'esperit"*, o l'acceptació de la regularitat *"només en tant que proporciona la idea d'adequació"*.²⁶ Més endavant amb l'estètica d'allò pintoresc *"comença una aventura fascinant de l'estètica moderna en torn als límits de la bellesa i la lletgesa que acabarà desautoritzant els cànons tradicionals i obrint la revolució estètica del segle XX"*, a través de l'anhel de fusió estètica entre natura i artifici, de la reivindicació del paper actiu del lloc, de la incorporació del temps en l'experiència estètica, o la primacia d'allò visual i del caràcter per sobre dels aspectes d'organització planimètrica (Ábalos, 2008).

Podríem estendre'ns aquí repassant l'aplicació de l'estètica pintoresca al gran parc que proposa F. L. Olmsted, el retorn al formalisme que abanderà Jean-Claude Nicolas Forestier (Leclerc, 1997), o les propostes, també formalistes però basades en la revolució estètica de les avantguardes del segle XX, de Roberto Burle Marx, totes elles de notable rellevància en la història de la constitució dels grans parc objecte d'estudi. Podent arribar així a les propostes més contemporànies pel que fa a l'embelliment de la natura.

II.1.4. La natura com a espai públic

Si bé s'ha exposat fins ara com l'avenç de les tècniques de control dels materials naturals i l'existència des de ben antic d'un cert desig de l'home per la natura (variable en les seves motivacions) haurien provocat el naixement d'unes produccions paisatgístiques amb finalitats estètiques, cal exposar algunes consideracions que farien derivar el jardí cap al concepte de parc i que tenen a veure amb la publicitat del sòl.

Així, els jardins, des del parc siri fins al jardí a la francesa, passant pel jardí de la vil·la, representen antecedents dels parcs urbans en tant que paisatges projectats. També pel fet que alguns d'aquests serien oberts al passeig de la ciutadania convertint-se en referents de l'esbarjo públic entre el verd. Hem d'atendre, però, a altres tipus d'espais, no tan destacats pel que fa a la seva antropització amb objectius estètics, per a introduir la noció de col·lectivitat en l'espai no ocupat.

A banda dels espais lliures públics a l'interior de la ciutat que poden tenir l'àgora grega com a referent, trobem a l'entorn de les urbs medievals angleses unes reserves de sòl col·lectiu que, amb el nom genèric de *common* i mancades de propietari individual, eren d'ús lliure per a tots els habitants de la ciutat. Cas similar és el de l'espai anomenat *Green*, que introdueix al seu nom la noció del verd i la materialitat natural a l'espai col·lectiu. Aquests espais comunals tenen també la seva versió a les ciutats continentals sota el nom genèric de *Prat*. El *Pré* francès, el *Prado* castellà, i el *Pratti* o *Campo* a Itàlia corresponen a antics "sòls del comú" ubicats extramurs, normalment vinculats a alguna de les portes de les ciutats i que gaudien d'intensa activitat en dies de fira de bestiar, mercat o actes socials determinats, constituint, per tant, un espai propi de la ciutat però d'una naturalesa especial (Panzini, 1993). També el cas dels *Ejidos*, a les ciutats de colonització espanyola, resulta un antecedent del mateix tipus.

Així aquests espais oberts en sòl rural, en tant que fora de les muralles que delimitaven allò urbà, i d'ús i propietat col·lectiva poden ser entesos com a antecedents del parc urbà pel fet de ser espais de materialitat natural, propietat pública, i usats per a activitats col·lectives i de lleure. De fet, en el moment de l'expansió urbana, aquests espais sovint serien conservats com a tal per a passar a convertir-se en els primers parcs urbans de propietat pública, no sense una mobilització ciutadana que s'oposés a la seva parcel·lació i privatització. Així, Panzini ens presenta el cas de Hampstead Heath com *"la primera batalla conservacionista moderna"* entre 1829 i 1844, que hauria impulsat la fundació del la *Common Preservation Society* l'any 1865, dedicada defensar la conservació d'aquests espais oberts col·lectius.

²⁶ Sentències extretes del manual d'estètica de Hogarth (1753).

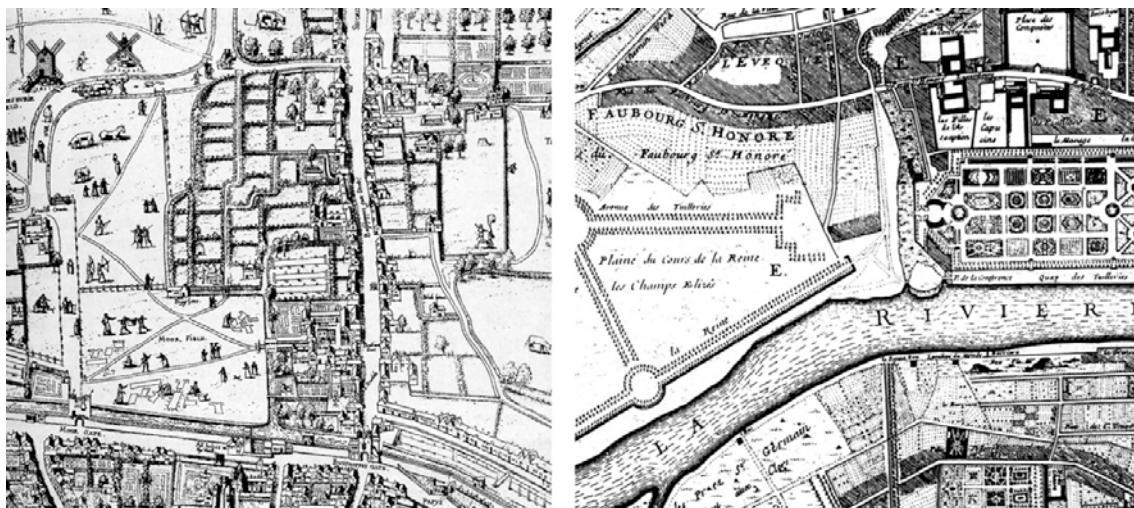

Fig. II:4 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (4). La consolidació del concepte d'un espai urbà públic amb "el verd" com a protagonista destinat a satisfer activitats col·lectives opcionals i socialitzadores. Esq.: el common Moorfields, a una representació de Londres, 1559. Dreta: fragment del plànol de París de N. de Fer, 1679, amb la plana del Cours de la Reine o Champs Elisés i el jardí de les Tuileries.

S'ha citat aquí el cas del *common* o els prats comuns per representar els més antics espais públics d'ambient rural (Fig. II:4), documentats alguns d'ells des de "principis del segon mil·lenni", deixant de banda les seves mancances com a espais formalment organitzats. Per la seva banda, els primers espais verds de composició projectada no apareixerien a les ciutats europees fins al període que va entre els segles XVI i XVII, i consistien bàsicament en elements lineals per al passeig entre arbres "nascuts en processos de renovació i embelliment urbans promoguts per les autoritats" (Panzini, 1993). Eren, aquests sí, espais urbans projectats de caràcter públic, i n'és un cas paradigmàtic el desenvolupament parisenc impulsat pel rei Lluís XIV que acaba per generar una variada tipologia d'espais urbans amb el verd implicat: *allée*, *cours*, *promenades*, *boulevard* o *mail* en són alguns exemples.

A més l'obertura al públic dels grans boscos reials a les principals capitals a partir de finals del segle XVII acabaria per consolidar des de principis del segle XVIII el jardí urbà o parc públic com a nou lloc urbà, amb un perímetre definit i construït, significat amb un tractament unitari i exclusivament destinat al passeig a peu. Segons Panzini hi ha, pel que fa a la composició d'aquests espais, una sèrie de tòpics que es repeteixen i que denoten la influència del reeixit projecte d'engrandiment i reorganització de Le-Notre per al jardí de Les Tuileries entre 1665 i 1672 (Fig. II:4): "planta rectangular, seqüència de vials paral·lels, vial central major, filades d'arbres... ..elements tots ells que suposen una rèplica sobria i simplificada del model aristocràtic, simplificant-ne el traçat i les espècies vegetals utilitzades, i moderant l'ús de l'aigua i l'estatuària com a recursos decoratius" (Panzini, 1993). També seran referents per al parc públic les restriccions que s'imposen al jardí parisenc, i les idees d'ordre o policia urbana que incorpora. No és estrany, doncs, que John Dixon Hunt interpreti els primers parcs públics com a "imitació burgesa dels models aristocràtics" (Hunt, 1996).

Així introduïda la component pública a les produccions paisatgístiques en resulta que "el parc públic neix com a tipologia compositiva a cavall de dues ciències, la del jardí i la de la construcció urbana" (Panzini, 1993).

Durant la dècada dels setanta del segle XVIII, "una sèrie de tractats fixen la identitat tipològica i formal del jardí públic". Panzini exposa la discussió de l'època, en la tractadística de l'art del jardins, arran de l'entrada del concepte de publicitat en el jardí, i les influències que a aquesta se li atribueixen en la tècnica projectual. La introducció de la funció en l'objecte a dissenyar, negada per al cas del jardí privat, és la única que legitima la utilització de la composició regular en la concepció del jardí paisatgístic a l'anglesa que Whateley defineix l'any 1790 a les seves "Observations on modern gardening", i que un cop traduïdes al francès seran el manual de referència en la introducció de l'estètica de tradició anglosaxona al continent, amb permís de l'aportació francesa de l'any 1776 de Jean Marie Morel.

Ja l'any 1753, el manual d'estètica de William Hogarth presenta la uniformitat, regularitat o simetria com a tercer principi de la bellesa, advertint que *"només ens agraden en tant que proporcionen la idea d'adequació"* com a primer principi i que fa referència a la idoneïtat formal *"de les parts a la finalitat per a la qual s'han creat"* (Hogarth, 1753). Així, la introducció de la publicitat al concepte de jardí modela les tècniques compositives de l'estètica paisatgística per a adaptar-les al nou concepte de parc. Són vàries les reflexions de llavors que van en aquesta línia: per exemple, Claude-Henri Watelet al *Essai sur les jardins* afirma que *"el jardí públic s'ha d'ajustar a l'artificial ritualitat de la ciutat"* per a justificar l'ús de formes regulars al parc; o el cas de Olmsted i la introducció del Mall regular al Central Park de Nova York, que s'ha interpretat per Iñaki Ábalos en els termes que *"era desitjable introduir àrees mundanes en les que es fomentessin i acollissin les pràctiques de socialització convencionals"*.

Si bé a Europa el parc públic neix com a adaptació d'una tradició d'espais privats, palesa en aquesta discussió estilística per exemple, en el seu salt a Amèrica és concebut des dels inicis com a producció col·lectiva. Ho explica bé Adrián Gorelik: *"Mentre el parc europeu esdevé públic, a través d'una sèrie de transformacions polítiques i socials que afecten només parcialment la seva organització interna, des dels parcs i boscos reials i aristocràtics fins als parcs metropolitans, el parc nord-americà neix explícitament com a dispositiu de producció deliberada d'aquests motius públics"* (Gorelik, 1998). En el cas del parc central de Buenos Aires, la importància de la publicitat del parc és explícita, pel fet de convertir l'antiga possessió del dictador enderrocat en un espai públic cridat a representar les nova situació de llibertats al país: *"No hay espectáculo público, no hay ningún espectáculo que nivele tanto las condiciones como un paseo público. En él y delante de él todas las condiciones desaparecen"*.²⁷

Tot i la constitució de grans parcs a Europa a través d'herències de jardins o boscos particulars, l'experiència americana consolida la idea d'una necessitat d'iniciativa pública per a la construcció de parcs palesa, per exemple, en el text de Werner Hegemann de 1911 *Ein Parkbuch*: *"Els beneficis que aporten els parcs només es poden assegurar mitjançant una política moderna orientada envers ells"* (Hegemann, 1911).

La publicitat del parc, però, està actualment en retrocés. El gran número de concessions de serveis, la introducció d'activitats de pagament que conformen recintes tancats, o el cada vegada més usual finançament mixt provoquen, segons John Beardsley, una *"creixent privatització"* de l'espai del parc (Beardsley, 2008). A més, trobem tota una sèrie d'autors que argumenten que l'espai lliure contemporani està lluny de ser públic. Per exemple, tal i com cita Beardsley, els geògrafs Richard Van Deusen i Don Mitchell, expliquen com *"la història de l'espai públic és la història de les lluites sobre qui hi hauria de tenir accés"* i la pràctica occidental de l'espai públic ens ha portat a un espai *"de llarg despolititzat i altament controlat"*, provocant que *"la majoria de l'espai lliure que es projecta a les ciutats occidentals contemporànies sigui decididament no-públic: el seu propòsit és controlar i dirigir la interacció social, en comptes de proporcionar un espai en el que diversos públics puguin ajuntar-se amb totes llur diferències, sovint controvertides, i provocar un esclat d'interacció pública, política i social"*.

II.1.5. La introducció d'atributs afegits

Sens dubte, una particularitat del concepte de parc és la multiplicitat dels seus significats, producte de la complexa mescla d'atributs que l'home i les societats han anat dipositant sobre espais humanitzats amb "el verd" com a protagonista. Així, la deriva del jardí cap al parc urbà és producte d'un enriquiment d'aquesta mescla de sentits. Si bé en el transcurs dels paràgrafs anteriors s'han explicat alguns episodis que han contribuït a aquest enriquiment, resulta oportú posar-los en clar i ampliar-los.

Potser l'atribut més antic que l'home ha atorgat als espais verds és aquell pel qual se'ls considera espais ambientalment favorables. De l'assimilació per part de la cultura persa del concepte de jardí, que haurien après durant la seva conquesta de Mesopotàmia, i el seu trasllat a geografies àrides se'n desprèn aquesta qualitat des de

²⁷ Discurs de Nicolàs Avellaneda durant la discussió del projecte del parc de Palermo al Senat, citat a (Gorelik, 1998).

539 a.C. També hi ha una certa noció d'espai ambientalment favorable en aquelles cultures que construïren llocs adients per a la caça com a entreteniment, tot i obrint camins entre el bosc, introduint espècies animals o preparant estanys per a abeurar-les, des dels reis siris fa tres mil·lennis fins a l'Edat Mitjana.

Un altre atribut afegit als espais anteriors del parc urbà és aquell de la espiritualitat i el contacte amb les divinitats. Des de la descripció bíblica de l'Edèn (597-538 a.C.), un jardí on l'home mantenia contacte directe amb Déu, trobem l'atribut de l'espiritualitat vinculat al concepte de jardí i no només en l'hort monacal de l'Edat Mitjana que n'és una representació. A les cultures Egípcia i Romana, per exemple, trobem descrits uns paratges per al descans etern que ben podrien ésser els jardins de caça dels reis siris. I a la cultura Grega, la convicció de que els paratges naturals eren la llar dels déus és la causant de la protecció de determinades arbredes que alguns autors entenen com a anteriors del parc.

Un altre atribut del parc és aquell que el mostra com a lloc adient per al recolliment i la contemplació. Aquesta és, encara avui, una qualitat molt valorada i és la que atrau, per exemple, a molts *businessmen* de Nova York cap a alguns racons de Central Park. Richard Sennett explica a *Carne y Piedra* que és durant l'Edat Mitjana quan s'introdueix aquest atribut, fent-se explícit amb la invenció durant aquesta època d'elements que estimulen la introspecció, constitutius del parc en endavant, com són l'umbracle, el laberint o l'estany (Sennett, 1994).

El jardí i el parc són i han estat, també, espais per a la significació: significació dels poders absoluts en el vedat de caça medieval que entén aquest com "*la primera empremta d'honors i noblesa, i l'ornament d'un regnat pròsper*" (Sennett, 1994); significació de la grandesa de les famílies aristocràtiques quan "*el jardí és concebut no ja com a lloc d'evasió del senyor de les seves responsabilitats públiques, sinó més aviat com a manifestació del seu esplendor*" (Comito, 1990). Però també podem llegir els grans parcs urbans del segle XIX, no només com a lloc d'evasió de la rutina del treball, sinó també com a manifestació de l'esplendor civil d'una societat que ha estat capaç d'organitzar-se per a construir un producte urbà en contra de les forces del comerç.

Jones i Wills atribueixen al "*parc grec*" un cert paper com a àrea cívica, tot i presentant el cas de l'Arbreda del temple d'Acadèmia a Atenes que comptava amb un gimnàs i llocs per a conversar. Així, la cultura grega incorpora al lloc de la natura l'esbarjo públic i el relaciona de manera primitiva amb la vida a la ciutat. De la mateixa manera, i fent referència al *Porticus Pompeiana*, exposen que "*el parc romà era eminentment pràctic*", si és que es pot anomenar parc a algunes zones lleugerament enjardinades al voltant de les principals dotacions (Jones i Wills, 2005). Així és que, segons els autors, podríem atribuir a grecs i romans la introducció de la noció de l'espai verd com a àrea cívica de referència per a activitats col·lectives urbanes.

De manera genèrica, John B. Jackson explica com "*el paisatge s'entenia, entre els segles XVII i XVIII, de manera pictòrica, com a oasi de bellesa rústica*". Aquest significat bàsic dona sentit sobretot al jardí privat, però "*cap a la meitat del s. XVIII sorgiran noves idees que restaran valor al pensament del parc com a peça artística i insistiran en la utilitat com a paràmetre principal de l'anàlisi crítica*" (Jackson, 1984). La introducció de la funció urbana concreta i les activitats de lleure col·lectiu al concepte de la producció paisatgística provoquen el salt del jardí al parc (Fig. II:5).

A l'atribut de la funció urbana també s'afegeix, durant aquesta època, el paper dels espais verds com a part dels mecanismes higiènics de la ciutat moderna. Aquesta no deixa de ser una versió de l'atribut d'espais ambientalment favorables que ja es despenia del jardí persa, però adquireix ara una dimensió urbana que pretén repercutir a tota la ciutadania. Així, Galen Cranz adverteix el sorgiment de tot un moviment social cap a mitjans del segle XIX als Estats Units que reclama accions contra la gran quantitat de malalties que es pateixen a les ciutats i que, influït pel pensament transcendentalista, demana la redempció de la ciutat d'alta densitat (Cranz, 1982). La ciutat es percep com a entitat reprovable, densa i malalta, i el parc es planteja com a antídota sota el paradigma de la oposició entre camp i ciutat.

"*Als inicis del s. XIX, el parc s'entendrà com a element capaç d'incidir en la millora de les condicions de vida de la classe obrera, aportant beneficis físics i morals a través del contacte amb la natura*" (Jackson, 1984). La idea dels beneficis morals com a atribut del parc a que fa referència Jackson provindria del transcendentalisme d'Emerson,

que entén que "la naturalesa no només és font de satisfaccions espirituals i de salut física, sinó que és també rica en ensenyaments pràctics i guarda els secrets d'un ordre racional just" (Dal Co, 1973). Així, segons extreu Dal Co dels filòsofs de l'època, l'espai natural significa, sobretot a EEUU, un cop importat a la ciutat, els grans ideals de llibertat, justícia, igualtat, ètica o democràcia. Així és que es fa forta la idea de que cal combinar educació i recreació per a enfortir la moralitat ciutadana. "La ciutat s'entén com a entitat reformable (física i socialment), i el parc agafarà el rol d'ocupar i racionalitzar el temps lliure dels ciutadans, esdevenint eina pedagògica dels nous valors físics i morals" (Cranz, 1982).

Si bé el parc, durant el s. XVIII és lloc de trobada de l'elit ciutadana, assegurat mitjançant regles que no permeten entrar les classes més populars, al s. XIX el parc esdevindrà escenari ideal interclassista, i al s. XX es convertirà en espai amb fortes connotacions socials en el moment en què la classe obrera adquireix plena veu política.

Un altre atribut vinculat al parc és aquell que el defineix com a element urbà fora de la deriva mercantil que pren la urbanització amb la industrialització. Per exemple, "per a Olmsted, el treball del Landscape architect està dirigit a compensar tendències estretament comercials de la ciutat americana mitjançant la seva actuació com a agent que s'ocupa de l'interès social dins de les forces del mercat" (Ábalos, 2008). La realitat de la construcció del Central Park, però, farà notar la capacitat dels parcs per a fer pujar el valor mercantil del sòl proper (Jackson, 1984), de manera que, des de llavors, molts operadors particulars serien els primers interessats en la promoció de *pleasure gardens*. A Europa, el mecanisme de la construcció d'un parc per a qualificar un determinat procés urbanitzador ja s'havia utilitzat, essent-ne un exemple paradigmàtic aquell del Regent's Park projectat per John Nash cap a 1812.

Durant la primera meitat del segle XX la ciutat es projecta a una nova escala i provoca un canvi de paper del verd, que esdevé urbà i territorial, amb gran presència però sovint amb menor reconeixença formal, com a una matèria difosa i intersticial. Els projectistes del moviment modern projecten tot el contingut recreatiu i higienista del parc tradicional repartit a l'interior del cos urbà (Panzini, 1993).

Segons Cranz, i mirant només als Estats Units, entre 1930 i 1965 la ciutat és entesa com a màquina, i els planificadors miraran d'ajustar-la posant atenció a les proporcions entre les diferents parts o funcions. El parc, així, esdevé part d'una màquina amb algunes mancances, i proporciona disponibilitat de sòl per a la implementació de dispositius i mecanismes que les cobreixin. Els parcs són cridats a proporcionar al públic ni més ni menys que el que sol·licita, diversió, i no serà utilitzat en endavant com a mecanisme per a solucionar problemes urbans (Cranz, 1982).

Així, l'ambient favorable, el vincle amb l'espiritualitat i allò diví, el recolliment i la contemplació, la significació de poders, el paper com a àrea cívica, el servei a la recreació col·lectiva, la contribució a la salut, higiene i moral urbana i ciutadana, la reacció a les derives mercantils de la urbanització o la aportació a la configuració d'unitats veïnals dins de la metròpolis són alguns dels valors, sentits o atributs que trobem relacionats amb el concepte de parc, i que, sens dubte, i enriquits per efectes propis de la constitució de la metròpolis, han contribuït a construir la naturalesa particular del parc central.

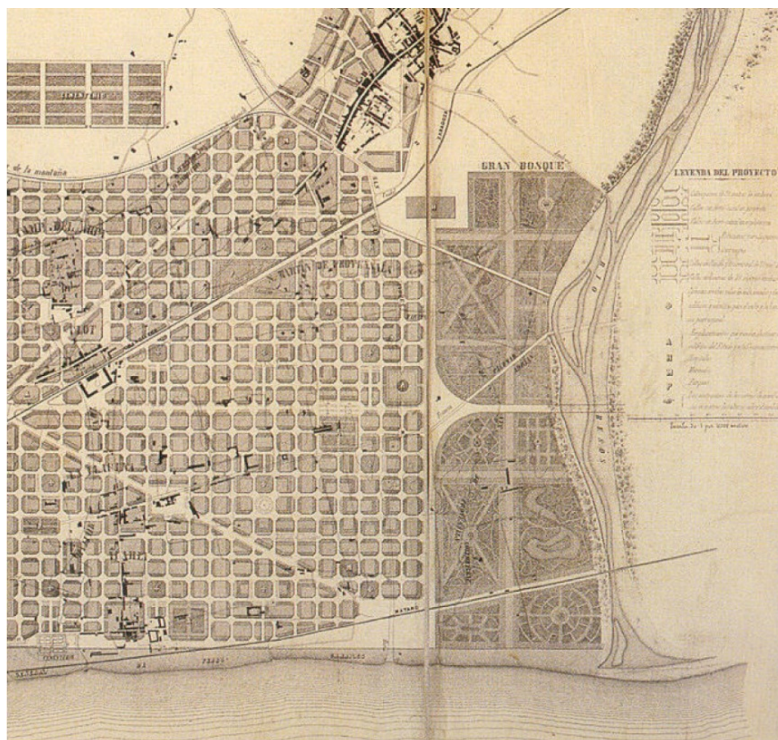

Fig. II:5 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (5). L'enriquiment de la mescla d'atributs o qualitats que les societats han depositat en l'espai no ocupat verd. Cerdà, Ildefons, "Plano de los alrededores de la Ciudad de Barcelona y proyecto de su reforma y ensanche", 1859.

II.1.6. La gran dimensió

Al parc central de la metròpoli destaca entre altres espais verds de la ciutat especialment per la seva gran dimensió. I és que, només a partir d'una certa mesura un parc públic gran pot pretendre esdevenir amb atributs qualitius suficients com per adquirir una condició central a nivell metropolità.

La mesura adequada d'un espai d'aquestes característiques en relació a l'extensió total de la metròpoli no es pot extreure d'una equació senzilla, o d'una recepta màgica, però trobem a les fonts consultades alguns passatges que en fan referència i que mostren la rellevància d'aquesta qüestió.

El petit terreny de vinyes que originalment adquirí la família Borghese l'any 1580 a tocar de les muralles de Roma no era prou extens com per a organitzar-hi un jardí que representés adientment el status de la família. Successives adquisicions de terreny al seu voltant van fer créixer el jardí familiar. A cada generació que passava, el lloc s'enriquia, no només amb noves construccions, més estatuària o augmentant l'exotisme de les espècies cultivades, sinó que part important del esforç per a millorar-lo es concentraven en augmentar la seva dimensió, tot i fent que no parés de créixer fins a principis del segle XIX. Així, el que va començar com a jardí familiar que s'ensenyava al públic més selecte, acaba adquirint mesura suficient per a esdevenir l'espai obert més representatiu de la ciutat, oferir una àmplia oferta d'oci sobretot cultural i, per tant, convertir-se en el parc central de la capital italiana.²⁸

La gran dimensió d'altres parcs centrals europeus, al menys d'aquells que abans van ser vedats de caça de famílies reials, respon a la voluntat de tancar un espai de bosc (definint-ne per tant una mesura) prou gran com per a que la fauna s'hi pogués desenvolupar correctament i que l'activitat cinegètica no resultés un senzill exercici de punteria contra animals engabiats. La posterior antropització d'aquests boscos per a adaptar-los al lleure públic els hauria convertit en primers referents del parc central, per tant, la mesura del vedat de caça s'assimila directament a la mesura del parc.

A finals del segle XVIII, amb la consolidació de l'estètica paisatgística a l'anglesa a tota Europa, el paràmetre de la dimensió als espais enjardinats de caràcter públic pren major rellevància. I és que, fins aquell moment, *"el jardí públic restava lligat a la composició formal simètrica i regular, per ser considerada forma artística marginal, no apte per al total desplegament de la composició paisatgística, que es mostrava poc idònia per a donar forma al lloc del passeig urbà"* (Panzini, 1993). Així, la voluntat d'implementar un determinat codi estètic provoca una necessitat dimensional.

Fig. II.6 Dinàmiques culturals que alimenten el concepte de parc central (6). La consideració de la gran dimensió i les virtuts que s'hi associen (gran capacitat, varietat...) com a atribut qualitatiu de l'espai. Esquerra: la gran dimensió afavoreix la sensació de naturalesa autèntica. Parque Metropolitano, La Habana. Dreta: la gran dimensió afavoreix la trobada multitudinària. Tiergarten, Berlin.

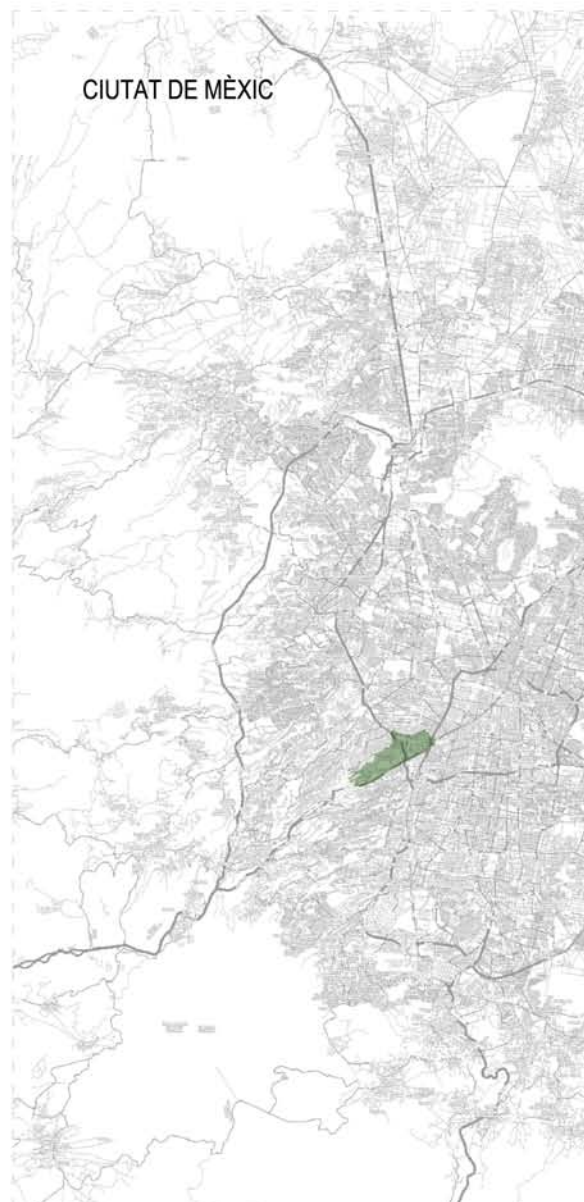
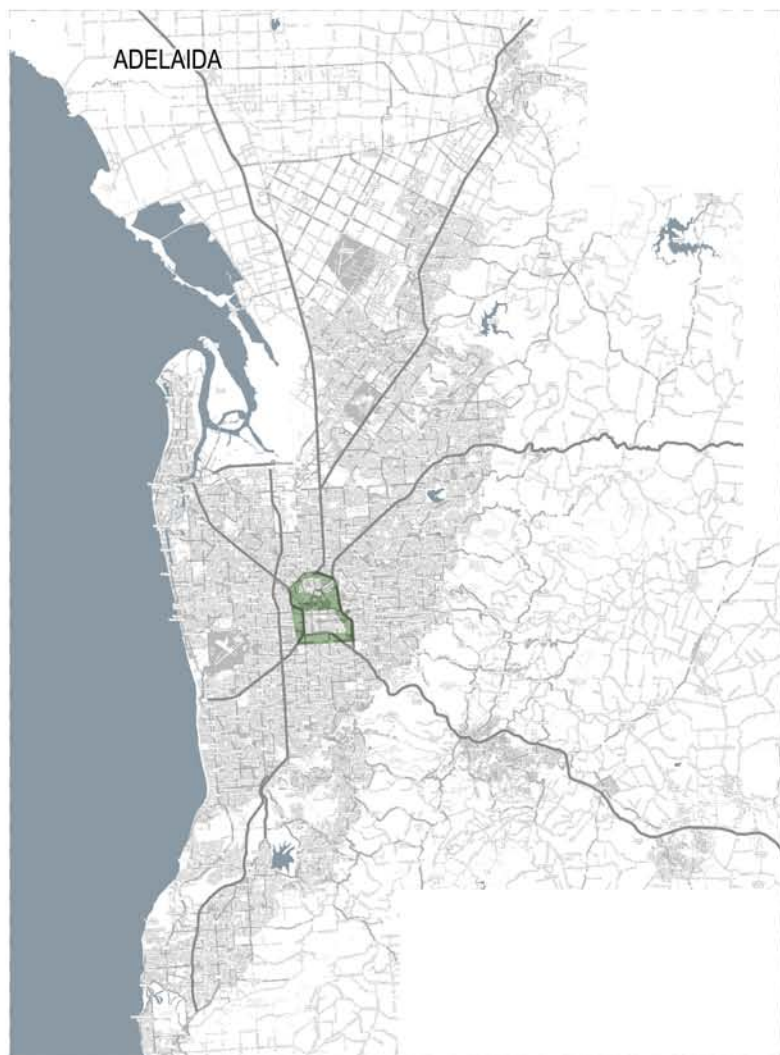
²⁸ Veure la història de Villa Borghese a l'obra de Masson (1966).

Si s'ha exposat abans com el jardí és considerat forma artística des del renaixement, i per tant subjecte als dictats de l'estètica en voga, es pot fer una ullada aquí al que diuen els tractats estètics més influents sobre la qüestió de la dimensió. A l'estètica d'allò bell de Hogarth, la quantitat es presenta com un dels sis principis de la bellesa: "*Les formes grans, tot i mal formades, sempre criden l'atenció*" (Hogarth, 1753). Tan sols quatre anys després, l'aportació de Burke d'una nova categoria estètica re situa el principi quantitatiu al calaix d'allò sublim (Burke, 1757). La categoria d'allò pintoresc, que Sir Uvedale Price situa entre allò bell i allò sublim (Price, 1794), i que resultarà de principal aplicació a la construcció de parcs i jardins durant el segle XIX, provoca una necessitat de dimensió en les produccions paisatgístiques per la seva incorporació del temps en l'enteniment de l'experiència estètica. L'experiència estètica que proposa Price entén el parc com a espai a recórrer i descobrir, i demana tot un desplegament de recursos que necessiten una certa dimensió per a poder-se portar a terme.

Una cinquantena d'anys després del tractat de Price, Frederick Law Olmsted defineix la paraula parc com a "*una gran extensió de terra destinada al públic per al gaudi del paisatge rural...*" (Olmsted i Kimball, 1922). Per a Olmsted, doncs, la gran dimensió és una característica bàsica del concepte de parc, necessària per a poder oferir una autèntica sensació de paisatge rural o natural, com si proposi construir quelcom que sembli haver-se conservat del paisatge sense antropitzar previ a l'assentament humà. La "*gran extensió*" a la que fa referència Olmsted havia estat fixada en un mínim de 200 hectàrees per Andrew Jackson Downing durant les discussions per a la reserva de sòls per al parc central de Nova York: "*Cinc-cents acres és la mínima superfície que hauria de ser reservada per a les necessitats futures d'una ciutat com aquesta*".²⁹ Així, la gran dimensió del parc central s'argumenta en base a la necessitat de "*proporcionar una imatge del verd i els efectes de l'aire fresc com a antídote a la ciutat industrial*" (Czerniak, 2007).

També a mitjans del segle XIX, però a Europa, Ildefons Cerdà fa una crida a la necessitat d'espais verds de gran dimensió que puguin donar millor servei que els passejos arbrats, "*cuya estrechez y falta de ámbito se siente entonces y se deplora; porque no sirven ya á los que van á buscar en ellos esparcimiento y saludable distracción sino solo á los que van con el propósito de ver y de ser vistos*" (Cerdà, 1867). És aquesta una demanda de dimensió en base a arguments funcionals. L'ús massiu i concentrat en determinats dies i hores dels espais de lleure provoca la necessitat de "*lugares más á propósito*", tan grans com sigui possible. No ja parcs o jardins, sinó "*más aun los bosques que á pocas (urbes) es dado disfrutar*". La generalització de l'oci a gran part de la ciutadania provoca que Cerdà cregui en la necessitat de la gran dimensió per al parc central de la metròpolis.

²⁹ Citat a Czerniak (2007), "*Speculation on size*".

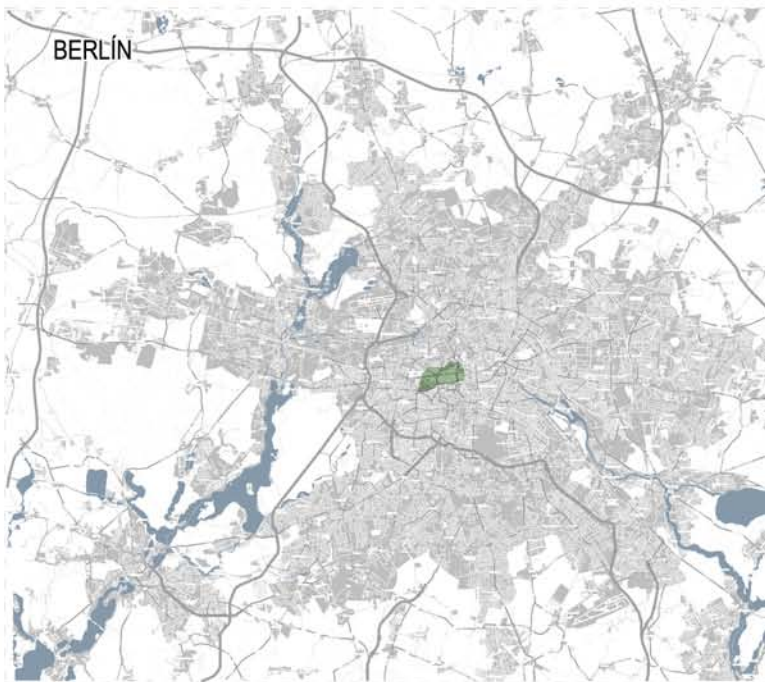
MONTREAL

SANT PETERSBURG

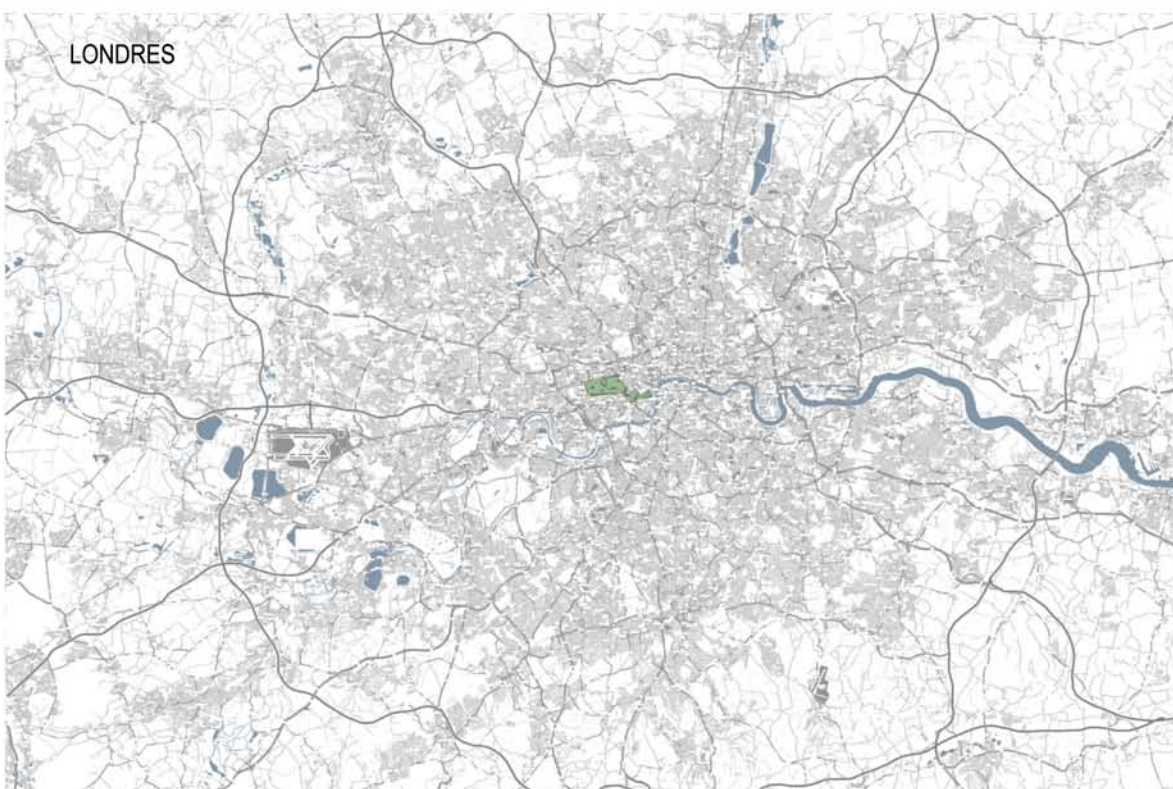

BERLÍN

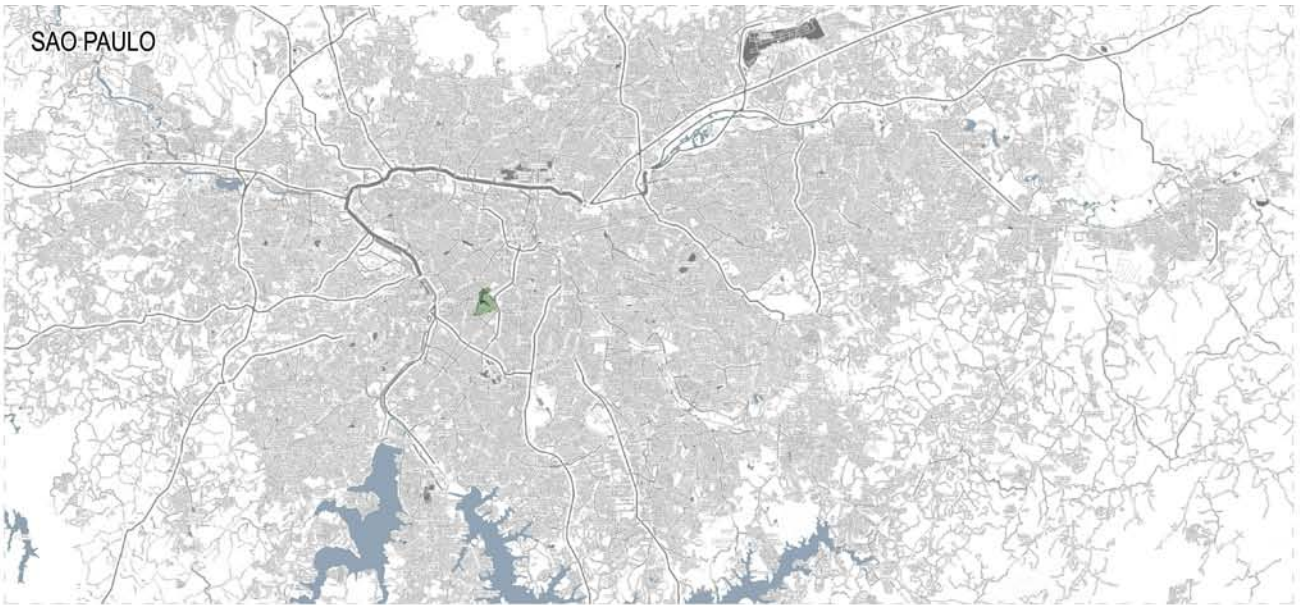

VANCOUVER

SAO PAULO

NOVA YORK

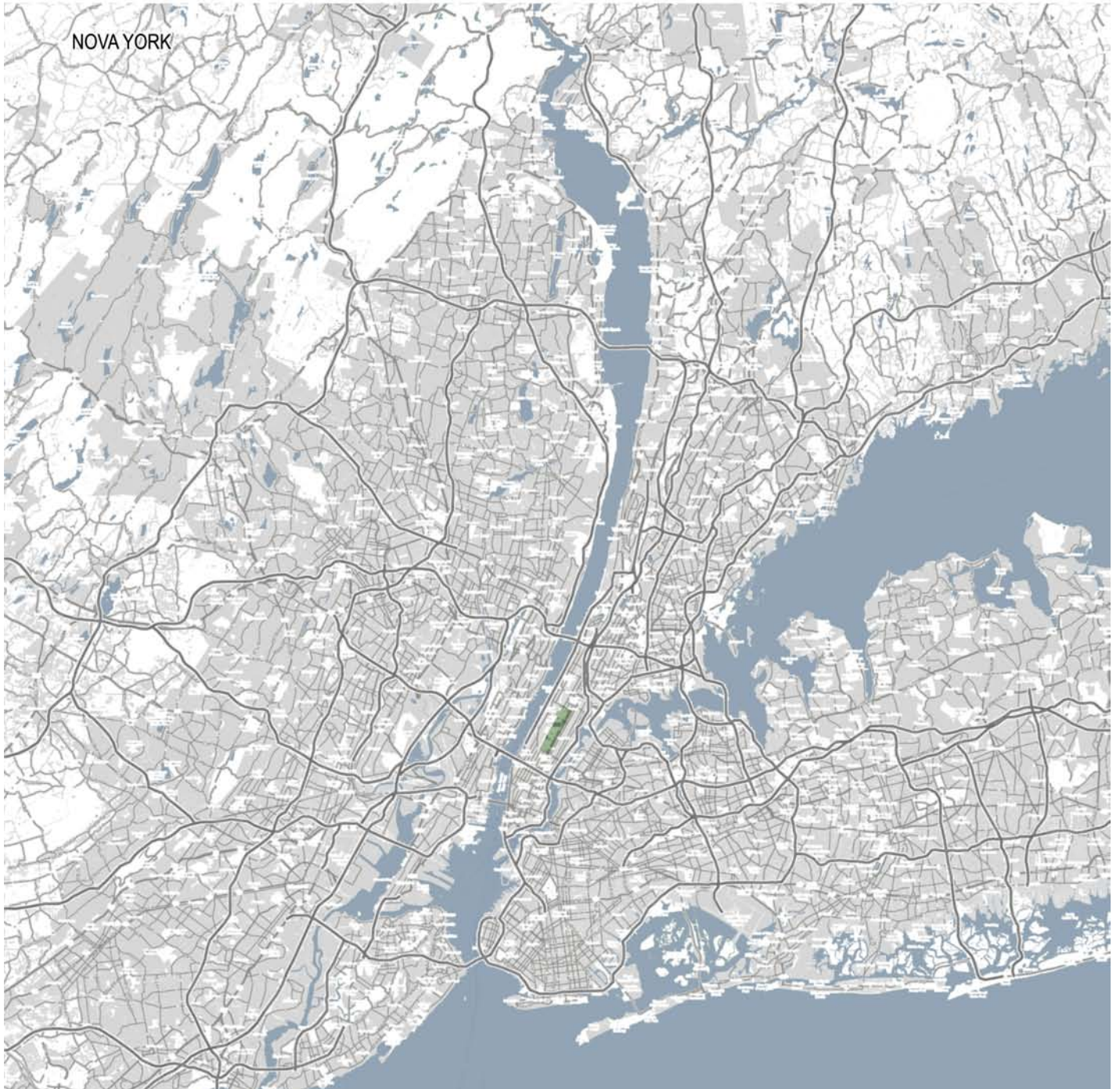

Fig. II:7 (pàgines anteriors) Dotze metròpolis amb parc central a la mateixa escala. JF

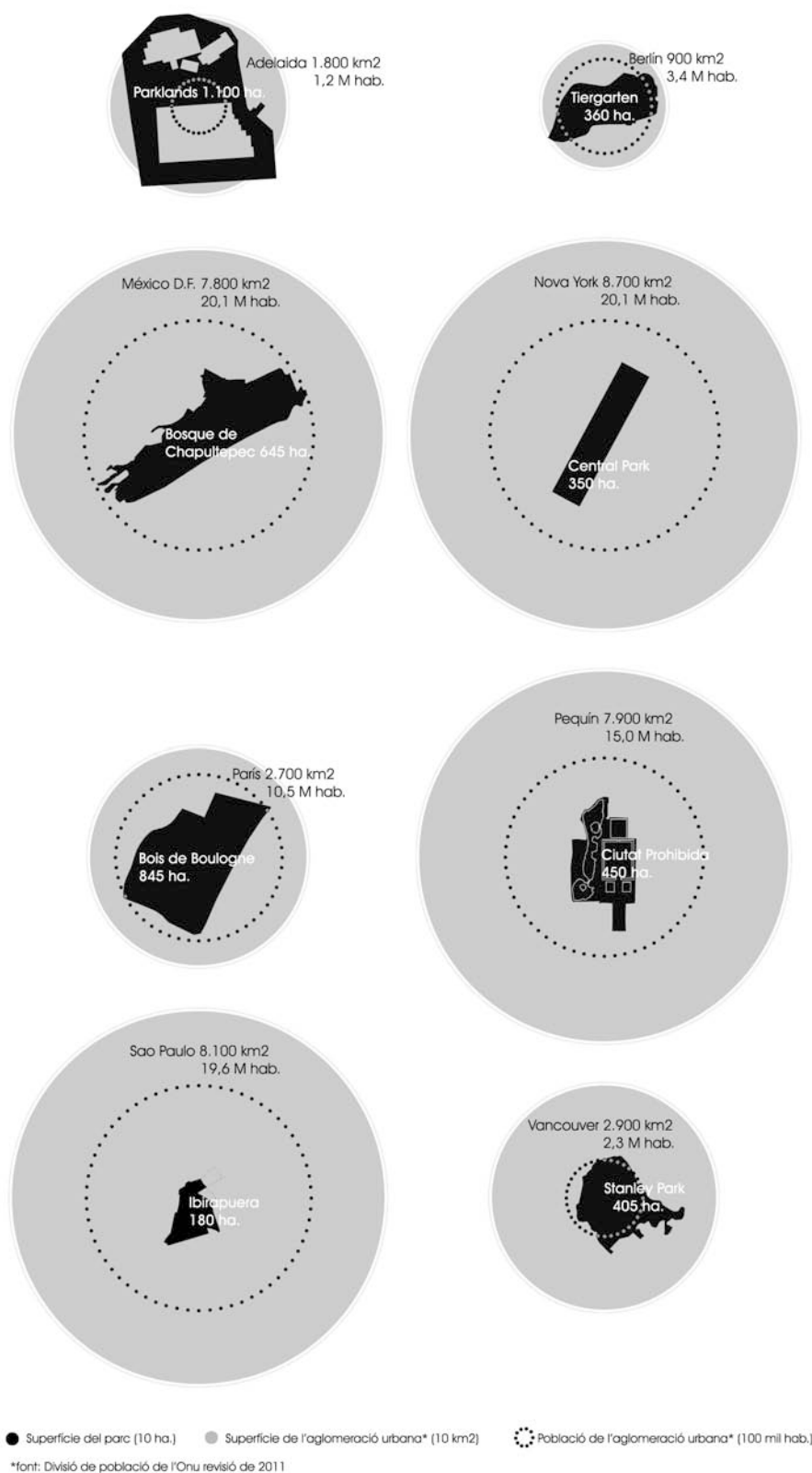

Fig. II:8 Gràfic comparatiu dels ordres de dimensió a vuit grans ciutats amb parc central. JF

A partir de la quarta edició del tractat de Camilo Sitte *“Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundstätten”*, hi apareix un apèndix sobre el verd a la ciutat que proposa que la bondat higiènica del verd no és una qüestió quantitativa (fent referència a la quantitat d'arbres plantats als carrers que a més són considerats com a poc adients per a la “construcció artística” de la ciutat) sinó psicològica (Sitte, 1889). La malaltia més pròpia de la societat urbana és, per Sitte, *“la prolongada nostàlgia per la natura incontaminada”*, i pal·liar-la només es pot aconseguir amb grans superfícies de parc amb capacitat per a evocar l'autèntica natura, alhora que salvaguardant el jardí domèstic. Així, Sitte torna a l'argument d'Olmsted que proposa la necessitat de dimensió amb l'objectiu de proporcionar la sensació de paisatge natural no humanitzat. Només un any després, es publica el *“Der Städtebau”* de Joseph Stübben, de gran rellevància per ser el primer tractat en prescriure estàndards dimensionals i ràtios entre superfície de parc i superfície urbana, però es mostra més partidari dels parcs menors en major número i estratègicament repartits. Alguns autors, citen com a referència dels primers estudis rigorosos sobre els estàndards aquell publicat a *“Town Planning Review”* per G. L. Pepler l'any 1923.³⁰

L'ideal antiurbà que proposa com a avantatge la gran dimensió del parc seria assenyalat com a pernicios per Jane Jacobs a *“Muerte y Vida de las grandes ciudades”*. Segons Jacobs, els parcs de grans dimensions constitueixen el que anomena *“buits fronterers”*, equiparables a vies fèrries, autopistes urbanes o cursos fluvials entre altres. La gran dimensió de sòls dedicats a ús exclusiu descohesionen la vida urbana, *“divideixen la ciutat en peces”* i provoquen *“la destrucció de veïnats”*. El dels grans parcs, però, es presenta com *“un dels casos més senzills de corregir”* tot i *“estimulant un ús molt més intens del seu perímetre”* (Jacobs, 1961).

Així, preguntant-se avui, des d'una òptica contemporània, per la qüestió dimensional del parc, Julia Czerniak (2007) en resumeix alguns pros i contres: *“La gran dimensió és necessària per a produir efecte de natura autèntica, per a esdevenir veritable unitat ambiental, per a desplegar l'estètica pintoresca, per a permetre una gestió flexible o per a resultar econòmicament sostenible”* (Fig. II:6).

Així mateix, Czerniak ens adreça al manifest de la gran escala de Rem Koolhaas per a obrir algunes preguntes sobre la gran dimensió en el cas dels parcs que es poden exportar al parc central (Oma, 1995). Així, per exemple, extrapolant les interpretacions de Koolhaas per als elements urbans de gran escala, el parc central, només per la seva gran dimensió, contindria *“un programa ideològic propi i independent dels desitjos dels seus dissenyadors”*. El parc central, per la seva gran dimensió, no podria *“ser controlat per un únic gest”*. O el parc central, per la seva gran dimensió, seria *“capaç de suportar una proliferació promíscua d'esdeveniments en un contenidor únic”*.

Tanmateix, el valor diferencial de la gran dimensió d'aquests vasts espais verds resideix en la relació que aquesta guarda amb l'extensió i població de les metròpolis que els tenen com a referència (Fig. II:8). Així, les 350 hectàrees de parc al bell mig de Manhattan ofereixen un efecte més intens en quant a descans de la intensitat urbana que les més de 1.000 ha. que s'ofereixen en una metròpoli com Adelaide, amb prop de vint vegades menys població i una configuració urbana més extensiva, per exemple. De la mateixa manera, tampoc és igual el servei central que pot oferir Tiergarten, aplegant entorn de si una alta proporció d'activitats i dotacions col·lectives a nivell de tota la ciutat, al costat del que pot oferir Ibirapuera en la meitat de superfície, disposada excèntrica respecte una taca urbana nou vegades major que acull fins a 6 vegades més població que Berlín. Ara bé, tots ells resulten prou grans com per estimular la innovació en el maneig de la diversitat i el seu govern per a fer-la un atribut positiu, en un camp que, a més, introdueix de manera especial alguns ingredients poc habituals en àrees urbanes de configuració més ordinària, com ara l'atenció als processos ecològics o l'ordenació qualitativa i habilitació funcional de l'espai lliure en grans quantitats, per exemple. Són, doncs, espais que donen peu a situacions urbanes ben singulars, que els espais ordinaris no poden promoure, les quals demostren que a les grans metròpolis d'avui s'hi ofereixen qualitats úniques i de molt variada naturalesa, i que aquestes hi conviuen en una rica mescla que resulta un dels seus principals i més valorats atractius.

³⁰ Pepler, G.L., *“Open Spaces”*, a *Town Planning Review*, vol.10, n.1, gener de 1923, pp. 11 a 24. Analitza valors com la superfície d'espai lliure per habitant, el percentatge d'espai lliure respecte l'ocupat i introdueix la densitat com a factor que relativitza els estàndards percentuals, però també reflexiona sobre l'adequada distribució dels espais oberts a la ciutat.

II.2. Els grans esdeveniments urbans internacionals a les capitals

Un dels fenòmens específics de les grans ciutats, que no es donen a ciutats menors, és la celebració en ocasions excepcionals d'esdeveniments de ressò internacional com ara grans exposicions o olimpíades esportives. Aquests grans esdeveniments urbans internacionals guarden estreta relació amb el parc central metropolità. En alguns casos, els primers van ser motiu per a la creació o consolidació dels segons, i en d'altres els grans parcs van resultar espai d'oportunitat per a ubicar les instal·lacions adients per a la celebració dels primers. Així és que ambdós troben en la seva relació mútua arguments que els qualifiquen com a successos i espais de rang preferent per a la definició de la metròpoli contemporània.

No es pretén aquí fer un repàs exhaustiu de la història i efectes dels grans esdeveniments, del seu potencial per a impulsar o transformar la ciutat moderna, "com a agents de canvi o com a estratègies conscients dirigides a transformar les ciutats amfitriones" (Monclús, 2006), tampoc del seu paper destacat en el reforç del prestigi internacional de les diverses seus, com tampoc del seu efecte decisiu en la consolidació de la cultura global contemporània. A aquesta tasca s'hi han dedicat diverses obres i podem trobar una nodrida bibliografia al respecte, especialment a partir de les últimes dècades del segle XX, dedicada a investigar aquest fenomen amb obres sovint orientades a capitalitzar coneixements que puguin servir d'orientació per a l'organització de futurs esdeveniments de la mateixa categoria.

L'obra de E. Mattie, *World's fairs* (1998), passa per ser el primer volum monogràficament dedicat a les Exposicions Universals. Tanmateix, podem trobar altres recerques sobre la matèria anteriors a aquesta, com ara l'editada per la Universitat Politècnica de Madrid i el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Madrid, *Las exposiciones universales* (1986), que recopila una sèrie de treballs d'estudiants d'arquitectura que dibuixen de manera sistemàtica els recintes de les diferents exposicions celebrades fins a la data i que s'orienta a oferir pautes per a la Expo de Sevilla 1992. En motiu de la Expo de Zaragoza, el professor F.J. Monclús presentaria una recerca històrica rigorosa del fenomen de les exposicions internacionals acompanyant la presentació del projecte de la riba urbana de l'Ebre sota el títol *Exposiciones Internacionales y urbanismo: el proyecto Expo Zaragoza 2008* (2006). El mateix any, R. Dell'Osso (2006) publicaria també una retrospectiva del fenomen que arriba a analitzar el projecte incipient plantejat per a la Expo de Shanghai 2010. Per la seva banda, l'obra de M. Roche, *Mega-events and modernity: Olympics and Expos in the growth of global culture* (2000), presenta una visió dels grans esdeveniments urbans internacionals des d'una perspectiva original, diferent d'aquelles que es centren en l'anàlisi de l'arquitectura contenidora, de la forma urbana resultant o de la seva incidència en la història de la formació de la ciutat, per a aprofundir en el paper que han jugat aquestes celebracions en la consolidació d'una cultura global moderna a través de l'impuls dels mitjans de comunicació de masses. Altrament, també es poden trobar algunes obres dedicades monogràficament a un esdeveniment concret, entre les quals val la pena ressaltar el treball del professor Ignasi de Solà-Morales, *L'exposició de Barcelona 1914-1929: arquitectura i ciutat* (1985).

Aquestes són algunes de les obres que tenen per objecte aquest tipus d'esdeveniment i que han trobat en ells arguments suficients per a presentar-los com a promotors d'innovacions rellevants per a la singular constitució de la metròpoli moderna. Així, hom pot trobar en aquestes i altres referències tot tipus de detalls sobre la temàtica. Ara bé, per a encaixar un estat de la qüestió del parc central metropolità, resulta adient repassar aquí la relació que mantenen aquests parcs amb els grans esdeveniments urbans internacionals i veure, també, com l'organització i celebració d'aquests actes influeix en la composició i continguts propis dels parcs centrals que els allotgen. I és que, al final, algunes d'aquestes introduccions d'atributs promogudes per esdeveniments d'aquesta magnitud als parcs que els han servit com a seu prenen validesa tan contrastada que esdevenen una qualitat pròpia dels grans parcs centrals, encara que aquests no hagin estat lligats històricament a cap gran esdeveniment.

II.2.1. Nous espais lliures urbans per a la celebració de grans esdeveniments

Els grans esdeveniments urbans internacionals poden presentar-se com a promotors de la reforma urbana, com a episodis catalitzadors de la modernització de les ciutats amfitriones, i han tingut un paper notable en la consecució i urbanització d'espais oberts per a la pública concurrència. Una ullada a les taules en què F.J. Monclús sintetitza els resultats del seu estudi de la història de les exposicions universals i internacionals dóna idea de fins a quin punt aquests esdeveniments van servir, especialment durant el període que va de 1851 a 1930 i que el mateix autor bateja com el de les "exposicions històriques", per a equipar, reformar o crear de bell nou extensions d'espai públic de superfície considerable (Monclús, 2006:26,59,99). Així mateix, en aquesta síntesi del llegat urbanístic que van deixar per a la ciutat les diferents exposicions es fa palès que alguns dels parcs centrals de grans metròpolis que són objecte d'aquesta tesi van néixer, o van ser reequipats, com a conseqüència d'aquests esdeveniments.

Les exposicions de Londres 1851 i 1862 van situar el seu programa expositiu a Hyde Park i a les immediacions de Kensington Gardens respectivament, i la de 1851 va empènyer la reina Victòria a cedir definitivament les antigues propietats reials que avui formen el sistema de parcs central de la ciutat. A Viena 1873 es van utilitzar els paratges del Prater per acollir la mostra, i l'esdeveniment va servir de catalitzador per a una profunda reforma del major parc proper al centre de la capital i per a una notable millora del seu front fluvial. A Philadelphia el conjunt expositiu per a la Centennial Exhibition de 1876 es va ubicar a la riba de ponent del riu Schuylkill, en terrenys del que ja estava constituït com a Fairmount Park, i va promoure una notable transformació d'aquella àrea així i com va deixar-hi dotacions que avui formen part del capital urbanístic del parc central metropolità. A Barcelona, la primera exposició de 1888 va servir per a la creació del Parc de la Ciutadella i la segona, la de 1929, va engegar la primera colonització de la muntanya pública de Montjuïc, actuant com a germen del que, amb el temps i l'empenta d'un altre gran esdeveniment com va ser la olimpíada de 1992, es convertiria en el parc amb l'equipament més exclusiu de la metròpoli catalana. També a Chicago l'exposició de 1893 va servir per a posar en valor com a peça urbana els terrenys perifèrics de Jackson Park, avui part integrant del sistema de parcs de la ciutat.

A ciutats menors, la celebració d'exposicions internacionals també va servir de catalitzador per a la creació de nous parcs urbans amb equipament singular, com és el cas del Kelvingrove Park de Glasgow (1888-1889), el Forest Park de Sant Louis (1904), o el parc de Maria Luisa en el cas de Sevilla (1929). Així, durant l'etapa que va des de la primera exposició fins a la de Barcelona 1929, l'impacte urbanístic més rellevant un cop passades les exposicions va ser la creació o millora d'espais públics, especialment en forma de parcs, sense desmerèixer el llegat construït que van deixar en forma de museus, estadis i altres dotacions públiques que en alguns casos contribuirien a equipar de forma singular els propis parcs amb instal·lacions per a nous formats d'oci col·lectiu urbà i capital.

Entre les "exposicions modernes" celebrades entre 1931 i 1988 els llegats urbanístics es diversificarien, si bé en alguns casos com el de Brussel·les 1935 (parc Heysel) la creació de parcs seguiria produint-se. Continuarien bastint-se museus i equipaments més o menys singulars, amb la novetat de l'aparició d'estadis, centres científics o centres de convencions, i es porten a terme actuacions programades de regeneració urbana en fronts fluvials i altres àrees degradades.

A Nova York, en motiu de la gran exposició que s'havia de celebrar l'any 1939, i en un context de recent integració dels diferents districtes sota una sola autoritat metropolitana, Robert Moses, encarregat de les qüestions urbanístiques, proposa que l'esdeveniment serveixi com a catalitzador de la millora del districte de Queens. Manhattan i Brooklin tenien els seus propis grans parcs paisatgístics, ambdós obra del més influent arquitecte de paisatges del segle XIX, F.L. Olmsted (Central Park i Prospect Park respectivament). A Queens hi havia uns terrenys baixos de desaigna a l'East River que s'endinsaven fins al cor del districte. Moses, proposarà ubicar allà el programa dels esdeveniments de l'exposició, construint per a l'ocasió un gran parc (Fig. II:9).

La pretensió era convertir aquell lloc en un nou centre metropolità, en la línia de les noves estratègies que podien plantejar-se des d'una nova autoritat que unificava els cinc districtes de Nova York. Entre el llegat urbanístic que

deixaria l'exposició, també en la línia del context que impulsava la instal·lació de grans dotacions, hi havia el museu d'art de Queens i una presència protagonista d'instal·lacions esportives, no tant per a la practica ciutadana, sinó especialment dedicats a l'esport com a espectacle d'entreteniment de masses. Tanmateix, tot i contenir equipaments de referència metropolitana, com ara l'estadi de beisbol del New York Mets i, sobre tot, l'Arthur Ash Stadium i el complex esportiu associat on es celebra l'Open dels EEUU de tennis, el parc de Flushing Meadows no podria prendre condició de parc central de la metròpoli a l'ombra del parc de Manhattan.

Les superfícies ocupades per aquestes instal·lacions i les grans àrees d'aparcament associades resten protagonisme al verd, si bé estan concentrades en l'extrem nord. El verd s'esplaia entre recursos formals en la secció central i pren caràcter més pintoresc a la secció dels llacs, on es recupera i es fa palesa la condició de sòls baixos i de drenatge. Així mateix, des del seu extrem sud i des de llevant de la secció central, s'establirien continuïtats del verd que col·loquen avui el parc de Flushing Meadows com a peça central d'un vast sistema d'espais oberts connectats que inclou Kissena Corridor Park i Kissena Park des de la secció central, i Forest Park i Highlands Park al sud, estenent-ne la seva influència a tot el districte.

Fig. II:9 Projecte per al parc de Flushing Meadows, al barri de Queens, Nova York, 1939 (Moses, 1966:13-14).

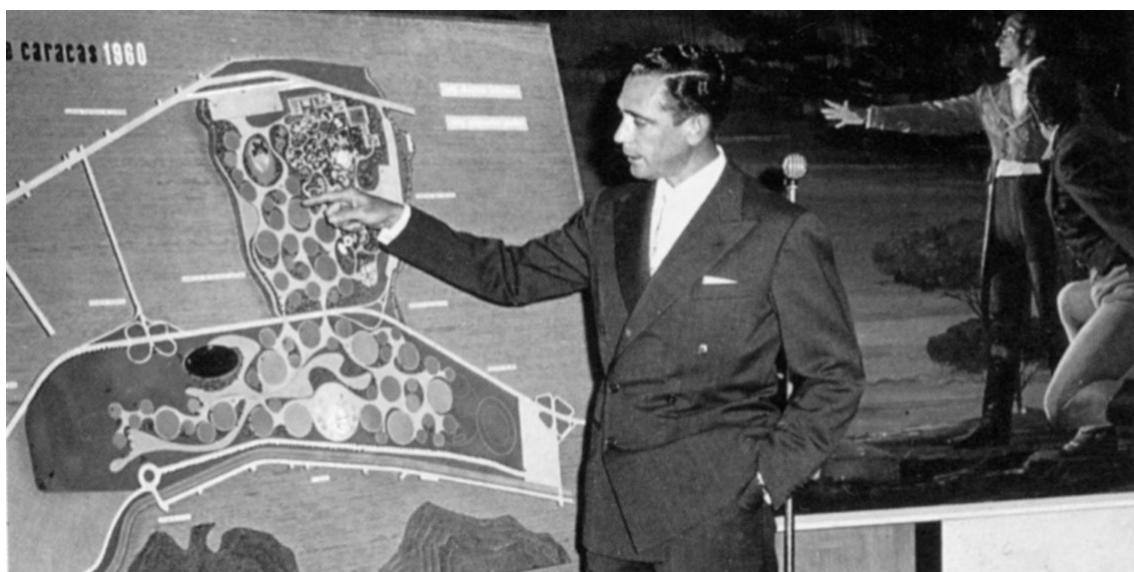

Fig. II:10 L'enginyer I. Velutini, director general de l'exposició internacional de Caracas 1960, mostra el plànol del projecte per a l'esdeveniment, 1957 (Tábora, 2007:17).

La història del parc de Flushing Meadows i l'exposició de 1939 planteja alguns dels principals dilemes associats a la relació entre grans parcs i esdeveniments urbans internacionals: els requeriments propis de la demanda d'accessibilitat massiva, la promoció de nous formats d'entreteniment de masses, la presència d'atraccions metropolitanes en dotacions i equipaments exclusius, i el conflicte de la convivència d'aquests requeriments amb els valors propis del verd que s'associen a la concepció del parc.

Si bé les ciutats capitals d'Europa i les grans ciutats nord-americanes havien engegat la seva modernització, a vegades aprofitant l'impuls de la celebració d'esdeveniments d'aquesta mena, ja des de finals del segle XIX, a Sud-Amèrica es seguiria l'exemple d'aquestes durant els dos últims terços del s. XX, coincidint amb el seu moment de progrés econòmic i industrial. Així, es torben en el període de les "exposicions modernes" les iniciatives que van promoure la construcció dels parcs centrals de Sao Paulo (1954) i Caracas (1963).

I és que, a Caracas, va ser l'empresa esguerrada d'una exposició internacional a celebrar l'any 1960 la que va posar la primera pedra per a la construcció del Parque del Este, obra de Roberto Burle Marx (Fig. II:10). El que Burle Marx va començar com un projecte d'espais exteriors d'acompanyament d'un nodrit conjunt de pavellons per a exposar els progressos nacionals en l'enginyeria i la indústria del petroli i algunes representacions estrangeres, va acabar, un cop retirada la iniciativa de la Expo 1960, en un projecte de parc amb total protagonisme de l'espai o obert i enjardinat (cfr. IV.2.1.4).

Ja en la era "post moderna", quan les ciutats més avançades estaven suficientment nodrides d'espais lliures, la celebració d'exposicions internacionals s'aprofitaria per a altres empreses, que inclourien la construcció de barris residencials per exemple, repetint-se sovint la regeneració de fronts fluvials (Monclús, 2006). Tanmateix, la Expo de Zaragoza 2008 sí serviria per a equipar la capital de l'Aragó amb un parc fluvial metropolitana.

II.2.2. Contribucions dels grans esdeveniments a la composició del parc central: la polifunció, el protagonisme de l'arquitectura i el dilema de l'ordre

Si bé la celebració de grans esdeveniments urbans internacionals hauria promogut la construcció d'alguns parcs centrals, o altres parcs existents haurien resultat l'espai d'oportunitat adient per a ubicar-hi les instal·lacions necessàries, cal veure com en aquesta relació hi ha motius per a una especial constitució dels parcs amfitrions. I és que la celebració d'aquest tipus d'esdeveniment contribueix a la introducció de determinats requeriments i qualitats singulars que des de llavors seran pròpies dels grans parcs de les capitals.

Qüestions com la necessitat de gran dimensió, recomanada per a la trobada multitudinària i l'assistència a espectacles de masses, l'accessibilitat qualificada per a rebre de manera eficaç aquestes multituds, el caràcter multifuncional o la rellevància de l'arquitectura en la imatge i utilitat exclusiva dels grans parcs s'haurien introduït o ratificat com a ingredients de la condició urbanística del parc central per efecte d'aquests episodis singulars.

La gran dimensió de l'espai obert seria un requeriment exigit per a aquest tipus d'esdeveniment. A les ciutats que en disposaven, com ara Londres o Viena, els majors espais oberts existents s'aprofitaven per a encabir-hi el programa expositiu. A altres ciutats, quan no es comptava amb espais d'aquesta mena, els recintes expositius tendien a adequar espais de bona dimensió tot i que, sovint, l'espai aconseguit s'estimava insuficient o no arribava a l'altura de les expectatives creades per l'esdeveniment.

Aquest va ser el cas, entre altres, de Barcelona, on l'èxit de la primera Exposició, la de 1888, es va posar en dubte per diverses qüestions, especialment les econòmiques, però també pel que fa la dimensió i abast del seu impacte urbanístic. Potser pensant en els referents parisenc i londinenc, el Bois de Boulogne i el Hyde Park, una carta a un dels diaris de l'època posava en qüestió l'encert de la dimensió del recinte de la Ciutadella que havia acollit la exposició: *"Hem gastat molt en el Parc de la Ciutadella, però les seves dimensions són mesquines; falta en ell un*

bosc vast i un extens passeig, i quelcom com el llac resulta eminentment ridícul... ...Raquitisme de concepció i buidesa de la vanitat és el que sovint caracteritza els actes de la nostra administració local".³⁰ Aquests i altres arguments haurien ressonat en el moment de l'elecció de la muntanya de Montjuïc, amb una dimensió a bastament més generosa, per a l'exposició de 1929.

A partir del cas de Barcelona 1929, el que havia vingut sent una sèrie de mostres tecnològiques amb objectius comercials començaria a derivar cap a episodis per a l'expressió de grans espectacles de masses (Monclús, 2006), i com a tal, la gran dimensió de l'espai començaria a ser un atribut cada vegada més rellevant. És també a partir de la dècada de 1930 que comencen a diluir-se les fronteres entre educació i entreteniment, consolidant-se la noció de l'*edutainment*. S'iniciaria amb aquelles exposicions un profús bombardeig d'imatges icòniques del que volia dir una metròpoli avançada que vinculen les millores en la forma de vida amb l'accés a més oci i més entreteniment, en quantitat, diversitat i qualitat (Monclús 2006).

Així, els grans esdeveniments urbans internacionals haurien promogut la diversificació de les formes d'oci associades a les grans ciutats i contribuirien així a l'actual concepció polifuncional dels parcs centrals. Per citar un exemple, a Barcelona, el contingut de l'exposició de 1929 va ser el primer exponent de la varietat que caracteritza el parc. Des de llavors, s'associaria Montjuïc amb la varietat: els diferents jardins temàtics, la disposició ordenada de pavellons de mostres i alguns palauets dispersos, l'estadi, l'hotel restaurant i altres varietats construïdes en motiu de l'esdeveniment formen part del germen polifuncional que la muntanya de Montjuïc ha mantingut fins avui.

Sovint, aquesta varietat es veuria ratificada per la presència al parc d'edificacions altament especialitzades. L'arquitectura prendria un paper notable en la caracterització dels parcs bastits per a la celebració d'esdeveniments internacionals. El cas del parc central de Sao Paulo, on l'arquitectura que havia d'acollir els actes de la celebració del IV Centenari es converteix en protagonista principal del conjunt, és un bon exemple d'aquesta contribució dels grans esdeveniments a la composició dels parcs centrals (cfr. IV.2.1.3). Allà, a més dels diversos pavellons i espais de convencions, l'espai de relació entre edificis es construeix com a paisatge arquitectònic i disposa alhora una relació precisa amb l'entorn natural de frondosa exuberància (Fig. II:11). La gran marquesina de formigó d'Ibirapuera es basteix com a celebració de l'aixopluc entre la natura, i fa de l'arquitectura la principal imatge icònica del parc metropolità.

Fig. II:11 Maqueta del projecte per al parc d'Ibirapuera, Sao Paulo, obra d'un equip dirigit per O. Niemeyer, c. 1953.

El protagonisme de l'arquitectura en la composició dels complexos expositius patrocinarà un cert dilema geomètric entre la regularitat de l'edificació i la sinuositat pintoresca pròpia dels parcs paisatgístics. En diversos exemples es poden veure diverses opcions de compromís que combinen els dos tipus d'ordre.

³⁰ Carta apareguda als mitjans segons explica Eduardo Mendoza a la seva novel·la *La ciudad de los prodigios*, 1986.

El cas de l'exposició de Chicago de 1839 destaca en la història de les grans exposicions per haver encetat la discussió sobre la millor ubicació dels espais destinats a acollir aquests esdeveniments. Fins llavors sempre s'havien ubicat en posicions centrals, mentre a Chicago es va decidir donar nou valor a terrenys perifèrics. Les posicions internes comportaven un cert risc de col·lapsar l'activitat urbana ordinària de les àrees centrals, els terrenys disponibles acostumaven a ser massa petits, requerien major inversió per a la seva transformació i adequació i comportaven un cert risc de retràs en la finalització de les obres inadmissible degut als terminis fixats per a la celebració de l'esdeveniment. La proposta de Frederick Law Olmsted d'ubicar l'exposició als terrenys de Jackson Park, més de 10 km al sud del centre de la ciutat, va resultar controvertida, trobant l'oposició d'aquells que no veien adient ocupar un espai amb valors naturals amb les instal·lacions i infraestructures necessàries per a un exposició internacional. Tanmateix, la feina d'Olmsted va mirar d'integrar l'operació amb l'entorn natural, estructurant la disposició dels pavellons amb un sistema d'aigua que servia com a aglutinant del conjunt.

"La composició del conjunt combinava els criteris formals i beauxartians en les àrees centrals amb els més lliures i paisatgístics a les franges on es disposaven els pavellons internacionals i els espais oberts... ..va ser tan efímera en la realitat com duradora en l'imaginari urbanístic atès el seu caràcter de microcosmos urbanístic del moviment liderat per D. Burnham" (Monclús, 2006).

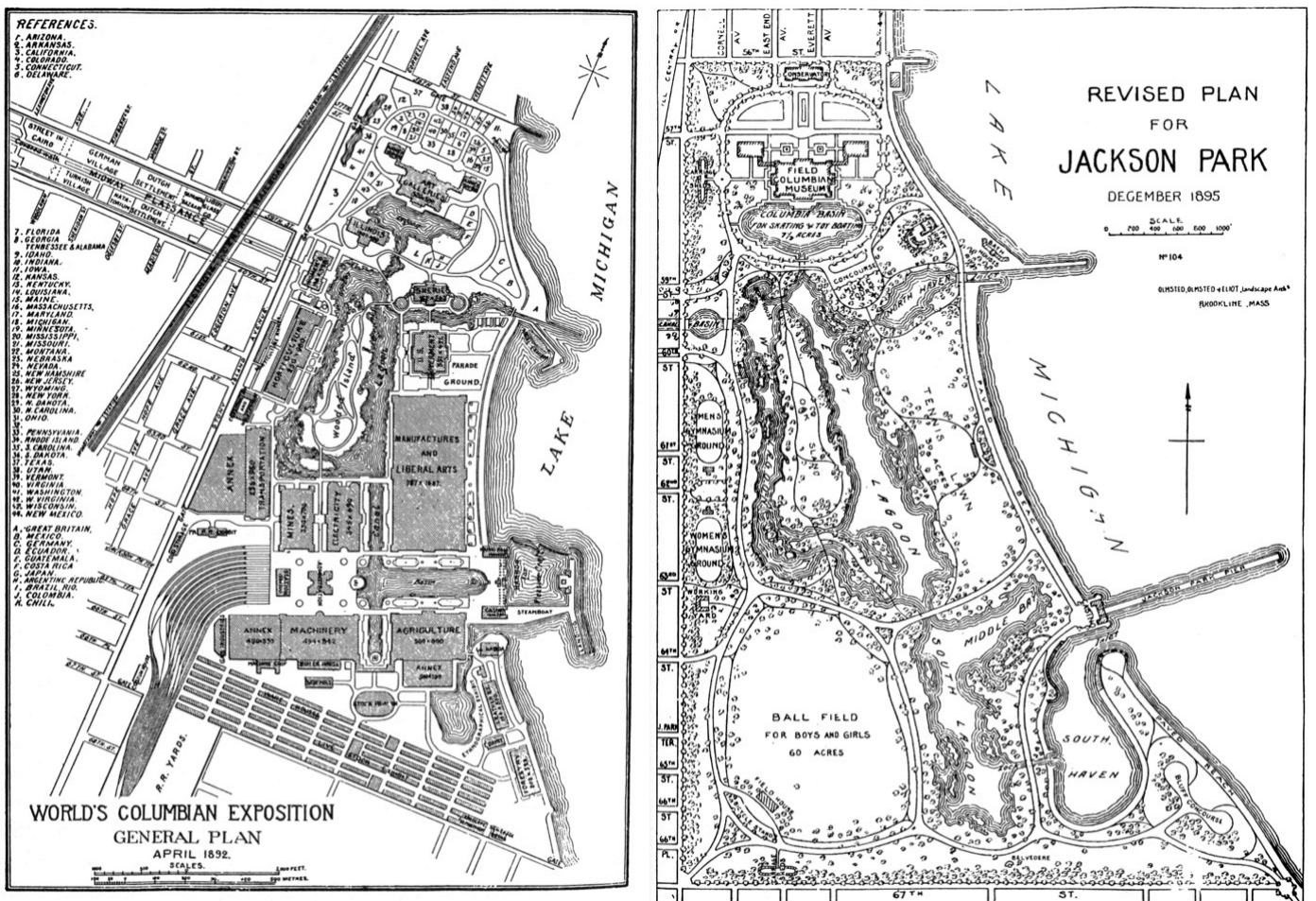

Fig. II:12 "World's Columbian Exposition General Plan. April 1892" i revisió un cop passat l'esdeveniment per a renaturalitzar l'espai i convertir-lo en Jackson Park (1895).

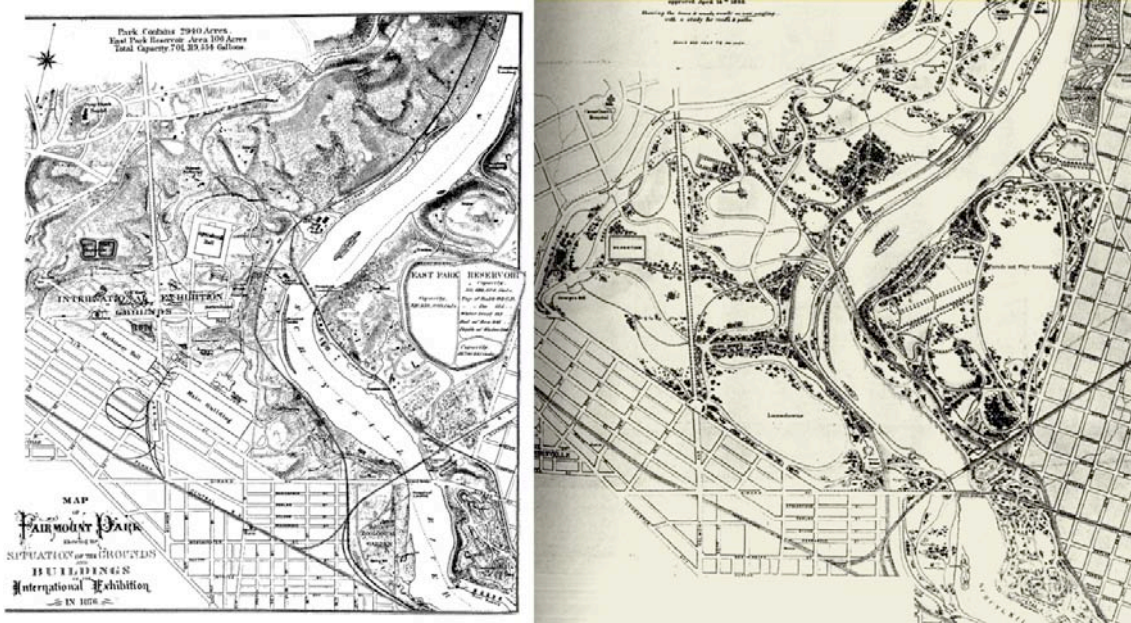

Fig. II:13 Modificacions a Fairmount Park en motiu de l'exposició de 1876. A la dreta, estat previ a plànol de 1867 (Chadwick, 1966:203).

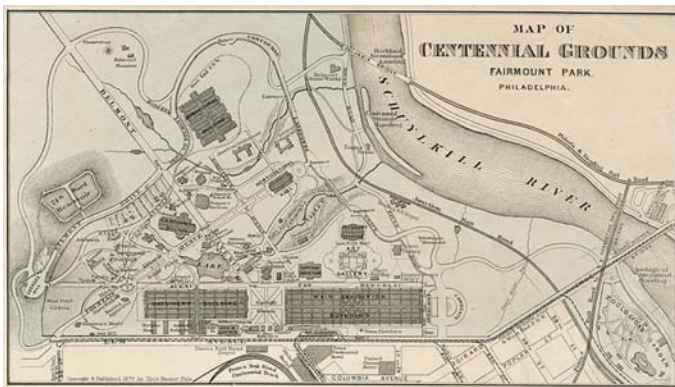

Fig. II:14 "Map of Centennial Grounds. Fairmount Park. Philadelphia." Font: Philadelphia Water Department Historical Collection.

Fig. II:15 "Bird's eye view. Centennial Buildings. Fairmount Park. 1876. Philadelphia". Vista de les instal·lacions bastides en motiu de l'exposició.

La disposició dels principals pavellons expositiu trobaria en la geometria cartesiana una eina eficaç per al seu ordre en un espai de dimensions ajustades. Tanmateix, un sistema de canals i llacs de tall pintoresc s'infiltra entre els edificis i acompanya els recorreguts que els relacionen entre si. Un cop passat l'esdeveniment, els pavellons serien desmantellats, a excepció de la galeria d'art que avui és la seu del Museu de la ciència i la indústria de Chicago, i el sistema d'aigua es convertiria en el centre d'una composició típicament pintoresca, amb passejos sinuosos i prats pastorals per a la pràctica d'esport, eliminant les traces geomètriques regulars precedents (Fig. II:12).

En el cas de l'exposició de Philadelphia celebrada el 1876, el Fairmount Park va resultar un emplaçament d'oportunitat ideal per a la ubicació de les instal·lacions expositives. El disseny del conjunt va servir per a la remodelació de la vora oest del parc, amb una combinació de traces per a l'organització formal geomètrica de les principals galeries expositives amb alguns elements típicament paisatgístics, com ara la disposició del llac central i la dispersió d'alguns pavellons (Fig. II:14). Tanmateix, el pas de l'exposició va deixar sobre el

parc, a més des l'edifici del Memorial Hall, alguns traçats regulars en forma de passejos lineals arbrats i dels prats rectangulars que havien ocupat el pavelló principal i la galeria de les màquines.

També a l'exposició de Barcelona l'arquitectura prendria un paper notable en la composició del parc, al menys en la seva secció més coneguda, icònica o monumental, així i com la geometria cartesiana seria l'eina d'ordre utilitzada per a la seva composició. Recolçant-se en un nou eix que parteix de la intersecció entre l'avinguda del Paral·lel i la Gran Via, es disposaren simètricament els recintes expositius, i la perspectiva es coronaria amb l'edifici que avui és seu del Museu nacional d'art de Catalunya. La geometria cartesiana dels espais de saló, petris, refrescats amb l'espectacle de les Fonts màgiques i les cascades, es combinaria amb el traçat sinuós de caràcter paisatgístic del passeig que s'enfila per la muntanya fins a Miramar.

Així és que, a Barcelona, Philadelphia o Chicago, es pot observar com els requeriments propis del programa dels esdeveniments urbans internacionals promou una combinació de geometries d'ordre divers per a la composició dels parcs que els havien d'acollir. El paper rellevant que prendria l'arquitectura en aquests parcs és també una contribució d'aquest tipus d'actes singulars, i en aquells que els van acollir es fa especialment palès. Així i com el paper polifuncional d'aquests parcs, dedicats a entreteniments de tota mena, culturals, esportius, recreatius, etc., hauria estat promogut pels mateixos esdeveniments, que transmeten un missatge que equipara la ciutat amb les millors oportunitats per al gaudi de nous formats d'oci urbà, estadis, museus d'art, de ciència, mostres botàniques i zoològiques, observatoris i planetaris, recintes per a les arts escèniques i la música, entre altres.

II.3. L'oci col·lectiu urbà amb projecció metropolitana

El temps de l'oci pren cada dia major importància, si més no quantitativa, a la societat contemporània. La regulació a la baixa de les jornades laborals, la generalització de les vacances pagades, la dilatació de l'etapa de formació o l'envelliment progressiu de la població que situa major número de ciutadans en edat de jubilació fan que, avui, les *hores-home* destinades al lleure siguin de rellevància equiparable a les *hores-home* dedicades a altres activitats productives.³¹ Així, parar atenció a les condicions de l'espai de l'oci és, avui, tan important com ho era fer-ho a les condicions del lloc de treball durant l'època de consolidació de la fase manufacturera de la industrialització.

La importància capital que ha pres avui el temps d'oci ja l'havien previst autors com ara Joffre Dumazedier (1962) i s'apuntava ja llavors a una consolidació del fenomen d'ordre cultural que acabaria per produir una autèntica indústria i sector de serveis per a la comercialització de productes per al temps d'oci, per abastir les necessitats del que es podria anomenar "societat de l'espectacle" (Debord, 1967).

El lleure és, en si mateix, un tema d'investigació d'ampli espectre, sobretot des de la dècada dels seixanta del segle XX. Podem destacar, per exemple, la revista *Leisure Science* que publica ininterrompudament des de 1977 cinc volums anuals d'estudis amb perspectiva científica que abasten aspectes socials i psicològics del lleure, la planificació d'espais per a l'oci, el comportament turístic, l'economia del temps de lleure o els sistemes urbans de subministrament de l'oci.³² Així mateix, cal fer esment a la important obra d'Alain Corbin, "*L'Avènement des loisirs: 1850-1960*" (Corbin, 1995), que pretén exposar com han esdevingut els usos moderns del temps lliure, tot i aportant una aproximació a la història de la civilització des d'aquesta òptica original. Aquestes són dues referències de les quals es podria extreure un estat de la qüestió sobre "el contingut de l'oci urbà amb projecció metropolitana i la seva introducció a la ciutat" en general. Tanmateix, el que es pretén exposar aquí és, per una banda, com la formació de la metròpoli ha contribuït al format d'oci contemporani i, per l'altra, algunes qüestions referides més específicament a la introducció d'activitats de lleure al parc urbà.

³¹ Fent referència a les hores no dedicades al treball i al desplaçament que aquest implica del total d'habitants d'una metròpoli.

³² *Leisure Science. An interdisciplinary Journal*. Londres: Taylor & Francis.

II.3.1. Conceptualitzacions de l'oci al llarg de la història

Els investigadors que prenen l'oci com a objecte de recerca alerten de la vaguetat del concepte, atesa la diversitat de conceptualitzacions del terme al llarg de la història, per exemple.

Si bé les primeres referències a quelcom semblant a l'oci d'avui dia no apareixen fins a l'antiguitat clàssica, l'anàlisi de les llengües, els mites i les societats que han arribat als nostres dies en estat primitiu indica que l'home s'ha dedicat a activitats accessòries per plaer des dels inicis de la seva existència (Krauss, 1971).

Des d'aquesta recerca primitiva de situacions plaents (la solidaritat, la comunicació, la relaxació, el gaudi estètic o la socialització) fins al format contemporani de l'oci, trobem diverses manifestacions del concepte, "de cadascuna de les quals es mantenen algunes característiques específiques" en l'oci d'avui, i que trobem exposades, per exemple, a la tesi de la doctora en psicologia Núria Codina i Mata (Codina, 1990). Val la pena fer-ne aquí una brevíssima ressenya, tot i afegint algunes qüestions que impliquen la forma de la ciutat.

La "skholé" a l'antiga Grècia, plaer de pocs possible per l'esclavatge de molts, es presenta com a una finalitat en si mateixa que permetia "arribar a un equilibri entre la vida moral, intel·lectual, física i estètica" (Ibidem), essent el treball un simple mitjà per a aconseguir-la. La skholé està íntimament lligada a un determinat espai públic urbà d'allò més central a les polis gregues. L'àgora, és un espai obert d'una mesura moderada (mitja hectàrea aproximadament), on es produeixen relacions socials, polítiques, de justícia, religioses i econòmiques, en un ambient de certa ociositat (Sennett, 1994).

L'"otium" romà, en canvi, representa un espai de relaxació i descans del treball que permetria reincorporar-s'hi amb més ànims i millors condicions, tot i invertint els sentit de mitjà i finalitat de l'oci grec. L'"otium" romà comença amb la ciutadania com a agent participatiu, però poc a poc la va situant com a simple espectadora passiva. És molt notable i coneguda la presència arquitectònica a la ciutat romana de determinades instal·lacions per a l'"otium" col·lectiu, que arriba a ser de masses a la capital de l'imperi. L'amfiteatre, el circ, el gran coliseu, esdevenen formes gairebé arquetípiques.

Durant l'Edat Mitjana, l'oci seria símbol de prestigi feudo-senyorial. El que és anomenat "oci cavalleresc", consistent en l'exhibició de la riquesa tot i passant el temps sense fer res o dedicant-se a activitats honoroses (caça, jocs de combat, música, etc.), es sustentava mitjançant el treball i sacrifici del poble que només gaudia de cert oci en comptades ocasions (fires, festes i altres celebracions extraordinàries). A partir del segle XIV, però, el nou estament en alça, la burgesia, condemnaria l'oci ostensible de reis i aristòcrates i, amb el clergat d'acord, donaria inici a l'ètica del treball. L'oci cavalleresc no té massa presència a la ciutat en el seu moment, però la metròpoli ha rebut algunes herències, alguns espais que s'utilitzaven per a la pràctica d'aquelles activitats honoroses, amb notable presència en la seva nova geografia.

Durant els segles XVIII i XIX, la reforma protestant i les doctrines del puritanisme anglès recull el disgust burges per l'oci ostensible fent un pas més enllà. Oposen frontalment els conceptes oci i treball, entenen la vida com a un negoci i, per tant, menyspreen "la ociositat" i tot allò que no vagi a favor de "la santa economicitat". Aquestes idees tindrien la seva influència en la consolidació del sistema econòmic capitalista i el sistema de producció industrial.

Així, durant la primera fase de la industrialització, els increment en eficiència productiva no generen més temps d'oci, sinó que l'excedent de treball s'utilitza i reinverteix per a augmentar la producció. I no seria sinó a través de la reivindicació i lluita de la classe obrera, combinada amb la necessitat per part de la patronal de col·locar l'excedent de producció, que s'iniciaria el format d'oci "com a temps guanyat al treball", en els inicis només amb importància quantitativa.

Les diverses conceptualitzacions que la Dra. Codina exposa comparteixen una certa dialèctica entre els conceptes treball i oci, entesos com a finalitat o mitjà en cada cas. Altres autors expliquen del concepte de l'oci contemporani

com a hereu mixt de tres tradicions culturals diverses (Corbin, 1993). Per una banda, la tradició anglesa es centraria en el gust pels banys terapèutics, les estances a balnearis y el descobriment de la platja. Per una altra, la versió francesa impulsada a través de les exposicions internacionals parisenques que incorpora idees com ara la felicitat, el plaer o l'espectacle al concepte de temps lliure, entés com a bé necessari per a una adequada qualitat de vida. Finalment, trobem el model nord-americà que concep el temps d'oci com a temps de gaudi individual guanyat al temps de treball gràcies a les conquestes democràtiques. En un moment donat, després de la segona guerra mundial, les tres maneres d'entendre el temps d'oci coincidirien en la concepció d'aquest com a producte mercantil, susceptible de ser comercialitzat i d'esdevenir motor d'una emergent indústria que en el futur donaria importants rèdits econòmics (Cuenca 2001).

El concepte d'oci contemporani, el propi de l'era "servo-industrial" o "post-fordista",³³ compta amb alguns referents teòrics que, des dels anys 70 del segle XX, han mirat d'explicar-ne les condicions i motivacions com a estat de la ment basat en l'activitat.

Els diversos models teòrics de l'oci, que es basen en el Paradigma de Neulinger (1974), exposen una dialèctica entre la sensació de llibertat i submissió en l'elecció de l'activitat, i la motivació per satisfacció intrínseca o extrínseca (Neulinger, 1974). Així, les activitats escollides lliurement són pròpies de l'oci, i del seu tipus de motivació en sortirien tres modalitats:

aquella que ofereix satisfacció per la pròpia pràctica de l'activitat.

la que a, més de la satisfacció intrínseca, proporciona plaer derivat com conseqüència de la pràctica

aquella que només proporciona satisfacció per aquestes conseqüències, mentre l'activitat en sí pot disgustar.

Ahora, s'ha establert que hi ha experiències d'oci provocades per activitats simples i no estructurades (*microflow*), i unes altres i més pròpies de l'oferta del parc central, són resultat de la pràctica d'activitats complexes i estructurades (*macroflow*) (Csikszentmihalyi, 1975).

Altrament, trobem investigacions que han establert diferents tipus de motivacions concretes per a les diverses pràctiques l'oci, que haurien de tenir-se presents per al judici de l'adequació de l'oferta del parc central. Aquest que segueix és un llistat acceptat per la comunitat científica, resultat d'un estudi mitjançant entrevistes a una mostra representativa de la societat urbana (Crandall, 1980).

Motivacions per a l'oci: Exercici físic, creativitat, relaxació, contactes socials, conèixer gent nova, contacte sexual, contacte familiar, reconeixement d'estatus, poder social, altruisme, recerca d'estímuls, auto-actualització, realització, èxit, canvi, competició, matar el temps, evitar l'avorriment, esteticisme intel·lectual, gaudir de la natura, fugir de la civilització, fugir de la rutina, fugir de les responsabilitats.

Així, l'èxit del gran parc en la seva voluntat d'esdevenir central per a l'oci a la metròpoli dependrà de que ofereixi llocs adients per a la pràctica d'activitats escollides lliurement per alguna (quantes més millor) de les motivacions a dalt ressenyades.

II.3.2. Contribucions del fenomen metropolità a l'oci contemporani

S'estima oportú explorar en quina mesura, i de quina forma, la metròpoli ha caracteritzat o qualificat el concepte contemporani de l'oci i les activitats per a la satisfacció d'aquest. I és que la gran ciutat ha provocat algunes dificultats per a la satisfacció de l'oci en alguns aspectes, però també hi ha contribuït de manera positiva en d'altres,

³³ Alguns mots sense acceptar utilitzats a la bibliografia consultada per a referir-se al moment contemporani.

proporcionant noves oportunitats i qualitats singulars de les quals interessen a aquesta recerca, especialment, aquelles que fan referència a la vessant col·lectiva del fenomen.

Potser una de les dificultats a l'oci que produiria el creixement de la gran ciutat industrial va ser que allunyava els paratges naturals de l'espai de vida quotidià. El creixement extensiu de la metròpoli, i especialment els esforços intel·lectuals vers la prefiguració de la ciutat en expansió (Fig. II:16), són en part responsables del concepte de gran parc com a recurs, destinat a incorporar els beneficis saludables de la natura a l'interior de la ciutat en primera instància, i per a oferir un espai per a l'oci entre la natura més endavant. Així, el gran parc com a espai de referència per a l'oci col·lectiu es pot prendre com a un efecte de l'adveniment de la metròpoli, a través d'un projecte que pretén pal·liar alguns efectes negatius derivats de la gran dimensió urbana.³⁴

La metròpoli, a banda de significar una gran extensió de sòl sòlidament construït i eficaçment comunicat, representa el funcionament comú, en un mateix espai de referències, d'una gran quantitat d'individualitats múltiples. Així, el creixent nombre de ciutadans sota influència de la metròpoli fomenta una intensa diversificació de les activitats d'oci que aquesta pot oferir. Així, el gran nombre de públic potencial del parc central, juntament amb la gran dimensió d'aquest, permet que ofereixi activitats molt diferents, usos i recintes molt especialitzats i, fins i tot, diferents nivells o modalitats de la mateixa activitat. Així mateix, i per aquesta mateixa condició, la metròpoli ofereix la qualitat singular que representen els esdeveniments d'oci multitudinari. Grans recitals d'artistes internacionals, competicions esportives professionals d'alt nivell o altres espectacles altament atractius (arribant alguns a una capacitat d'atracció a nivell internacional o global), troben moltes facilitats a les grans ciutats per esdevenir-hi.

Fig. II:16 Prefiguracions de la metròpoli que anticipen noves exigències d'espai verd (1). Eugène Hénard, "Plan général des transformations de Paris. Première esquisse", (1904).

³⁴ (Gravagnuolo, 1991). Veure a "la prefiguració de la metròpoli del futur", l'analogia dels parcs com a pulmons i les infraestructures generals com a sistema circulatori, a través dels estudis per a París de l'enginyer Eugène Hénard.

De fet, bona part de l'oferta d'activitats de lleure esportives i culturals d'avui té el seu origen, i deu en part la seva evolució, a reivindicacions de moviments associatius de base urbana. Aquests moviments van trobar a les grans ciutats industrials els més evidents motius per a actuar amb major convicció i nivell d'exigència, alhora que coincidien amb els administradors més competents i qualificats o, simplement, amb aquells que administraven majors recursos.

Fou durant el segle XIX quan s'associà el mal estat físic de les comunitats urbanes amb el treball industrial mecanitzat, les condicions de vida a la ciutat, i les ocupacions sedentàries, fins al punt que el foment de la cultura física seria considerada missió político-social. Als EEUU, per exemple, la introducció de l'esport com a ingredient o funció urbana va avançar de la mà de les institucions acadèmiques a principis de segle, amb la instal·lació de gimnasos durant els anys 20 i 30 (primer a l'aire lliure i més endavant en recintes coberts), amb una important influència de l'experiència alemanya, i amb la incorporació de l'atletisme a la vida escolar des de mitjans de segle per influència de la cultura britànica en aquest aspecte (Codina, 1990).

Així, a les ciutats, i especialment a les capdavanteres, cap a finals del s. XIX, l'activitat física arriba a formar part de les preferències ciutadanes i del repertori d'activitats practicades per gent de totes les classes i comunitats. Altrament, també a finals del segle XIX és quan es consolida la noció de que l'esport suposa un actiu per a la socialització a la gran ciutat. Així mateix, el paper de les grans ciutats també ha estat rellevant en la introducció de les activitats culturals al repertori de l'oci.

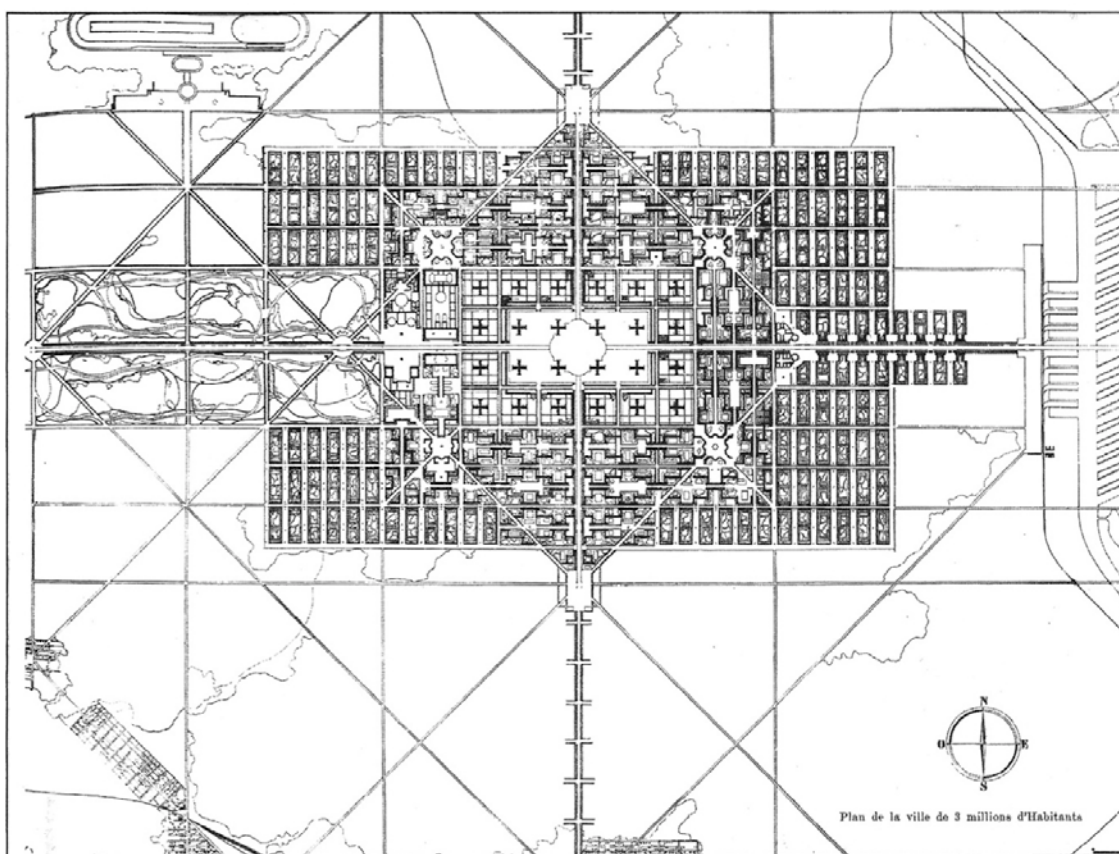

Fig. II:17 Prefiguracions de la metròpoli que anticipen noves exigències d'espai verd (2). Le Corbusier, "Plan de la ville de 3 millions d'Habitants", a *Urbanisme*, París: Editions Crès, 1924. A l'oest es pot apreciar el dibuix d'un espai amb reminiscències de *Pleasure Garden*, el "pulmó" de la metròpoli del futur destinat a satisfer necessitats derivades del treball: "El treball d'avui exigeix la calma, l'aire pur, i no l'aire viciat".

D'aquesta manera, la gran ciutat ha desvetllat determinades necessitats, la voluntat de satisfacció de les quals ha contribuït a un enriquiment de l'oci contemporani. Alhora, la mateixa gran ciutat ha generat qualitats o continguts propis, derivats de la seva condició, que contribueixen al format de l'oci d'avui. I és que, per exemple, les ciutats capdavanteres, amb afany de ser observatori privilegiat de les transformacions i coneixements de la resta del món, van "inventar" les grans fires de mostres, les biblioteques nacionals, les col·leccions botàniques o les zoològiques, i la materialització urbana d'aquestes s'ofereix encara avui per al lleure de públic amb tot tipus de preferència.³⁵ Sovint, aquest tipus d'instal·lacions i el gran parc han estat relacionats i, de fet, als casos d'estudi així els trobem (veure capítol II.2.).

Altrament, a la metròpoli, els avantatges de la concentració humana incentiven una important i variada oferta pública, concertada i privada d'activitats de lleure. Així, l'oci contemporani es satisfà en espais i mitjançant activitats ofertes pels diferents tipus d'iniciativa, des de la pública fins a l'empresarial, per efecte del fenomen urbà.

Una altra condició de l'oci contemporani que la gran ciutat ha caracteritzat és la que fa referència a la seva disponibilitat o accessibilitat. I és que la creixent xarxa de relacions estables en el territori que motiva la metròpoli propícia que, avui, sigui habitual desplaçar-se, i sovint grans distàncies, per a accedir a determinades activitats d'oci.

En síntesi, es pot afirmar que la metròpoli ha modelat el concepte de l'oci contemporani, en tant que ha desvetllat el valor de la natura o de la cultura física, ha ofert determinades qualitats singulars per a la satisfacció d'aquest a més d'una gran diversificació de l'oferta d'activitats que proporciona la iniciativa pública, concertada o privada, i en alguns casos ha produït un espai singular a tal efecte, el parc central, com a lloc que concentra part d'aquestes funcions urbanes pròpies dels temps contemporanis.

II.3.3. Oci i activitats de lleure al parc urbà

El parc central metropolità es pot presentar com a lloc amb un gran potencial pel que fa a satisfer les necessitats del temps d'oci a la metròpoli en tant que ofereix, a més d'instal·lacions d'oci específiques com ara museus, pistes esportives, teatres, auditoris, etc., un entorn amb gran presència del verd com a simulacre de la natura. És a dir que el parc central aglutina en un mateix espai totes les activitats d'oci fora de casa que, per exemple, J. Allan Patmore exposa al seu llibre *"Land and Leisure"*.³⁶ A més, són molts els autors que manifesten la rellevància cada dia major de l'ambient natural en les preferències de lleure de la societat contemporània.³⁷

El temps d'oci és un ingredient bàsic per a l'existència plena de la civilització. Així de contundentment ho exposa Lewis Mumford a *"Técnica y Civilización"*, interpretant el lleure com a sobrant energètic del procés de producció de bens que no es reinverteix en preparació per a nova producció o en reforçar i incentivar el consum. Aquella societat que no pot gaudir dels excedents de la conversió és socialment ineficaç: *"Un procés econòmic que no produís marge per a l'oci, l'esbarjo, l'activitat creativa, la comunicació i la transmissió estaria totalment mancat de significat i referència humans"* (Mumford, 1934).

Així doncs, la bona disposició d'espais dedicats a satisfer les necessitats del lleure a les ciutats seria sinònim de ciutats socialment avançades. Però això no es pot llegir només en el sentit que societats avançades, on la població disposa de major o menor quantitat de temps d'oci, s'hagin afanyat a construir-se espais adients per a gaudir-lo. L'arquitecte danès Jan Gehl, a *"La humanización del espacio urbano"* ens assenyala la relació inversa: *"L'establiment d'un marc físic adequat per a les activitats socials i recreatives ha revelat, una i altra vegada, una necessitat humana reprimida que s'havia deixat de banda en un principi"* (Gehl, 1971). Així, no és només que el gran

³⁵ Anar a veure una mostra de les últimes tendències mundials en productes electrònics, còmics, mobles d'antiquari o embarcacions recreatives, per exemple, és una activitat de lleure que només les grans ciutats solen poder oferir.

³⁶ Veure gràfic de l'oci a Patmore (1970).

³⁷ Veure per exemple a Bell (1997): *"Outdoor recreation and its cousin, nature tourism, are the big growth areas in leisure activities today"*.

parc central hagi nascut per a donar resposta a les necessitats de lleure de la ciutadania, sinó que també la pròpia existència del parc hauria fet sorgir nous tipus d'exigències i activitats socials que en modelarien els seus continguts futurs.

L'àgora grega és, potser, el primer exemple d'espai ciutadà dedicat a les activitats d'oci. Tal i com l'interpreta Richard Sennett, *"només una minoria d'aquells ciutadans comptava amb prou riquesa per a viure ociosament, passant hora sí hora també, un dia i un altre, entre els seus conciutadans, xerrant i discutint"* (Sennett, 1994).

La necessitat de reservar espais per a l'oci a les ciutats ja es considerava a la tractadística del renaixement. A la meitat del segle XV, Leon Batista Alberti sentència al *ReAedificatoria*: *"Una ciutat no es construeix exclusivament a base d'habitatsges... ...hi hauria d'haver generosos espais per a places... ...jardins... ...llocs per a proporcionar aire fresc, per a la natació i activitats similars, tots per a l'esbarjo i l'entreteniment"*.³⁸ Aquesta és una afirmació que fa referència més a un desig que no pas a la descripció de la realitat urbana de llavors, però resulta interessant la referència a *"l'esbarjo i l'entreteniment"* com a ingredients constitutius de la vida urbana, i la designació d'uns espais específics a tal efecte.

Si bé, el jardí i altres construccions paisatgístiques poden relacionar-se per se amb l'oci, en tant que llocs on passar el temps que no es dedica al treball, les primeres produccions tenen com a component majoritària la funció terapèutica, en la seva vessant estètica i/o ambiental. Franco Panzini, a *"Per i piacere del popolo"*, situa la incorporació de la component recreativa al concepte de jardí des de principis del segle XVIII. El nou costum burgès de passar dies de festa a termes i balnearis propiciaria que, tot i la importància del reclam dels beneficis per a la salut, aquells paratges verds fossin coneguts més aviat per la seva vida social, atès que s'hi solien celebrar festes campestres, i s'hi construïren aviat sales de jocs, de ball i de concerts. *"El jardí s'entén llavors com a espai contenidor d'activitats lúdiques, l'assistència a les quals és sovint de pagament"* (Panzini, 1993). L'èxit d'aquestes primeres empreses privades encetaria des de finals del segle XVIII un procés de promoció de jardins amb finalitats recreatives per part de particulars, que es coneixerien amb el nom de *Pleasure Gardens* al món anglosaxó, amb els *Vauxhall Gardens* com a cas paradigmàtic, o *Jardins Spectacles* a França.

Així, quan Ildefons Cerdà publica la seva *"Teoría general de la urbanización"* l'any 1867, ja hi ha tota una tradició d'espais enjardinats que ofereixen activitats recreatives i detecta un *"funcionament urbà exterior l'objecte del qual és l'esbargiment i el lleure"*. Fa referència a uns espais on els ciutadans acudeixen a evadir-se de l'exigència del treball diari, amb qualitats afegides a aquelles de la bondat higiènica de l'aire fresc. Els bons espais d'esbarjo, segons Cerdà, han de contenir *"diversions de tota mena: ...galeries topogràfiques, panorames, col·leccions zoològiques, botàniques, etc. La història té també la seva representació..."* (Cerdà, 1867). Aquesta condició multi funcional dels espais d'esbarjo és palesa en el *"Gran Bosque"* que Cerdà dibuixa a tocar del riu Besòs, al *"Plano de los alrededores de la Ciudad de Barcelona y proyecto de su reforma y ensanche"*, en forma de patchwork d'ambients diversos (Fig. II:5).

La sociòloga Galen Cranz manté la hipòtesis que després de l'experiència del període que va des de 1850 a 1900, en que els parcs als Estats Units s'entenen com a antídoto antiurbà, en el període de 1900 a 1930 els usos recreatius a l'interior del parc s'entenen per primer cop com una virtut. És llavors quan apareix la consciència de la necessitat d'exercitar parts del cos que no s'exerciten durant el treball a la factoria. S'anima a la gent a fer esport, però amb la idea de que és necessària la supervisió de l'activitat, el que comporta segregació per edats i sexes segons les idees de la Psicologia del Desenvolupament (Fig. II:18). *"És el període en que s'introdueixen equipament dedicats a activitats esportives dirigides"*, contraposant-se a l'anterior que es caracteritza per *"l'ús espontani i familiar del parc"* (Cranz, 1982).

³⁸ Citat a Chadwick (1966).

Fig. II:18 Boston, Emeraldnecklace. Pràctica de tennis al lawn de Ellicott-dale, Franklin Park, 1903. (Zaitzevsky, 1982).

Els postulats de la "Carta d'Atenes", sorgida del IV Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna, i publicada l'any 1942, també fan referència a la necessitat d'equipar les ciutats amb espais d'esbargiment: "Les hores lliures setmanals han de passar-se a llocs disposats de la manera més favorable: parcs, boscos, terrenys d'esport... ..A la regió a l'entorn de la ciutat, grans espais seran conservats i ordenats, i restaran accessibles a través de mitjans de comunicació... ..que ofereixin mil oportunitats de sana activitat i d'útil relaxament per a l'habitant de la ciutat". També es posa l'accent en la necessitat de que aquests espais comptin al seu interior amb instal·lacions específiques, contribuint a l'enteniment del parc no com a paisatge per se, sinó com a paisatge que respon a un programa: "Les superfícies verdes... ..jugaran un paper útil, i els prats estaran ocupats per instal·lacions de caràcter col·lectiu: asils, llocs per a la joventut, centres de relaxament intel·lectual o de cultura física, sales de lectura o de joc, pistes de carreres o piscines a l'aire lliure".

Potser la materialització més paradigmàtica dels postulats moderns sobre l'espai de l'oci es l'Amsterdamse Bos, planificat per Cornelis van Eesteren i Jacopa Mulder i construït entre 1935 i 1964. La disposició de les diferents activitats més a prop del cantó que toca la ciutat així i com és major la seva freqüència d'ús (Panzini, 1993), evidencia la utilització de criteris funcionals, de compatibilitats i eficiència en el disseny del parc per sobre de criteris estètics que, per exemple, la teoria del Landscape imposava a la distribució d'edificis. La seva àmplia oferta d'espai recreatiu és significativa de fins a quin punt les activitats de lleure prenen, al concepte de parc, un paper al menys equiparable al del verd, en la línia d'entendre'l com a paisatge formalitzat en base a un programa.

En aquests mateixos termes, però amb més contundència, Galen Cranz explica com els parcs americans del període 1930-1965, marcats per la mentalitat pragmàtica del comissionat de parcs de Nova York, Robert Moses, deixen d'associar-se a allò verd per a identificar-se directament amb les instal·lacions recreatives. Amb l'objectiu de proporcionar senzillament el que la gent li demana als parcs, ni més ni menys que diversió, aquest és el període d'adveniment dels grans estadis esportius i altres artefactes de l'oci amb els seus espais per a l'aparcament (veure cas de Flushing Meadows a subpar. II.2.1).

S'han exposat fins aquí alguns passatges que expliquen la successiva introducció intencionada de la funció recreativa al concepte de parc. Alguns autors, però, adverteixen de l'existència d'altres tipus d'activitats de lleure no atribuïbles directament als projectes o programacions impulsades per els administradors. Paul Groth, per exemple, exposa que "els parcs urbans són vistos com a llocs d'allò oficial: llocs d'esbargiment estètic i espiritual, i lloc d'aprenentatge de les regles naturals i socials" (Groth, 1991). En canvi, a la metròpoli podem trobar un altre tipus d'espai lliure que l'autor anomena "Parc Vernacle" i que, essent un lloc no-programat oficialment, no-dissenyat i

sense ús planejat, gaudeix d'una intensa activitat per part de determinats sectors de la població. Així, Groth proposa que el programa dels parcs oficials sigui prou variat com per a permetre la convivència d'ambdues tradicions, presentant les activitats de lleure que esdevenen a marges, sòls erms i solars buits com a igualment interessants per a ser promogudes al parc central.

John Beardsley (2007), per la seva banda, ens explica com aquestes "activitats no oficials" o la "ocupació il·lícita", són presents als grans parcs. Repassant exemples com Berlín, Ciutat de Mèxic, Nova York o París, exposa com les activitats que no són presents als programes oficials dels parcs (les barbacoes, la prostitució, la venda i consum de drogues, la pernocta de sense sostre, o la celebració de festes rave) els aporta un valor afegit que els converteix en "un dels llocs principals on l'individu està menys subjecte al control social".

Atendre a aquestes activitats sorgides espontàniament, desconfiant de la planificació absoluta al parc, és un argument que el sociòleg Richard Sennett sembla validar quan afirma: "No es pot donar inici a quelcom que hagi de ser significatiu mitjançant la creació d'una plenitud absoluta" (Sennett, 1990).

Així doncs, ja sigui pels seus valors naturals i ambientals, per la successiva introducció d'usos recreatius o per possibilitar l'esdeveniment d'altres activitats espontànies, a l'espai del parc central li correspon exercir un paper fonamental a les metròpolis contemporànies que en gaudeixen pel que fa a l'exercici del temps de l'oci de la ciutadania.

II.4. Contribució a la reducció del desequilibri mediambiental de la metròpoli

II.4.1. Efecte i potencial del parc central a l'ecologia de la metròpoli

Els reptes que afronten les grans metròpolis pel que fa al seu equilibri ambiental són sens dubte de gran magnitud i rellevància. Si bé és cert que la ciutat és un ecosistema incomplet heteròtrof (Odum, 1971), el que vol dir que no es pot considerar el seu equilibri sense incloure els ambients d'entrada i sortida, d'energies al cap i a la fi, i que es demostra que és un desastre entròpic per a l'estabilitat global del sistema terrestre (Bettini, 1996:117), la contribució de la diversitat biòtica establerta al parc, de la quantitat de matèria vegetal que hi arrela o del baix impacte sobre el sòl pel que fa la permeabilitat o l'agressió química, per exemple, té un efecte sobre l'ambient urbà a considerar i encara cert marge de millora. Si es té en compte que el funcionament i condició de les ciutats són els principals causants dels desequilibris ambientals al món d'avui, sembla que tot allò que aquestes puguin fer per a disminuir el seu impacte pot tenir una repercussió a escala global gens menyspreable.

La metròpoli depèn cada dia més d'energia extrasomàtica per al seu funcionament, és a dir, d'energia importada d'ambients externs a ella mateixa. El consum energètic a les metròpolis és creixent, i creix per sobre dels increments demogràfics. També és creixent la relació entre energia extrasomàtica i energia somàtica consumides, el que les fa cada dia més dependents dels fluxos d'energies exteriors (Bettini, 1996:48-50). A nivell energètic, doncs, la metròpoli té mal diagnòstic en termes de sostenibilitat. Les millores necessàries que exposen els experts per a equilibrar el balanç energètic passen per millorar el rendiment del consum domèstic, per implementar propostes de disseny bioarquitectònic a escala global, fent també ús de sistemes solars actius i passius, i per la reducció dràstica, si no l'abandonament definitiu, de l'ús del transport privat, per molt que millori l'eficiència dels sistemes de propulsió.

La ciutat moderna esdevé un àmbit separat però dependent dels espais rurals i naturals, i els seus habitants casi sempre són consumidors i no-productors d'elements naturals. El ciutadà de la metròpoli tendeix a establir una relació recreativa, estètica o contemplativa amb els elements naturals. Les porcions naturals que hi ha a les ciutats

es conceben casi sempre com a àrees d'ús recreatiu, no de producció, confirmant la idea de que l'habitant de les urbs és un "consumidor improductiu" (Boada 2003:129).

Tanmateix, l'entorn naturalitzat del parc central, i alguns mecanismes de disseny específics que troben l'oportunitat per a desplegar-se en l'espai que abasta, poden fer d'aquests un atribut actiu favorable en la recerca d'un equilibri més sostenible de la metròpoli contemporània. I és que la reunió de matèria vegetal en una gran dimensió que suposa el parc central majora els valors ecològics inherents a qualsevol plantació urbana. Cal, per això, diferenciar correctament entre el que són valors paisatgístics i els valors ecològics, per a no reduir els primers a allò verd ni estendre els segons a qualsevol plantació decorativa (Roger, 1997:139-155).

Si s'atén, per exemple, a la capacitat de la matèria vegetal d'acumular gasos carbònics causants de l'efecte hivernacle en els seus teixits, disminuint la concentració d'aquests en l'atmosfera, però sobretot a que l'espai de parc suposa una interrupció notable de les reflexions infraroges entre edificis, a la vegada que el sòl no asfaltat o formigonat garanteix una absorció del 10% menys d'energia solar, podem dir que un gran parc ofereix un pati fresc que contribueix al descens de la temperatura de la ciutat, equilibrant lleugerament la tendència d'aquesta a sobreescalfar-se.

El valor dels boscos en el medi ambient és determinant, són un dels paradigmes de la sostenibilitat, i incorporats a la ciutat són dels pocs espais productors d'energies necessàries (O₂ i matèria orgànica) a partir de nivells d'energia més baixos (CO₂). Entre els valors del bosc, val la pena destacar algunes de les seves externalitats "que formen part del seu valor complet però estan tergiversats i menysvalorats socialment" (Boada, 2003:61). Un bosc europeu mitjà pot produir entre 12 i 20 Tm d'oxigen per hectàrea i any, i fixar en torn unes 8 Tm de carboni captat de l'ambient en forma de CO₂. A més, els arbres permeten que circuli l'aigua entre el sòl i l'aire, regulen la humitat i la temperatura, mantenen en funcionament el cicle de l'aigua, purifiquen l'aire, mantenen el grau d'humitat suficient al sòl, afavoreixen la formació d'humus i protegeixen de l'erosió. No cal oblidar, que els boscos són garantia de manteniment de la biodiversitat, oferint aliment i aixopluc. Essent aquesta, la biodiversitat, un valor ambiental regressiu, especialment a les ciutats, la presència de boscos al seu interior pot contribuir a mantenir-la (Boada, 2003).

Els nivells d'absorció de les diferents espècies d'arbres pot ballar en funció de variables com ara les condicions ambientals de l'hàbitat, la densitat de l'arbrat, la regeneració succeïda a la zona o els tractaments silvícoles aplicats. Tanmateix, es pot estimar que un parc central mitjà, d'unues 300 hectàrees, cobert per bocs de densitat moderada en un 50% de la seva superfície, seria capaç d'absorbir fins a 750 Tm de CO₂ cada any. Malauradament, aquesta quantitat l'aboquen fàcilment a l'atmosfera 30 mil cotxes que facin 100 Km l'any.

A ciutats en què la contaminació de l'aire és especialment elevada, com ho és a Ciutat de Mèxic, per exemple, pren força la vella idea del gran parc com a pulmó, així com es treu profit de la capacitat de refrescar l'ambient de la massa forestal de Chapultepec, i de provocar corrents d'aire que puguin airejar les partícules contaminants.

El cas de Philadelphia, per la seva banda, suggereix les aptituds del parc per a incidir en la qualitat dels recursos hídrics. I és que el Fairmount Park, avui parc central de la gran metròpoli, té el seu origen en una primera adquisició de sòls de protecció aigües amunt del punt de captació per a garantir la salubritat de l'abastament urbà. Amb la figura del parc central com a principal garantia, a Philadelphia es va aconseguir assegurar un drenatge net al riu i un primer model de consum de recursos responsable que té en la sostenibilitat la principal orientació.

Altres mecanismes ofereixen avantatges mediambientals, ja sigui la disposició de determinades barreres vegetals que funcionen com a filtres de partícules que poden ajudar a que aquestes no es dipositin sobre l'aigua en determinades reserves, la garantia d'un drenatge net a través del sòl no compactat com a actiu favorable per al manteniment dels aqüífers o la possibilitat que al parc es reproduxeixi íntegrament el cicle de l'aigua, de vegades amb l'ajuda de tècniques de captació i reciclatge per al reg, entre d'altres.

Els ecòlegs sovint han de recordar-nos que l'educació ambiental de la ciutadania també és un valor real capaç de contribuir a la millora del medi ambient. Els parcs centrals poden esdevenir una aula ideal per a l'ensenyança dels

processos ecològics i un element capaç d'incidir en la consciència ciutadana envers del paper i responsabilitat dels individus davant d'aquest repte planetari.

Així, més enllà de l'equilibri paisatgístic de la metròpoli a què pot contribuir el parc central amb la seva oferta de paisatges naturalitzats com a alternativa desitjable al paisatge mineral i artificial de les àrees urbanitzades, els seus valors ecològics tenen una incidència efectiva i amb potencial rellevant per a contribuir a reduir el desequilibri ambiental de l'ecosistema metropolità.

No hem d'oblidar que els parcs urbans tenen gran valor com a reparadors psicològics i mentals de les societats urbanes que més pateixen la manca de contacte amb la natura, una qüestió històricament intuïda, avui dia demostrada científicament per estudis divulgats, entre d'altres, per psicòlegs i sociòlegs com Terry Hartig (1996). A través de l'anàlisi de neuroimatges, de tests cognitiu-conductuals, mesuraments psicològics o amb la detecció estadística de patrons de consum de psicofàrmacs, Hartig ha pogut demostrar que *"quant menys contacte habitual tenim amb la naturalesa, més millora en la psique s'aconsegueix amb la menor presència urbana de parcs, arbres o gespa"*.³⁹

També ha confirmat l'existència d'altres fonts de restauració psicològica com ara la contemplació de l'aigua al mar, llacs, estanys o a rius i rierols. Aquests beneficis comprovats en els seus estudis ja els havia notat el mercat, que manté alts els preus de les cases que gaudeixen de vistes obertes a parcs o al mar. Els seus estudis també informen que el disseny d'una zona verda influeix decisivament en el seu grau de capacitat restauradora, en tant que relaxa més un parc clar amb vistes obertes que un bosc dens sense perspectives, i entenen que *"resulta més eficient per a més persones tenir petits parcs per tota la ciutat, perquè són d'ús quotidià i cada dia necessitem reparar la nostra psique, però per els caps de setmana és més saludable un diversificat parc central"*.⁴⁰

Tot i aquests beneficis psicològics contrastats, no s'ha de perdre de vista el potencial dels grans parcs urbans com a modificadors reals dels paràmetres ambientals, ni la responsabilitat que els grans parcs poden exercir en el foment d'un canvi d'actitud que tingui en la sostenibilitat la seva principal guia cap al futur.

S'ha d'aspirar a que les ciutats es converteixin en un espai vital agradable i a això pot ajudar el fet que el verd natural i tot allò que aquest arrossega (biodiversitat, etc.) envolti la vida quotidiana dels ciutadans. Per fer-ho, cal plantejar estratègies de naturalització dels sistemes urbans mitjançant la progressiva implantació de verd i arbrat en sistemes continus que connectin amb els denominats *"nòduls de recàrrega"* als espais naturals periurbans (Boada, 2003:75).

II.4.2. La sostenibilitat com a nou requeriment en el disseny de grans parcs

Un nou model de parc urbà està emergint d'entre la teoria i pràctica dels professionals del paisatge des de la última dècada del segle XX. Els descriptors del parc que caracteritzen els diferents models (objectius socials, activitats, dimensió, relació amb la ciutat, patrons d'ordre, elements de composició, promotors i beneficiaris, etc.) han variat al llarg de la història i en els últims temps estan decantant aquest nou model d'espai lliure basat en la sostenibilitat, segons desprèn Galen Cranz de l'estudi de projectes publicats en revistes especialitzades durant els últims 20 anys (Cranz, 2004:103), contrastant-lo amb la seva experiència dels models precedents des de 1850 (Cranz, 1982).

Entre els objectius socials dels parcs, s'ha passat de la reforma social, el servei recreatiu o la revalorització de la ciutat (especialment de les perifèries), a una preocupació palesa per l'estat de salut de la biosfera.

³⁹ Terry Hartig a La contra de La Vanguardia del 14 de novembre de 2013.

⁴⁰ Ibídem.

A les activitats clàssiques dels espais de parc, que inclouen la recreació activa, l'esport, la cultura o les arts, s'hi afegixen poc a poc cada vegada més continguts de pedagogia mediambiental, l'observació de fauna, l'excursionisme, la creació de xarxes associatives i plataformes de participació, i torna a prendre importància la recreació passiva i contemplativa.

Pel que fa mesures, es torna a recuperar la gran dimensió com a atribut notable. Des de finals del segle XIX, període en que es construïren els grans *Pleasure Gardens* americans, les dimensions dels parcs comencen a reduir-se, si bé és cert que neixen les nocions sistemàtiques que pretenen afavorir vastes extensions metropolitanes. En els descriptors que avui defineixen el model de parc sostenible la gran dimensió torna a ser un valor, si bé treballa també mesures més moderades posant, però, l'èmfasi en el concepte de les connectivitats ecològiques.

La relació amb la ciutat és un altre descriptor que ha canviat ostensiblement en els successius models de parc, segons els estudis de Cranz als EEUU. Els *Pleasure Gardens* pretenien establir un paisatge de contrast amb la ciutat, però amb l'entrada al segle XX, els parcs començarien a acceptar pautes urbanes en la seva composició. D'aquí a la condició suburbana i la sistèmica o en xarxa que prendrien més endavant, s'ha passat a un enteniment de continuïtat absoluta entre la natura i l'artefacte urbà. La dispersió i fragmentació de la urbanització a les grans metròpolis ha contribuït a l'enteniment que la ciutat ha d'incorporar com a material propi de la seva constitució espais oberts de molt diversa consideració, que resulten claus per al desenvolupament sostenible del territori de la metròpoli (v. Batlle, 2002). Així, el nou parc sostenible seria conscient de que forma part de sistemes urbans d'escala major, i pretén amb la seva constitució resultar un model per altres parcs.

Pel que fa qüestions del seu disseny, o dels patrons d'ordre utilitzats en la composició dels parcs, que han evolucionat al llarg de la història en una dialèctica entre models curvilinis i rectilinis, es guien avui, més aviat, per una estètica evolutiva que incorpora els temps de maduració dels ecosistemes y el seu caràcter dinàmic com a instruments per a la planificació d'escenaris autoregulats (v. Howett, 1998). Es tracta doncs d'un concepte de disseny no finalista, flexible, subjecte a les dinàmiques dels essers vius que li són el material predominant, que s'allunya de la creació pictòrica d'escenes terapèutiques que hauria guiat la pràctica del paisatge durant la segona meitat del s. XIX.

Els elements de composició d'aquest nou model sostenible també són característics. El repertori de boscos, prats, camins sinuosos, làmines d'aigua i arquitectures rústiques que composava els *pleasure gardens*, hauria estat modificat durant el segle XX amb la introducció de sorral, jocs de nens, piscines, pistes esportives d'asfalt o camins rectilinis. El nou model de parc sostenible utilitza vegetació autòctona, superfícies permeables, restauració dels valors ecològics a través d'infraestructures verdes o sistemes autosuficients pel que fa al consum de recursos.

Els promotors d'aquests espais i els destinataris dels beneficis que se'n deriven també han variat al llarg del temps i en l'actualitat han pres una caracterització particular. Fins al segle XX els principals promotors de *Pleasure Gardens* van ser els moviments reformistes preocupats per la salut de les ciutats, influïts pel transcendentalisme, i en alguns casos els agents immobiliaris. Els efectes d'aquells grans parcs havien de beneficiar tota la ciutadania, si bé és cert que, en general, qui més se n'aprofitava eren les classes benestants. A partir del segle XX, reformistes socials, polítics, buròcrates i planificadors, es succeïren en la promoció de parcs per a benefici de nens, immigrants, classes treballadores, famílies dels suburbis... Avui, especialistes en medi ambient, agrupacions locals, associacions de voluntaris i arquitectes del paisatge promouen un nou model de parc sostenible per a benefici de tota la ciutadania, de la flora i la fauna silvestres, de tota la metròpoli i responsables amb el seu pacte a tot el planeta.

Així, la preocupació per la salut ecològica del medi ambient, la dotació d'espais pedagògics sobre qüestions mediambientals, la consciència del paper particular a dins d'un sistema urbà d'escala major, la implementació de recursos de disseny que valoren estèticament l'evolució dels ecosistemes, la utilització d'elements per a la composició que resultin actius en la creació d'espais autosuficients, que donin alhora noves oportunitats a l'establiment d'ecosistemes biodiversos, i tot això amb la voluntat de contribuir en la mesura de les seves possibilitats a fenòmens ambientals de caràcter global, junt, contribueix a la consolidació d'un model de parc

específic, propi dels temps actuals, que té en la sostenibilitat en totes les seves facetes una guia per a la seva lectura i el seu disseny.

El significat clàssic de la sostenibilitat és pot aplicar a aquelles pràctiques que permeten cobrir les necessitats del present sense comprometre les possibilitats de les generacions futures de cobrir les seves pròpies demandes. Cal veure, però, com el valor general de la sostenibilitat pot ser reconegut i fet realitat en el context específic dels grans parcs metropolitans.

El nou model de parc sostenible es preocupa per disminuir la demanda d'energia, de fertilitzants, de material vegetal, feina i aigua que vengui de fora del propi parc, i procura reduir o fins i tot eradicar el vessament de pesticides i herbicides, aigües de rebuig, abocaments de podes i segues, i altres escombraries que calgui treure a l'exterior. Utilitza un divers ventall d'estratègies, implementades al seu disseny, construcció i gestió, per a reduir les demandes i incrementar la seva autosuficiència, que afecten aspectes tan diferents com l'elecció de la vegetació, la creació de compostatge, la recollida i reciclatge d'aigua, l'equilibri entre reblerts i desmuntats en l'alteració de la topografia, la implementació de sistemes passius per al control energètic de les edificacions que s'hi ubiquen, la producció de bens agrícoles, l'administració comunitària o la gestió mixta públic-privada.

Pel que fa l'elecció de vegetació, el parc sostenible treballa bàsicament amb flora autòctona, i quan no, amb espècies no invasores, per a construir paisatges que pretenen preservar o restaurar funcions ecològiques. No només escull plantes apropiades sinó que treballa planificant el creixement d'espècies secundàries en segona instància, és a dir, proposa plantar unes determinades plantes que amb el seu cicle de vida modificaran les condicions del sòl permetent l'arrelament d'altres espècies en segona instància que no podien viure en les condicions inicials. Hi ha, a més, una nova actitud en front la imatge de les àrees de gespa segada. Es busquen espècies de baix manteniment, s'experimenta amb l'ús de remugants per a controlar-ne el seu creixement, i es dona nou valor als pratats coberts d'herba alta, segant només els camins que els creuen, per exemple.

L'aigua de pluja i les aigües grises s'utilitzen, no com a material de rebuig, sinó com a recurs estètic i ecològic, implementant sistemes de reutilització per al reg i sistemes de depuració natural d'aquestes aigües que resulten adients per a la creació d'ecosistemes humits.

Com a parcs conscients de la seva integració a sistemes urbans d'escala major, trobem en ells recursos de disseny que pretenen corregir diversos problemes socials i mediambientals de la metròpoli en el seu conjunt. La integració d'infraestructures urbanes, hídriques i de transport en el cos del parc és un d'aquests recursos. Especial interès tenen aquells que pretenen, mitjançant la creació de sistemes de llacs, corregir problemes derivats de les grans avingudes d'aigua en casos de tempesta per a evitar inundacions a la ciutat.⁴¹

La nova consciència sostenible empeny a la creació d'una nova estètica evolutiva, que fuig de la visió fixa de paisatges i incorpora el canvi com a recurs. Es parla cada cop més, en el disseny de paisatges, de deixar de pensar en la forma per posar l'èmfasi en el disseny del procés. Es pretén, alhora, que un nou art ecològic serveixi com a mitjancer educatiu per al públic sobre processos ecològics i el medi ambient urbà.

Altrament, aquest nou model sostenible presenta gran potencial per a contribuir a la identitat de la metròpoli, més intens que els models precedents capaços d'importar tècniques i estils de procedència forana. El nou model no pot produir uniformitat perquè a cada bioregió els estàndards s'expressaran de maneres ecològicament diferents.

Al final, és potser la gran dimensió la qualitat del parc central que el posa en disposició de proporcionar oportunitats específiques per a resultar una contribució activa al desenvolupament sostenible de la metròpoli així i com per a resultar, també, sostenible el seu disseny, planejament, gestió i manteniment. Les estructures i funcions ecològiques a parcs de mesura moderada o petita resulten normalment alterades per la fragmentació, reducció i simplificació dels hàbitats, qüestió que sovint implica un manteniment intensiu i costós per tal de controlar-los i mantenir-los amb l'aspecte desitjat.

⁴¹ Projectes recents com el Parque Metropolitano Burle Marx de Brasília i el Trinity River Park de Dallas treballen en aquesta línia (cfr. IV.2.1.8).

Cada cop més s'entén com a desitjable la capacitat de resiliència dels grans parcs, aquella que els fa hàbils per a recuperar-se d'alguna intrusió o fenomen torbador, d'acomodar-se al canvi, i de funcionar en un estat saludable a llarg termini. Es busca per això un avenç epistemològic en el camp del "disseny ecològic adaptatiu". *"Els grans parcs han de dissenyar-se per a una complexitat ecològica, però també programàtica, per a una diversitat ecològica però també sociocultural i, en concordança, per a complir amb les diverses facetes de la sostenibilitat"* (Czerniak, 2007:36).

Per a això cal deixar de banda l'enteniment clàssic dels ecosistemes com a estructures tancades, estables i deterministes que es desenvolupen d'acord a models lineals, i reconèixer que els sistemes naturals són quelcom obert, complex, autoregulat i subjecte a canvis dinàmics.⁴²

El disseny en base a les ensenyances ecològiques és avui un camp d'estudi i pràctica interdisciplinari emergent, i els resultats més vistosos i influents d'aquesta exploració es poden veure, per exemple, en les propostes presentades a concurs per l'oficina Field Operations per al Downsview Park de Toronto i el Fresh Kills Park de Nova York. Aquests parcs formen part d'un conjunt de projectes coetanis, que ve a consolidar una de les múltiples línies d'intervenció a la metròpoli contemporània, que comparteixen una mateixa actitud i vocació, i una metodologia particular: es tracta de *"projectes paisatgístics a gran escala"*, que reciclen espais abandonats o infrautilitzats per a convertir-los en pols de descentralització (Busquets, 2006:213-241).

El conflicte entre la natura i la cultura ofereix, en la seva interferència, terra fèrtil per a la creació de novetats, ecologies híbrides natural-artificial, i la rehabilitació i redescobriments de nous paisatges sostenibles.

Aquests mecanismes poden incloure la plantació d'herbes tolerants als metalls pesats que poden cobrir, estabilitzar i reciclar espais abans contaminats, la creació de zones humides i aiguamolls de manera artificial per al control de les avingudes d'aigua en casos de tempesta (que alhora serveixen com a espais per al turisme natural, la observació d'aus, etc.), l'establiment d'ecosistemes lacustres artificials amb espècies de flora i fauna introduïdes, la introducció de remugants urbans que s'encarreguen de les males herbes i molts altres que estan pendents encara d'inventar-se.

⁴² Veure aquest enteniment a les obres de Meffe (2002) i Felson (2005), per exemple.

III. Origen del parc central

EL PARC CENTRAL A LA METRÒPOLI CONTEMPORÀNIA

Una definició crítica

Joan Florit Femenias

Director, Dr. Àngel Martín Ramos

Universitat Politècnica de Catalunya
Programa de Doctorat en Urbanisme

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori
Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona
Barcelona, gener de 2014

Tesi presentada per a obtenir el títol de Doctor per la Universitat Politècnica de Catalunya

Molt aviat, l'avanç de la investigació, en la seva pretensió de definir l'entitat urbanística del parc central de la metròpoli, va anar posant de manifest que la qüestió de l'origen pren autonomia com a part fonamental de la seva definició. No és que el treball tingui pretensions historicistes, ni tan sols que es vulgui complir amb l'explicació retrospectiva de l'objecte d'estudi exigible a qualsevol recerca rigorosa. El cas és que s'entén que les particularitats en l'origen de cada un dels parcs centrals metropolitans serveixen per a definir-ne algunes de les seves propietats, ja siguin virtuts o mancances, per a relacionar-los més directament amb uns que amb d'altres o per a establir la magnitud de l'esforç col·lectiu que ha suposat la seva creació, entre d'altres.

I és que l'origen del parc central no és una qüestió menor dins de la ciutat. El fet que aquest no sigui un element constitutiu de primera necessitat per a la vida urbana, com ho poden ser els edificis per a la residència o l'activitat econòmica i els carrers que els donen servei, o producte d'una objectivable evolució de la ciutat, pica la curiositat sobre com han esdevingut aquestes grans àrees de sòl públic destinades a activitats complementàries (Gehl, 1971).

La seva magnitud notable fa que no serveixin afirmacions com que allò públic és el negatiu del que ha ocupat l'activitat i benefici particulars. Al contrari, només quan l'esperit de la col·lectivitat propiciat per l'avantajosa concentració d'individus està prou consolidat, allò públic esdevé categoria i pot formalitzar-se amb entitat pròpia i mesura adequada.

Que un parc estigui més o menys proper al centre original des d'on va créixer la metròpoli, que tingui una morfologia planimètrica o una altra, que utilitzi el verd amb uns o altres recursos compositius en base a finalitats estètiques, que sigui més o menys present en la consciència de la ciutadania, que presenti una composició unitària o resulti un compòsit de diversos espais, o que presti major atenció a un tipus de funcions en detriment d'unes altres, són qüestions que sovint només es poden explicar amb cert rigor a partir de la coneixença del seu origen i del context en què va néixer. D'aquí la rellevància que prenien per a la recerca l'origen del parc central.

Així és que les tasques de recerca en aquesta línia, els resultats de les quals es presenten en aquest capítol, es van portar a terme durant les fases inicials del projecte d'investigació. Per una banda es va treballar en l'estudi de l'estat de la qüestió sobre la introducció del verd a la ciutat, atenent a perspectives varies, socials, tècniques, culturals, de pensament, de disseny, etc. Els resultats d'aquest estudi han acabat prenent cos en aquesta tesi en forma d'exposició d'un dels quatre continguts temàtics del parc central a la metròpoli, el verd urbà (cfr. II.1), al costat de l'oci col·lectiu, els grans esdeveniments internacionals o els valors mediambientals (cfr. II.2, II.3, II.4). D'altra banda, i com no podia ser d'una altra manera, s'havien d'estudiar les històries particulars dels diferents casos sota la hipòtesi que les diferents condicions a l'origen de la concreta formació del sentit i forma de l'espai incideixen en la seva composició i definició, així i com en la de la seva metròpoli.

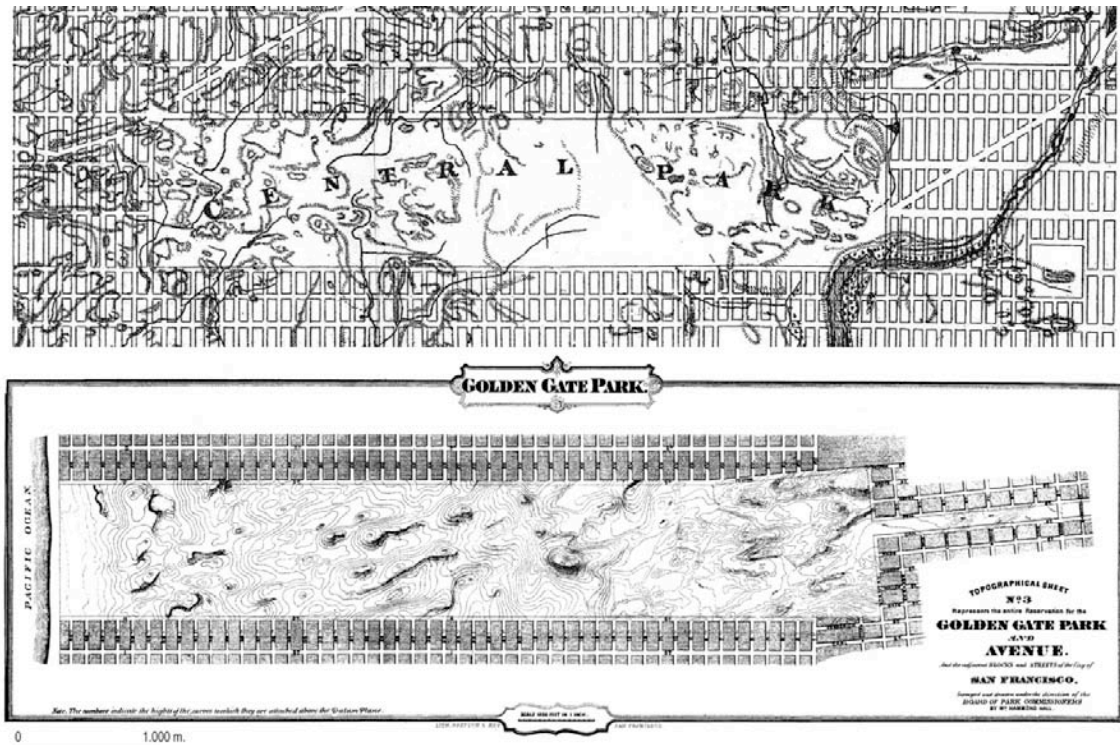

Fig. III:1 Les diferents condicions a l'origen del parc central incideixen en la seva definició i la de la metròpoli. Veure, per exemple, la diferència entre els dos plànols següents, amb semblances notables, a través del coneixement del seu origen. Mentre en el cas de Nova York (dalt) el parc representa una desclassificació de mançanes que havien estat ordenades a l'anterior "Comissioners Plan" de 1811-1815, el topogràfic de San Francisco (baix) representa la ubicació del futur parc que ha de qualificar o incentivar un creixement de mançanes al seu voltant.

Dalt: Central Park, Nova York, al plànol "The original topography of Manhattan Island" (fragment), 1880.

Baix: Golden Gate Park, San Francisco, al plànol topogràfic per a la reserva de sòl dibuixat per William Hamond Hall, 1871.

Alhora, es confiava en que la tasca de desentrellar l'origen particular dels casos, permetent tenir-lo sempre present alhora d'examinar la pròpia configuració del parc, havia d'oferir criteris de judici de destacada rellevància. La història de cada parc pot presentar alguns motius per a la seva naturalesa, i les històries compartides entre casos poden permetre jutjar l'adequació de solucions donades a situacions comparables, per exemple. Estimable resultaria també la informació de l'origen de cada cas en tant que permet valorar qualitativament el seu grau de desenvolupament actual o la seva potencialitat futura. Així i com seria també important valorar la consolidació del parc al costat del nivell de consolidació de la metròpoli que l'acull o a la qual dona servei. Més enllà d'entendre que la informació sobre l'origen de cada parc proporciona eines de judici per al propi cas, resultaria que de l'atenció global als diferents orígens amb una mirada pretèsament sintètica se'n podrien extreure algunes lliçons de caràcter general que expliquen aspectes importants de la formació de la metròpoli i els seus grans parcs.

Les primeres perquisicions es van fer prenent una mostra de trenta-dos casos seleccionats com a referència. Caldria valorar la representativitat de la selecció, però és ben segur que va servir per a aventurar-se a realitzar algunes hipòtesis raonables que s'han mostrat prou sòlides com a eines d'anàlisi, suport durant el transcurs del treball.

Aquell primer assaig, que es va presentar com a part del document de Tesina Final de Màster Universitari d'Investigació en Urbanisme de l'autor, seguia una metodologia ben concreta i pautaada que incloïa:

- a) Estudi de les condicions històriques a l'origen de la formació dels diferents parcs a partir de diverses fonts, bibliografia especialitzada, fonts pròpies de les institucions gestores dels diferents parcs, algunes historiografies de parcs en general o altres treballs de recerca de temàtica i rigor afins al nostre.
- b) Redacció d'una sintètica ressenya literària dels esdeveniments més rellevants per a la constitució de cadascun dels casos, les quals es recullen en un *Annex documental dels casos d'estudi*.
- c) L'extracció sistemàtica de determinades dades i l'expressió d'aquestes de manera homogènia en una *Taula-resum* de tots els casos que facilités determinades lectures de conjunt (Quad. III:1).
- d) Realització, a partir d'aquests materials, d'una taula sintètica de resultats i la redacció d'unes primeres conclusions (Quad III.2).

Al final, es perfila una lectura de l'origen del parc central a través de determinades nocions cronològiques, de determinats descriptors del tipus d'origen, i d'una sèrie de descriptors dels modes en què el sòl esdevé de propietat i domini públic.

Per a definir l'origen cronològic dels casos d'estudi, per la seva banda, cal referir i situar en el temps, al menys, tres episodis diferents i igualment rellevants en la constitució de l'espai com a parc central de la metròpoli. El parc central no es fa d'un cop, i si ho demostra el fet que la majoria de casos estiguin avui en procés viu de definició, també ho fa que ni tan sols el seu germen sigui flor d'un dia. Les llavors del parc central estan en el moment en que l'espai comença a utilitzar-se per a l'oci públic col·lectiu, en el període en què es dissenya i construeix la formalització bàsica de l'espai que ha d'acollir aquelles activitats, i en l'instant en que s'oficialitza el domini i propietat pública del sòl.

Els tres episodis assenyalats, aquells que marquen l'inici de l'ús, del projecte i del sòl (públic), no sempre guarden la mateixa relació en els diferents casos. Així, trobem parcs que ja s'utilitzaven com a tal molt abans que el sòl passés a ser de domini i propietat pública, o altres projectes que han motivat l'adquisició de sòls que s'obriran al públic dècades després. Així és que en els diferents casos trobem variades relacions entre les tres dates, amb ordres diversos i amb major o menor distància entre els tres moments.

S'observen tota una sèrie de casos en què l'ús per a l'oci col·lectiu comença abans que el sòl esdevingui públic. Ens referim a ells com a casos d'ús heretat. Es tracta d'antigues finques privades, pertanyents a la reialesa o aristocràcia, que van comptar a partir d'un determinat moment amb servitud d'ús per a la ciutadania i que anirien consolidant la seva condició pública al llarg del temps a través de l'activitat ciutadana.

El costum de la ciutadania d'utilitzar aquells espais per a activitats de lleure col·lectiu acaba per consolidar el sentit públic de l'espai que temps després serà cedit a les administracions locals i establert definitivament el seu domini i règim jurídic. En alguns casos, i gràcies a la il·lustració dels propietaris, es van portar a terme projectes de resistematització dels espais per a l'ús públic abans que es cedissin les propietats, establint una seqüència d'ús primer, projecte després i consecució del sòl públic en darrera instància. En altres, un cop cedits els sòls es transformarien gràcies a l'esforç i decisió de l'administració que invertiria fons públics en el re-equipament i adaptació del lloc a la nova condició pública i/o metropolitana, a través d'una seqüència d'ús, sòl públic i projecte de transformació del parc.

En aquest conjunt de casos, sovint podem trobar traces pròpies del seu antic ús per a l'oci privat de les elits, s'hi mantenen rastres de la manera en què es construïa el paisatge abans del segle XIX i s'hi veuen antigues maneres de formalitzar l'espai per a adequar-lo a pràctiques d'oci avui en desús, com ara el passeig en carrossa o esports que han perdut popularitat, com es el cas de l'antiga pista de Pall Mall al St. James Park de Londres.

NOM I LOCALITZACIÓ				DADES BÀSIQUES		ORÍGEN				
codi	NOM DEL PARC	CIUTAT	PAÍS	Superfície de parc (ha)	Habitants Urban Agglomeration ONU2007 (Milions d'hab.)	DATES CLAU	DATA EN QUE EL SÒL PASSA A PROPIETAT PÚBLICA O NAIXEMENT JURÍDIC DEL PARC	DATA EN QUE S'OBRE O DECLARA D'UTILITAT PÚBLICA	DATA DEL PROJECTE DE PARC	DATA ¹
RM-VBRGS	VILLA BORGHESE	Roma	Itàlia	110	3,3	1580, família borguesse compra vinyes. S. XVII a XIX, augment de la propietat. 1901, adquisició per part de l'Estat. 1903, cessió a la ciutat.	1901, 1903	1616	s.XVII-XIX	1616
LNDN-HDPK	HYDE-GREEN- ST. JAMES PARK	Londres	Regne Unit	280	8,6	1530's, Enric 8e compra el sòl a abdia Westminster. 1851, EXPO, cessió de la corona a Office of Works and Public Buildings	1851	1635	s. XVIII-XIX	1635
BRLN-TRGTN	TIERGARTEN	Berlin	Alemania	220	3,4	1527, adquisició dels terrenys Joachim II. 1649, s'obre al públic restringit F. Wilhelm. 1816 prej. Lenné. 1840, s'obre com a parc públic. 1991, Monument Històric	1840	1649	1816	1649
FRS-BLGN	BOIS DE BOULOGNE	Paris	França	845	9,9	717-1220, propietat de diverses comunitats religioses. 1220-1848 vedat de caça. 1848, propietat de l'estat Francès. 1852, Napoleó III el cedeix a la ciutat.	1848, 1852	1727	1852	1727
DBLN-PHX	PHOENIX PARK	Dublin	Irlanda	712	1,1	1537, confiscació propietats monacals -> corona irlandesa. 1662, James Butler estableix parc reial. 1747, millorat i obert al públic per Lord Chesterfield	1745	1747	-	1745
STCOLM-DJRG	DJURGARDEN	Estocolm	Suecía	1.130	1,3	1579, Rei John III ->parc de jocs. S. XVIII ja conegut com a parc. 1890's, construcció de les Teres dotacions. 1913,Starbäck porta conservació al parlament. 1917, Conservació aprovada. 1995, National City Park	1917	1750	1890	1750
VIEN-PRTR	PRATER	Viena	Àustria	500	2,3	1560, comprat per l'emp. Maximilian II per a lloc de caça. 1938 passa a propietat de la ciutat de Viena	1938	1766	-	1766
BOPST-VRSK	VÁROSLIGET	Budapest	Hungria	120	1,7	1751, Maria Teresa ordena l'aforestació. 1790 Leopold II cedeix a la ciutat. 1813, concurs públic per a parc municipal -> C. Heinrich Nebbien. 1830, en ple funcionament.	c. 1790	-	1813	1813
ADEL-PRKIND	PARKLANDS	Adelaida	Austràlia	1.150	1,1	1837 pla fundacional d'Adelaida (William Light). 2008, entra a la "National Heritage List"	1837	-	1880	1837
NY-CTRL	CENTRAL PARK	Nova York	EE UU	350	19,0	1840-1850, demandes de gran parc. 1851, decisió en ferm de l'ajuntament. 1853-1856, compra de sòl. 1858, concurs per al disseny	1853-1856	-	1858	1851
MLBN-YPK	YARRA PARK SYSTEM	Melbourne	Austràlia	300	3,7	1848, jardins públics Fitzroy Gardens. 1860, Treasury G. 1866, Yarra. 1904, King's Domain com a jardí ornamental	-	1848, 1856, 1860	-	1856
SDNY-ONTNL	CENTENNIAL PARK	Sidney	Austràlia	435	4,3	1866, transferència al City Council i es destina a oci públic. 1888, inici treballs de preparació del sòl. 1901, inauguració	1811	1866, 1901	1888	1866
PHLD-FRMTN	FAIRMOUNT PARK	Filadèlfia	EE UU	1.000	5,5	1812, primeres adquisicions vora el riu per a garantir salubritat. 1855, Compra de Lemon Hill després de movilitzacions ciutadanes. 1867, s'aproven els límits de Fairmount i la propietat de la ciutat	1867	c. 1800	1851	1867
MTRL-MR	MONT-ROYALE	Montreal	Canadà	170	3,7	1869, aprovació de l'adquisició de terrenys. 1874, protecció del parc i concurs. 1876, inauguració	1869-1874	1876	1874	1869
SFRCO-GGT	GOLDEN GATE PARK	San Francisco	EE UU	420	3,5	1866 Vista Olmsted. 1871, Plànol de William Hammond Hall	1864-1866	-	1871	1871
BNA-PLRM	PARQUE TRES DE FEBRERO	Buenos Aires	Argentina	500	12,8	1874, Llei nacional que crea el parc. 1875, inauguració. 1888, Transferència del Govern a la Ciutat	1851	1875	1892	1875
BSTN-EMRLD	EMERALD NECKLACE	Boston	EE UU	450	4,5	1634, Common propietat pública. 1830, Common parc. 1870's obtenció de Franklin. 1876, informe de la comissió de parcs -> concurs. 1878-1896 treballs	c. 1870	1896	1876	1876
VNCV-STNLY	STANLEY PARK	Vancouver	Canadà	405	2,1	1859, terrenys designats com a Reserva del Govern. 1887, Govern Federal aprova l'arrendament a la ciutat. 1888, connexió i inauguració	1859	1888	-	1888
LA-GRFTH	GRIFFITH PARK	Los Angeles	EE UU	1.800	12,5	1896, cessió del sòl a la ciutat. 1919, construcció dels primers equipaments. 1930, incorporat al sistema de Olmsted Jr.	1896	-	1920	1896
MXDF-CHPLT	BOSQUE DE CHAPULTEPEC	Mèxic DF	Mèxic	645	19,0	cap a 1440 parc imperial de Moctezuma I. 1530, bosc cedit a la ciutat per Carles V. 1907, Projecte de parc d José Yves Limatour. Cap a 1950 s'afegeixen 370 ha al parc	1530	1907	1903-1906	1907
CHCG-GRNT	GRANT PARK	Chicago	EE UU	149	9,0	1871, incendi i acumulació de runes. 1901, anomenat Grant Park per primera vegada. 1911, la justícia resol com a espai públic	1844	1911	1915	1911
BCN-MNJC	PARC DE MONTJUÍC	Barcelona	Espanya	400	4,9	1914, declarat d'utilitat pública. 1929, expo -> projecte de parc.	1914	-	1929	1914
HMBG-STD	STADTPARK	Hamburg	Alemania	150	1,8	1896, pla de F.A. Meyer per a l'expansió de la ciutat->cal parc. 1902, adquisició dels terrenys. 1908, concurs -> Schumacher. 1914, s'obre al públic	1902	1914	1908	1914
SNTG-SCRST	CERRO DE SAN CRISTOBAL	Santiago de Xile	Xile	720	5,7	1903, 1908, Construcció Observatori i Santuari. 1921, inici dels treballs d'aforestació. 1966, llei que constitueix la institució Parque Metropolitano de Santiago	1916, 1966	-	1920	1916
SAOP-IBRP	IBIRAPUERA	Sao Paulo	Brasil	180	18,8	1926, Prefeito Pires do Rio proposa parc. 1930, primer projecte de Dierberger, R. 1930-1952, successió de projectes. 1952, inici dels treballs de l'equip Niemeyer. 1954, centenari	-	1954	1930-1952	1930
MAD-CCMP	LA CASA DE CAMPO	Madrid	Espanya	1.000	5,6	1556, Felip II compra els terrenys. 1931, 2a Rep. incauta els bens de la corona. 1946, recobertura després de la guerra	1931	1946	1830	1931
AMST-BS	AMSTERDAMSE BOS	Amsterdam	Holanda	930	1,0	1924-26, Avanç de Pla del Gran Amsterdam. A. Bos (dep. municipal). 1931, presentació projecte i modificació winninget. 1934, inici de treballs. 1935, proj. Van Eesteren. 1937, s'obre la primera part. 1964, s'acaba el previst al pla inicial	1934	1937	1931	1931
SPTRSBG-KRV	KIROV PARK (Central Park of Culture and Rest)	Sant Petersburg	Rússia	550	4,6	1777, comprat per a villa cortesana de I.P. Yelagin. 1817 comprada per Alexandre I i parc redissenyat. 1917, Revolució i catalogació del parc. 1930, decisió de nou parc i concurs. 1932, inauguració. 1960, Yelagin declarat Monument Arq. Federal.	1917	1932	1930	1932
LSB-MNSNT	PARQUE FLORESTAL DE MONSANTO	Lisboa	Portugal	1.000	2,8	1870's, primeres propostes d'aforestar el Turó. 1929, es crea comissió per al projecte. 1938, nou règim jurídic del sòl. 1946, projecte d'equipament	1934, 1938	-	1929, 1946	1934
BGT-SMNBLV	PARQUE SIMÓN BOLÍVAR	Bogotá	Colòmbia	113	7,8	1966, inici treballs per visita papa. 1979, naixement jurídic del parc. 1983, obertura de la primera fase. 1991, Inauguració oficial.	1979	1983	1966	1979
VLC-RTR	JARDÍ DEL TÚRIA	València	Espanya	270	1,0	1957, riada. 1958, Plan Sur trasllada el riu. 1986, inauguració com a parc públic	1957	1986	-	1986
LHBN-MTRPL	PARQUE METROPOLITANO	La Habana	Cuba	700	2,2	1920's, plans per a parc urbà a centre habana. 1959, Revolució cubana. 1963, Pla Director de La Habana delimita el parc. 1989, adjudicació de partida i inauguració.	1953*	1989	1963	1989

Quad. III:1 Taula resum de l'origen de 32 casos seleccionats. Font: JF a partir de fonts diverses.

ORÍGEN						
DADES SOBRE L'ÚS ANTERIOR	EXISTIA COM A LLOC DE RECREACIÓ ABANS DE CONSTITUIR-SE PARC PÚBLIC?	DADES SOBRE COM PASSA A SER SÒL PÚBLIC	MODE	ALGUNS AGENTS IMPLICATS P: polítics, S: socials, T: tècnics		
Obert des del s. XVII: "Chunque tu sia, se libero, non temere qui i rigori della legge. Vai dove vuoi, cogli ciò che vuoi, vettere quando vuoi"	1.616	S	disputes legals i enfrontament entre el municipi i la família	ADQUISICIÓ expropiació a un sol propietari		VILLA BORGHESE
1603-25 James I permet l'accés restringit. 1635, Carles I obre Hyde P al públic per 1a vegada	1.635	S		PASSA A PÚBLIC cessió	P. Charles I A. L. Hebert, J. Nash	HYDE-GREEN- ST. JAMES PARK
El vedat de caça s'obre al passeig de les èlits des de 1649	1.649	S		PASSA A PÚBLIC cessió	T. G. W. Von Knobelstorff, Lenné	TIERGARTEN
obert al públic ocasionalment des de principis del s. XVI, passeig de moda des de 1727	1.727	S	1848, revolució i segona república francesa	PASSA A PÚBLIC cessió	P. Napoleó T. Varré, Alphand, Haussmann	BOIS DE BOULOGNE
1662 Parc Reial establert pel virrey James Butler.		N	1745, Lord Chesterfield regal a la ciutat	PASSA A PÚBLIC cessió	P. Lord Chesterfield	PHOENIX PARK
Vedat de caça del rei	1.700s	S		PASSA A PÚBLIC cessió	P. Starbäck	DJURGARDEN
Abans obert a noblesa seg HIRSCHFELD (1779-1785) a paranzini pg33. 1766, emperador Josep II el declara lliure per a l'entreteniment. Fins a 1920 conviu amb caça	1.766	S		PASSA A PÚBLIC cessió	P. Emperador Joseph II	PRATER
Antic paratge conegut com a Ukurföld (prat de bous) des de 1241.		N	1790 Leopold II cedeix a la ciutat	PASSA A PÚBLIC cessió	P. Leopold II T. Christian H. Nebbjen, Armin Pecz Jr.	VÁROSLIGET
Ciutat de nova fundació		N		ÉS SÒL COMÚ planejament de ciutat de nova planta	T. William Light, J. E. Brown.	PARKLANDS
terrenys erms on no havia arribat la urbanització		N	1853-1856, compra de sol	ADQUISICIÓ compra de sol a diversos propietaris	T. F. L. Olmsted, Vaux	CENTRAL PARK
Fitzroy; cantera i pantans. Treasury; parcel·la no troba comprador. Yarra i King's: terrenys en venta reservats pel governador		N		ÉS SÒL COMÚ desclassificació de sol	P. Gov. La Trobe	YARRA PARK SYSTEM
Antics terrenys pantanosos. 1866, transferència al S. City Council i es destina a oci públic.		N	1811, Governador Lachlan Macquaire el designa Second Sydney Common. El capital per al projecte (1887) es treu de la venda per a urbanitzar dels sols colindants	ÉS SÒL COMÚ	P. Lachlan Macquaire T. Charles Moore	CENTENNIAL PARK
Lemon Hill era un dels sòps més coneguts de Philadelphia des de principis s. XIX (propietat de Pratt)	1.800 c.	S		ADQUISICIÓ compra de sol a diversos propietaris	P. Commissioners of Fairmount Park T. Frederick Graff	FAIRMOUNT PARK
muntanya sense urbanitzar		N	1869, acord per a la compra de sols per valor 350.000 \$ 1872, inici de les expropiacions a 16 propietaris	ADQUISICIÓ expropiació a diversos propietaris	T. F. L. Olmsted,	MONT-ROYALE
Outside Lands amb colons que en reclamen els drets		N	Ciutat demana els seus drets al Board of Land Commissioners. 1864 cort suprema de justícia dicta un decret que és Llei des del 8 de Març de 1866	ÉS SÒL COMÚ	T. William Hamond Hall	GOLDEN GATE PARK
Antiga residència del dictador Juan Manuel de Rosas, terrenys comprats 1836		N	Decret Provincial del 16 de Febrer de 1851, totes les propietats del dictador passen a propietat pública. Després es compren terrenys per a ampliar-lo	PASSA A PÚBLIC confiscació	P. Sarmiento T. Carlos Thays	PARQUE TRES DE FEBRERO
Abans de constituir-se com a sistema de parcs, el common ja es feia servir a tal efecte	1.830	S/N	1634, Common, comprat per Massachusetts Bay Colony a William Blanton. 1842 Cessió de B. Bussy a Harvard Univ. de farbotem. 1882 la ciutat compra a Univ. 1870's la ciutat es fa amb terrenys Franklin	ÉS SÒL COMÚ, PASSA A PÚBLIC, ADQUISICIÓ	T. F. L. Olmsted,	EMERALD NECKLACE
illot reservat per qüestions militars i activitats extractives		N		ÉS SÒL COMÚ per decret federal	P. Vancouver City Council	STANLEY PARK
Granja d'estruços i jardins de J Griffith des de 1882		N	"Subsequent to Griffith's original gift further donations of land, city purchases, and the reversion of land from private to public have expanded the Park to its present size"	PASSA A PÚBLIC cessió d'un particular	S. J. Griffith T. Olmsted Jr.	GRIFFITH PARK
cap a 1440 parc imperial de Moctezuma I		S	1530, Declarat àrea pública recreativa	PASSA A PÚBLIC cessió	P. Carles V T. José Yves Limatour	BOSQUE DE CHAPULTEPEC
Terrenys guanyats al mar per acumulació de runes		N	Montgomery Ward porta el cas als tribunals per evitar que s'edifiqui (20 anys de processos)	ÉS SÒL COMÚ	S. Aaron Montgomery Ward T. Edward Bennett, Burnham	GRANT PARK
funció militar, activitats d'aprofitament primari, propietat privada del sol		N		ADQUISICIÓ compra de sol a diversos propietaris		PARC DE MONTJUÏC
		N	Compra de sols a la perifèria de la ciutat per iniciativa de l'administració pública. Aplicació de teories higienistes.	ADQUISICIÓ compra de sol a diversos propietaris	T. FA. Meyer, Fritz Schumacher	STADTPARK
1541, fundació de Santiago: activitat extractiva		N	1916, proposta de creació de parc públic i inici d'expropiacions	ADQUISICIÓ expropiació a diversos propietaris	P. Alberto Mackenna Subercaseaux, Pedro Barroan T. Carlos Thays	CERRO DE SAN CRISTOBAL
		N	75% reivindicats com a sol públic. 25% restant es compra per 22500 contes de réis	ÉS SÒL COMÚ	P. Pires do Rio T. R. Dierberg, Oscar Niemeyer, Roberto Burle Marx	IBIRAPUERA
Tot i no estar obert al públic l'indret s'anà construint com a lloc per a l'esbarjo -camins, jardins, villes, hivernacles...- sobretot des de la regència de Maria Cristina (1830's)		N		PASSA A PÚBLIC confiscació		LA CASA DE CAMPO
Terreny guanyat al mar.		N	1931, canvis a Woningwet Law -> inici de les expropiacions	ADQUISICIÓ expropiació a diversos propietaris	T. Cornelis van Eesteren, Jacopa Mulder	AMSTERDAMSE BOS
Construït sobre parc existent Yelagin Island, però ocupant nous terrenys		S		PASSA A PÚBLIC confiscació, col·lectivització del sol	P. Central Committee of the All-Union Communist Party, Council of People's Commissars T. E. I. Katonin	KIROV PARK (Central Park of Culture and Rest)
Turó Pelat		N	1938, atorgació de règim forestal específic i inici de les expropiacions	ADQUISICIÓ expropiació a diversos propietaris	P. Linhares de Lima, Duarte Pacheco, A. António Abrantes, Keil do Amaral	PARQUE FLORESTAL DE MONSANTO
		N		PASSA A PÚBLIC gestió urbanística	P. Alcalde Gaitán Cortés, Barco Vargas	PARQUE SIMÓN BOLÍVAR
Antiga llera del riu Túria		N		ÉS SÒL COMÚ	P. Conselleria d'Agricultura T. R. Bofill, S. Calatrava	JARDÍ DEL TÚRIA
Llera i Riba de l'Almendares. Usos: agricultura, pastura menor, indústria contaminant, residència marginal, magatzems...		N		PASSA A PÚBLIC, ÉS SÒL COMÚ col·lectivització del sol		PARQUE METROPOLITANO

A banda d'aquest tipus d'origen que hem anomenat d'ús heretat, trobem tot un altre grup de casos en què l'ús com a parc comença un cop el sòl ja és públic i que podem definir com a nascuts de projecte col·lectiu. Entre aquests, les diferències pel que fa la seqüència dels tres episodis que venen a definir el naixement del parc assenyalats estan entre els casos que han incorporat la publicitat del sòl després que s'hagi projectat el parc (projecte - sòl públic - ús), i aquells que han comptat amb una ubicació pública d'oportunitat a l'hora de realitzar el projecte (sòl públic - projecte - ús). Així, podem dir que hi ha parcs d'iniciativa aprofitada i altres d'iniciativa més aviat decidida, atès que no és el mateix destinar a parc uns sòls oberts disponibles que aconseguir aquells sòls, prèviament en mans de particulars, per tal d'implementar-hi un determinat projecte de parc per a la ciutat.

Així, situats els tres instants, ¿com fixar una data que expliqui el naixement del parc i que permeti establir un ordre cronològic adequat? Es podria establir un ordre cronològic d'inicis de l'activitat pública, un altre dels projectes per a la formalització de l'espai, i un altre que ordenés els moments en que el sòl ha resultat de propietat pública. Tanmateix, cap dels tres ordres seria prou aclaridor si tenim en compte que hi ha casos d'antiga propietat pública que no van tenir ni rastre d'ús com a parc fins a segles més tard, que hi ha projectes que transformen espais ja utilitzats prèviament com a parc o que hi ha obertures oficials de parcs que es demoren dècades des de la voluntat acordada de constituir-los. Així, caldria establir en conseqüència amb els tipus d'origen la data que millor informés del naixement del parc central, prenent com a pauta general la data del projecte més que no la pròpia inauguració en els casos nascuts de projecte col·lectiu, i la data d'obertura de portes al públic per als casos d'ús heretat.

Així resulta que es poden distingir dos tipus bàsics d'origen:

Els casos d'ÚS HERETAT, que abans de convertir-se en el parc públic i central de la metròpoli havien estat jardins o boscos de jocs de famílies reials o aristocràtiques a prop, però expressament fora, de llur antigues ciutats s'obrien per al passeig i oci públics (amb certes reserves en els inicis) i, temps després, acabarien passant a propietat pública (Roma, Londres, Berlín, París, Dublín, Estocolm, Viena, Madrid).

Els casos en què el parc NEIX DE PROJECTE COL·LECTIU, constituïts amb projecte i vocació de servei públic des del seu germen, a través de reivindicació i iniciativa públiques .

Però no tots els casos es formen exclusivament amb un o altre tipus d'origen. Es dona el cas que alguns dels parcs centrals del món estudiats s'han constituït mitjançant ambdós mecanismes. És a dir, que sobre un lloc amb ús de parc o jardí heretat, s'ha projectat fer un parc major, o simplement una ampliació del mateix, per exemple. Així hi hauria casos de parcs en què part de la superfície respon a un tipus d'origen i part a l'altre (Buenos Aires, Boston, Los Angeles, Mèxic, Sant Petersburg). D'aquí que en una hipotètica expressió de resultats hi hauria casos que parcialment estarien formats amb un tipus d'origen i parcialment amb l'altre (veure a taula de resultats com alguns casos de parcs no acaben d'omplir la seva casella majoritària i apareix la resta ocupant l'altre tipus d'origen).

A més, per a afinar en la descripció dels diversos orígens, es poden afegir descriptors d'alguns objectius principals que hagin motivat bona part de les decisions per a la constitució de cada parc, que es repeteixen d'uns casos als altres i dels quals se'n pot establir una gradació d'importància relativa. Entre aquests ALTRES OBJECTIUS COMPARTITS s'observa la repetició més o menys profusa de la voluntat de protegir, recuperar o sanejar cursos d'aigua o fronts marítims, la de protegir vessants en pendent o turons, i la d'expressar motius ideològics o contingències polítiques (veure'ls a la taula de resultats representats en color blau, gris i groc respectivament a la columna d'origen).

Pel que fa a la informació sobre com ha esdevingut públic el sòl s'observen diverses variants que es poden aplegar sota tres descriptors bàsics: Hi ha tota una casuística de gestions administratives que comporten un cost econòmic i despesa pública que podem agrupar sota el descriptor ADQUISICIÓ (Roma, Nova York, Philadelphia, Barcelona, Hamburg, Santiago de Chile, Amsterdam, Lisboa). Un altre nodrit grup de casos ha aconseguit la publicitat del sòl a través de cessions dels antics propietaris o altres gestions que no van comportar cost econòmic, dels quals es pot dir que el sòl PASSA A PÚBLIC (Londres, París, Berlín, Dublín, Estocolm, Viena, Budapest, Buenos Aires, Los Angeles, Madrid, Sant Petersburg, Bogotà, La Habana). I encara es dona un tercer grup en què els parcs s'han

constituïts sobre terrenys que ja eren de domini públic i que, per tant, en el moment del seu naixement podem dir que el lloc ja ÉS SÒL COMÚ (Adelaida, Melbourne, Sidney, San Francisco, Vancouver, Chicago, Sao Paulo, València).

El mateix que passa amb els descriptors d'origen passa amb els de mode, atès que trobem parcs en què diferents porcions de la seva superfície han esdevingut públiques per un o altre mètode (veure a taula de resultats, representat mitjançant els percentatges, les quantitats de sòl que són avui públiques a través d'un o altre mètode respecte el total del parc a la columna "mode").

Amb aquesta proposta d'enteniment de l'origen dels parcs centrals, es pot presentar una panoràmica orientada de l'estat de la qüestió. L'establiment d'aquest mapa cronològic, relacionat, és clar, amb la cronologia dels avenços més significatius en el pensament que influeixen en l'enteniment del concepte de parc central i la dels episodis històrics claus en general, i tenint en compte la influència que poguessin exercir determinats projectes per als casos venidors, permet il·lustrar l'evolució del concepte i constitució de parc central al llarg del temps, i situar cada cas en el seu context per a un judici crític més orientat (Quad. III:2).

Amb aquest objectiu, es van realitzar els documents de síntesi que es reproduïxen a continuació.

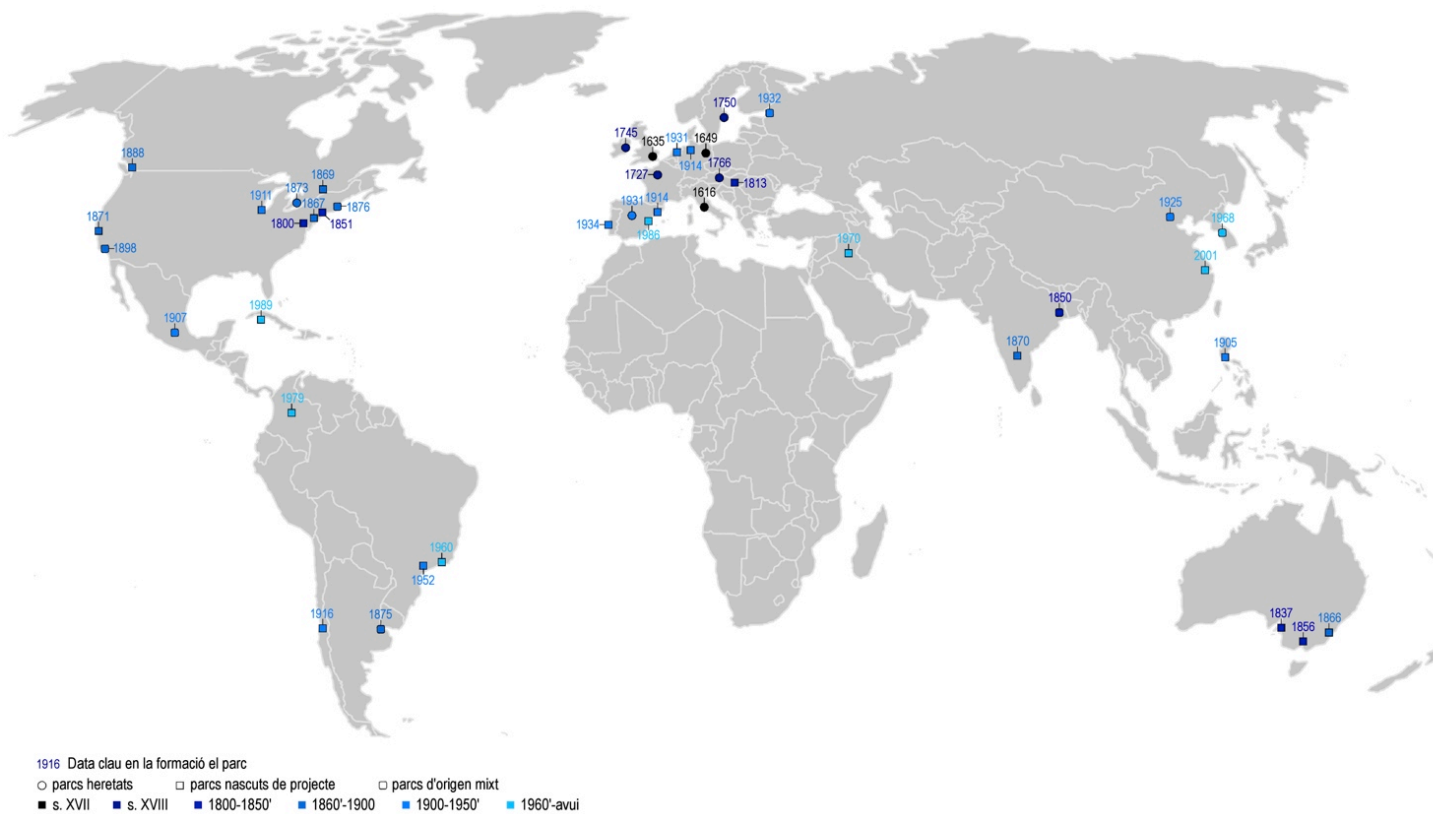
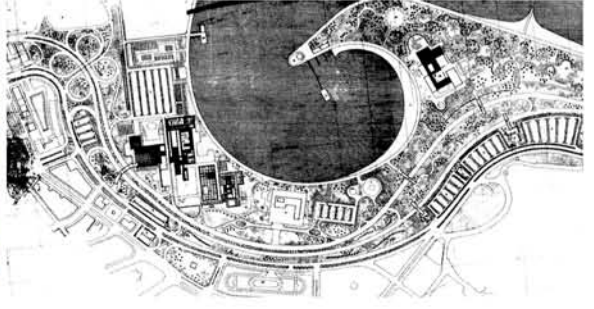
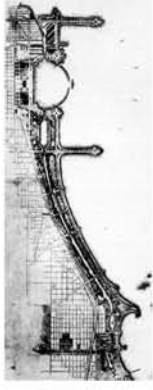

Fig. III:2 Distribució geogràfica de les dates de naixement dels parcs centrals i tipus d'origen. JF

Quad. III:2 Cronograma del naixement dels gran parcs a grans metròpolis. JF a través de fonts diverses.

III. Origen del parc central

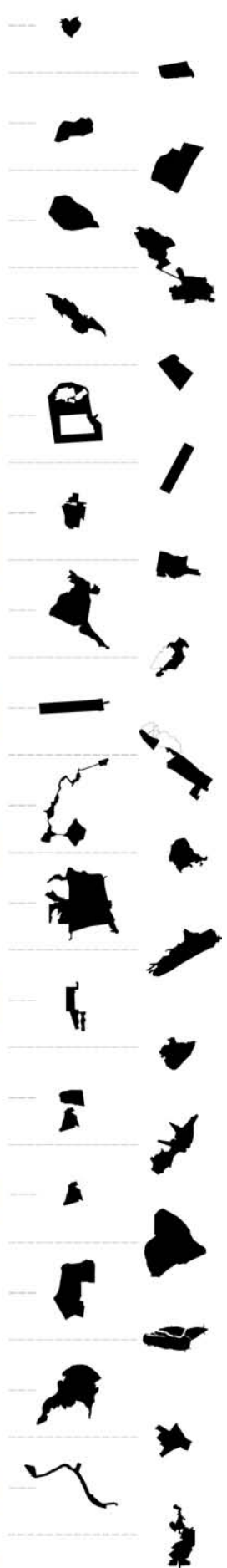
1866, CENTENNIAL PARK, Sidney	1867, FAIRMOUNT PARK, Filadèlfia	1870', CUBBON PARK, Bangalore	1875, PARQUE TRES DE FEBRERO, Buenos Aires	ANDRÉ, E.F. (1878), L'art des jardins: traité général de la composition des parcs et jardins
1869, MONT-ROYALE, Montreal	1871, GOLDEN GATE PARK, San Francisco	1873, HIGH PARK, Toronto		
1876, EMERALD NECKLACE, Boston				
1886, CENTENNIAL PARK, Sidney				
1888, STANLEY PARK, Vancouver				SITTE, C. (1888), City planning according to artistic principles STUBEN, L. (1888), Der Städtebau HAUSSMANN, G. E. (1883), Mémoires du Baron Haussmann
1896, GRIFFITH PARK, Los Angeles				
1905, RIZAL, Manila	1905, RIZAL, Manila	1907, BOSQUE DE CHAPULTEPEC, Mèxic DF	1911, GRANT PARK, Chicago	HOWARD, E. (1902), Garden cities of to-morrow HENARD, E. (1903-1910), Les origines de l'urbanisme: La construction de la métropole FORESTIER, J. C. N. (1908), Grandes villes et systèmes de parcs HEGEMANN, W. (1911), Ein Leitfaden zur Wiederaufstellung von Bädern und Parks in Anwesenlicher
1914, STADTPARK, Hamburg	1914, STADTPARK, Hamburg	1916, CERRO DE SAN CRISTOBAL, Santiago de Xile	1916, CERRO DE SAN CRISTOBAL, Santiago de Xile	
1925, CIUTAT PROHIBIDA, Pequín				PELZER, G. J. (1923), "Open Spaces" LE CORBUSIER (1924), Urbanisme SCHUMACHER, F. (1928), Ein Volkspark: Dargestellt am Hamburger Stadtpark
1930, IBIRAPUERA, Sao Paulo				1931, AMSTERDAMSE BOS, Amsterdam
1934, PARQUE FLORESTAL DE MONSANTO, Lisboa				
1961, ATERRO DO FLAMENGO, Rio de Janeiro				
1968, PARC NAMSAN, Seul				MCHARG, Ian (1969), Design with nature, New York: Doubleday-Natural History Press KRAUS, R. (1971), Recreation and leisure in modern society
1970, AL-ZAWRA, Bagdad				
1979, PARQUE SIMÓN BOLÍVAR, Bogotá				FORMAN, R. T. T. (1995), Land mosaics: the ecology of landscapes and regions
1986, JARDI DEL TURIA, València				
1988, PARQUE METROPOLITANO, La Habana				
2001, CENTURY PARK, Shanghai				

s.XX

s.XXI

F. L. Olmsted a Montreal	Exposició Internacional de Viena	Exposició Filadèlfia	Exposició Universal de Chicago
C. Thais a Buenos Aires F. L. Olmsted a Boston			
Burnham a Manila Schumacher a Hamburg Burnham a Chicago	A la venta al Foc T I Guerra Mundial Revolució soviètica		
O. Niemeyer a Sao Paulo	I Congrés CIAM Exposició Internacional de Barcelona		
R. Burle Marx a Rio R. Burle Marx a Caracas	II Guerra Mundial		
	IV Centenari de la fundació de Sao Paulo		
	Caiguda del mur de Berlín Olimpiada de Barcelona		
	Olimpiada de Londres		

NOM DEL PARC	CIUTAT	DATES				DATA (1)	ORIGEN			MODE		
		DATA EN QUE EL SÒL PASSA A PROPIETAT PÚBLICA O NAIXEMENT JURÍDIC DEL PARC	DATA EN QUE SOBRE O DECLARA D'UTILITAT PÚBLICA	DATA DEL PROJECTE DE PARC			ÚS HERETAT	NEIX DE PROJECTE COL·LECTIU	COMPARTEIX ALTRES OBJECTIUS (2)	ADQUISICIÓ	PASSA A PÚBLIC	ÉS SÒL COMÚ
VILLA BORGHESE	Roma	1901, 1903	1616	s.XVII-XIX	1616							
HYDE-GREEN-ST. JAMES PARK	Londres	1851	1635	s. XVIII-XIX	1635							
TIERGARTEN	Berlin	1840	1649	1816	1649							
BOIS DE BOULOGNE	París	1848, 1852	1727	1852	1727							
PHOENIX PARK	Dublin	1745	1747	-	1745							
DJURGARDEN	Estocolm	1917	1750	1890	1750							
PRATER	Viena	1938	1766	-	1766							
VÁROSLIGET	Budapest	c. 1790	-	1813	1813							
PARKLANDS	Adelaida	1837	-	1880	1837							
CENTRAL PARK	Nova York	1853-1856	-	1858	1851							
YARRA PARK SYSTEM	Melbourne	-	1848, 1856, 1860	-	1856							
CENTENNIAL PARK	Sidney	1811	1866, 1901	1888	1866							
FAIRMOUNT PARK	Philadelphia	1867	c. 1800	1851	1867							
MONT-ROYALE	Montreal	1869-1874	1876	1874	1869							
GOLDEN GATE PARK	San Francisco	1864-1866	-	1871	1871							
PARQUE TRES DE FEBRERO	Buenos Aires	1851	1875	1892	1875							
EMERALD NECKLACE	Boston	c. 1870	1896	1876	1876							
STANLEY PARK	Vancouver	1859	1888	-	1888							
GRIFFITH PARK	Los Àngeles	1896	-	1920	1896							
BOSQUE DE CHAPULTEPEC	Mèxic DF	1530	1907	1903-1906	1907							
GRANT PARK	Chicago	1844	1911	1915	1911							
PARC DE MONTJUÏC	Barcelona	1914	-	1929	1914							
STADTPARK	Hamburg	1902	1914	1908	1914							
CERRO DE SAN CRISTOBAL	Santiago de Chile	1916, 1966	-	1920	1916							
IBIRAPUERA	Sao Paulo	-	1954	1930-1952	1930							
LA CASA DE CAMPO	Madrid	1931	1946	1830	1931							
AMSTERDAMSE BOS	Amsterdam	1934	1937	1931	1931							
KIROV PARK	Sant Petersburg	1917	1932	1930	1932							
PARQUE FLORESTAL DE MONSAR	Lisboa	1934, 1938	-	1929, 1946	1934							
PARQUE SIMÓN BOLÍVAR	Bogotà	1979	1983	1966	1979							
JARDÍ DEL TÚRIA	València	1957	1986	-	1986							
PARQUE METROPOLITANO	La Habana	1953*	1989	1963	1989							

(1) Data més significativa del naixement del parc, corresponent a un o altre moment depenent del tipus d'origen

(2) Objectius compartits en el naixement del parc: ■ Protecció de vessants en pendent ■ Protecció de recursos hídrics ■ Altres motius de representació ideològica

Quad. III.3 (pàgina anterior) Origen dels parcs centrals, objectius compartits i modes en què el sòl esdevé públic. Font: JF a partir de l'estudi de la història dels diferents casos.

III.1. Herències gens casuals i projectes molt especials

L'origen del parc central no està deslligat de l'origen del parc en general. És clar que abans que a les ciutats, el control, domini i artificialització de la natura s'havia assajat en jardins de propietat privada. Les tècniques utilitzades per a la construcció de parcs s'hereden dels paisatges projectats com a part indispensable de les vil·les de descans i esbarjo aristocràtiques, apartades de l'estretor i atrafegament que representava la urbanitat premoderna. Tan estreta resulta aquesta relació, especialment en els casos europeus i els més pretèrits, que sovint el parc públic s'ha interpretat com a una recreació dels grans jardins privats, en un acte d'imitació burgesa de models aristocràtics (Hunt, 1996).

El cert és que l'espai públic amb el verd implicat, pel que fa a la vella Europa, va restar extramurs fins que la ciutat va gosar enderrocar-los i sobrepassar-los. Es convertiren així els antics fossats en passejos arbrats i eixos estructurants del nou creixement, i s'incorporaren antics prats comuns, on antany s'hi celebraven les fires de bestiar i alguns actes de societat prop d'alguna de les portes de la ciutat, per a convertir-los en els primers parcs públics urbans. D'aquí que estudis com el de l'arquitecte Franco Panzini situïn, raonadament i encertada, l'adveniment del parc públic en l'impàs entre la ciutat històrica i la ciutat moderna, coincidint amb el naixement de l'art de construir l'espai col·lectiu (Panzini, 1993:1-43).

Aquest origen del parc públic també descriu l'origen dels més antics parcs centrals metropolitans. I és que un bon nombre de parcs centrals de grans metròpolis contemporànies tenen el seu origen en antics jardins o boscos reials o aristocràtics (Fig. III:3). Es podrien citar al menys set casos (que sortits de la mostra seleccionada representaven el 20% del total i la meitat dels casos europeus), tots ells ubicats a Europa, de propietats reials o aristocràtiques que, originalment formades com a jardins o boscos de joc, foren obertes al públic entre principis del segle XVII i finals del segle XVIII com a llocs adients per a l'exhibició i pràctica del temps lliure (Corbin et. al., 1995). Era aquest un gest altruista, amb voluntat d'educar la societat en els gustos i pràctiques refinades, però també una recerca de complicitat cap a aquells que haurien de legitimar i garantir la continuïtat del poder.

La *Villa Borghese* destaca entre les altres per tenir-ne notícia d'obertura al públic més antiga (1616), però també pel fet de no ser de propietat reial, norma per a la resta.

Si bé l'any 1580 la família Borghese adquirí un petit terreny de vinyes, no seria fins l'any 1605 que el Cardinal Scipione Borghese començaria a comprar terres veïnes per a crear-hi una "villa di delize" que simbolitzés el status de la família d'acord amb l'estètica de la tradició clàssica. Amb el pas de les generacions, la propietat aniria creixent amb noves adquisicions de terreny i la construcció de nous edificis. Des de 1616 els jardins de la vil·la eren oberts al públic. "*Chiunque tu sia, se libero, non temere qui i rigori della legge. Vai dove vuoi, cogli ciò che vuoi, vettene quando vuoi*" estava esculpit a la pedra d'una de les portes de la finca des de llavors. Tanmateix, no seria fins a 1903 que la Villa Borghese va passar a domini públic després de deu anys de litigis entre l'administració i la propietat, i després que la ciutat de Roma adquirís amb un cost econòmic notable unes 80 hectàrees de jardins i desenes de fonts, edificis, monuments i escultures.

El fet és que la decisió d'aquesta família, d'altra banda ben situada en la intricada política romana del Barroc, de permetre el pas i ús lliure dels seus jardins privats suposa el punt d'arrencada d'una successió d'obertures de propietats reials de similars característiques a les principals ciutats capital d'Europa, tot seguint l'exemple del rei Carles I d'Anglaterra: Londres 1635, Berlín 1646, París 1727, Dublín 1745, Estocolm 1750, Viena 1766.

En el cas dels parcs reials del centre de Londres s'anirien obrint al públic de manera esglaonada les diverses porcions que conformen el conjunt entre el segle XVII i mitjans del segle XIX. Sembla ser que Hyde Park hauria

estat la primera d'aquestes en ser oberta al públic el 1635, durant el regnat de Carles I (Panzini 1993:35). Després d'un temps en mans privades durant el govern de la Commonwealth, en què s'obligava a pagar per a utilitzar-lo, torna a mans de Carles II amb la restauració i aquest hi ordena fer modificacions significatives per a reobrir-lo al públic per a ús lliure i gratuït. El St. James Park, per la seva banda, va gaudir durant el segle XVII d'una servitud d'ús previ ingrés d'una taxa per a tenir la clau del recinte. Així, mentre les classes populars es divertien al *common* de Moorfield, els aristòcrates es reunien a St. James Park per a jugar al Pall Mall, i no seria fins a les primeres dècades del segle XIX que la transformació a càrrec de John Nash el convertiria definitivament per a l'ús públic. Els Kensington Gardens, per la seva banda, havien passat a propietat reial l'any 1690 i s'havia començat a permetre l'ús ciutadà restringit als caps de setmana a partir de la dècada de 1750 sempre i quan els usuaris guardessin unes restrictives normes de formalitat en la vestimenta. Al final, no seria fins a la meitat del segle XIX que la Reina Victòria cediria definitivament la major part dels terrenys que avui formen el conjunt a la Office of Works and Public Building de la ciutat de Londres en motiu de la primera Exposició Internacional de 1851.

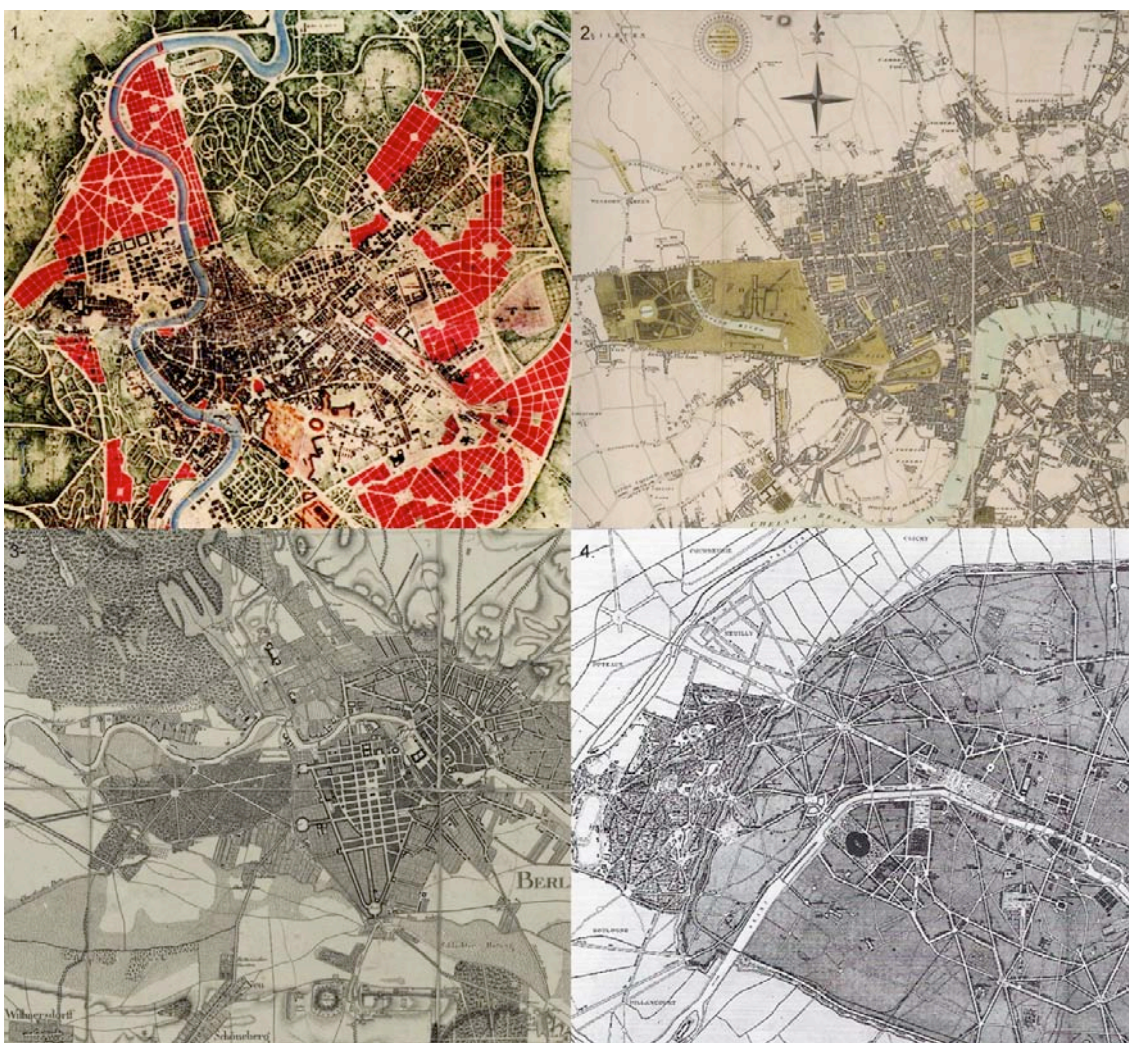

Fig. III:3 Obertura al públic de propietats aristocràtiques i reials a les ciutats capital europees. 1) Villa Borghese a "Progetto di piano regolatori d'ampliamento della città di Roma. MCMVI", (1906), pocs anys després que el parc passés a mans públiques, es projecta l'eixample de la ciutat i una notable ampliació del parc que es quedarà sobre el paper. 2) Els parcs reials de Londres a "London in miniature with the surrounding villages", (1807), després de gairebé dos segles oberts al públic, els parcs encara no han estat rodejats per la urbanització. 3) Tiergarten a "Plan von Berlin nebst denen umliegenden gegenden", (1798), després d'un segle i mig obert al públic encara ocupa una posició perifèrica. 4) París després de les intervencions de Napoleó III i el prefecte Haussmann, (1867), ja compta amb la publicitat del sòl del Bois de Boulogne, a disposició de la ciutadania a les portes de ponent de la gran ciutat.

El cas de Berlín respon a un origen semblant i la seva llarga història ha deixat sobre el terreny empremtes de la construcció de l'espai en diferents moments, que van des dels vials amb alineacions d'arbres de mitjans del segle XVII fins als passejos i llacs sinuosos del projecte de P. J. Lenné del primer terç del segle XIX (cfr. IV.1.3.1). A mitjans del segle XVI l'elector Joaquim II adquirí els terrenys del Tiergarten per a destinar-los a l'esbarjo particular. L'hereu el convertí definitivament en vedat de caça mitjançant el tancat de la finca, poblant-la amb animals i fent-hi sembrar un bosc de roures. Amb el pas del temps, foren diverses les intervencions en el paisatge del vedat fins que es va treure la tanca i s'obrí oficialment al públic com a parc d'esbarjo el 1740, encara que no passaria a propietat pública fins el 1840 ja amb el disseny molt consolidat, i convertint-se en lloc de moda per a l'esbargiment de la burgesia. La segona guerra mundial causà seriosos desperfectes al parc i posteriorment la construcció del Mur de Berlín el portà a una situació d'oblit i deixadesa. Després de la caiguda del mur, Tiergarten i els seus monuments van rebre la categoria de Monument Històric, i es produí una intensa activitat constructiva pública i privada a les seves vores.

També es pot considerar una herència el cas de París. Des de l'any 717 els terrenys del Bois de Boulogne van pertànyer a diferents comunitats religioses. Més endavant passaren a propietat reial però els drets seguirien vinculats a l'abadia de Montmartre. S'hi anaren instal·lant diverses edificacions religioses, un castell i diversos equipaments per a la cort. Des de finals del segle XVI fou usat per a la caça i per a l'explotació forestal. Al segle XVIII, les classes altes prenen consciència de la importància de la presència del verd prop de la ciutat, comencen a aparèixer residències al voltant del parc i es converteix en passeig de moda. L'any 1848 el bosc passà a ser propietat de l'estat francès i el 1852 Napoleó III el cedí a la vila de París. El projecte del Bois de Boulogne es va integrar en el conjunt de treballs per a la transformació de la ciutat que dirigí el baró Haussmann, i durant aquest temps és quan es construí la major part del parc actual, que a diferència del cas de Berlín va esborrar gairebé tots els vestigis de l'antiga formalització del bosc, exceptuant la incorporació dels recintes dels antics castells i la traça d'unes poques vies rectilínies amb arbres arrencats (cfr. IV.1.2.7).

Pel que fa al parc central de Dublín, després de la conquesta normanda de la ciutat al segle XII, el primer baró de Castleknock va cedir els terrenys que ara formen el parc als cavallers de San Joan de Jerusalem, els quals hi establiren una abadia. Amb la confiscació de propietats monacals portada a terme per Enric VIII d'Anglaterra l'any 1537 les terres tornaren a representants de la corona a Irlanda. El governador a Dublín James Butler, durant el regnat de Carles II, convertí el terreny en un parc reial de caça, rodejant l'actual extensió amb una tanca i col·locant-hi faisans i cérvols salvatges. L'any 1747, Lord Chesterfield va obrir definitivament el parc per al gaudi de la gent de Dublín (Fig. III:4).

A Estocolm, els paratges que avui constitueixen el Djurgarden foren comprats pel rei John III l'any 1579 per a establir-hi un reial parc de jocs per a la caça i passeig de la cort. Cap al segle XVIII ja era conegut pels ciutadans com a lloc de recreació però no seria fins a 1890 que començarien a construir-se les primeres dotacions. Les intencions de la corona de vendre i urbanitzar la part nord de Djurgarden a partir de l'any 1892, que cristal·litzarien en diverses propostes i plans presentats l'any 1905, van ser aturades gràcies a la petició de protecció presentada al Parlament per Karl Starbäck l'any 1913 i que no seria aprovada fins al 1917.

També es pot considerar un cas d'origen heretat el del Prater de Viena. Cap a 1560 l'emperador Maximilià II comprà el paratge per a establir-hi el seu vedat de caça particular. Si bé la caça no s'hi prohibiria fins a 1920, el Prater fou obert per a l'entreteniment públic per voluntat de Josep II l'any 1766, havent estat obert anys abans per al gaudi i esbarjo de la noblesa. Els primers serveis que s'hi instal·laren amb permís reial foren establiments de venda de cafè que van resultar un reclam atractiu per a la ciutadania més acomodada. El Prater fou el lloc escollit per a instal·lar-hi el recinte firal de la Exposició Universal de 1873 i l'any 1938 va ser cedit definitivament a la ciutat de Viena.

Tots ells (Roma, Londres, Berlín, París, Dublín, Estocolm, Viena) comparteixen un mateix patró d'origen: l'existència d'un espai verd projectat per a l'esbarjo particular; la posterior servitud d'ús que permet l'accés i gaudi d'aquests espais per part de la ciutadania, al menys de la més acomodada; i finalment el pas al domini i propietat pública del sòl per uns o altres mitjans.

Fig. III:4 Asser, J., (c.1775), "A Drawing of His Majesty's Park The Phoenix in the Kingdom of Ireland". (McCullen, 2009).

Altres propietats privades similars han acabat sent o formant part del parc central de la seva metròpolis, però fora d'aquest moment i conjunt de motivacions. L'oportunitat oferta per una preexistència s'aprofita, al menys, en vuit parc centrals més. Així, gairebé a la meitat dels parcs seleccionats l'ús de lleure entre la natura antropitzada ja era present al lloc que avui es presenta amb potencial per a ser el parc central de la metròpoli. Es poden destacar entre aquests els casos de Mèxic i Madrid.

El Bosque de Chapultepec, havent estat enclavament de jardins imperials precolombins, va ser cedit a la ciutat de Mèxic pel rei Carles V l'any 1530. És el primer dels parcs centrals en néixer, i estaria situat al capdamunt de la llista si no fos per la importància de la iniciativa pública que a principis del segle XX va ampliar el parc fins a un 100% la seva superfície, adaptant-lo als reptes metropolitans del Distrito Federal.

El turó de Chapulín és l'elevació més alta del centre de la Vall de Mèxic i les seves vessants han estat lloc de defensa, lloc sagrat, observatori i lloc d'oci de la ciutat des d'abans que aquesta fos tal. Va ser lloc d'assentaments indígenes fa tres mil anys per la puresa de la seva aigua i la diversitat d'animals que hi vivien. Abans de la colonització i fins al segle XIX, d'aquí es treia l'aigua per a tota la ciutat de Tenochtitlan i el Mexicas ja hi havien construït jardins, palaus i banys, essent cap a 1440 el parc de jocs de l'emperador Moctezuma. L'herència precolombina d'aquest parc li atorga una importància històrica especial, si es té en compte la interpretació que fan alguns autors del jardí italià del s. XVI i de tota la tradició posterior del parc pintoresc com un gir cap al model de les cultures precolombines pel que fa a la relació entre la construcció de l'home i la natura (Scully, 1984). Després de la colonització el bosc va passar a mans de la ciutat per ordre de Carles V l'any 1530 i avui encara pertany al poble i li correspon la seva conservació. El disseny actual del parc té un segle d'antiguitat i en fou responsable José Yves Limatour (1907), com a encarregat de la comissió per a la rehabilitació de Chapultepec. De la superfície actual del parc, la meitat fou adquirida per l'administració cap a 1950 (cfr. IV.1.3.2).

També es pot destacar entre els casos de parcs d'origen heretat peculiar el parc madrileny de la Casa de Campo. Essent el cas més similar a la norma del període previ al segle XIX, és a dir, una gran propietat reial a una ciutat capital, el parc madrileny no va comptar amb la il·lustració dels propietaris i no va obrir portes fins que els poders es foren confiscats durant la República (1931). Va ser el Príncep Felip, que després regnaria com a Felip II, qui va

adquirir uns terrenys pròxims a l'antic Alcàsser amb la intenció de destinar-los a usos lúdics i de descans de la reialesa, convertint el lloc en el primer Real Sitio de la capital espanyola. Posteriorment els terrenys es destinaren a usos lúdics com la caça i productius amb diversos conreus per a la reialesa. Sota regnat de Felip IV, durant el segle XVII, la Casa de Campo va entrar en una etapa de decadència atesos els esforços que es destinaren a la construcció d'un nou Real Sitio, El Retiro. Amb la segona república, els bens de la corona van ser confiscats i la Casa de Campo va passar a ser patrimoni col·lectiu convertit en parc públic i jardí historicoartístic. Des de llavors, i continuant la reconstrucció del parc malmès després de la guerra civil, s'hi han anat instal·lant nombrosos equipaments públics de la ciutat.

Després d'aquest episodi d'equipament de ciutats a través de la servitud d'ús per bonhomia i il·lustració del poder, el segle XIX engega amb un impàs. L'any 1813 el concurs per al projecte del Varosliget a Budapest suposa la construcció del primer parc de la història fet amb fons i iniciativa totalment públics (Jellicoe, 1987; Panzini, 1993).

La primera menció coneguda d'aquests paratges data de 1241, citat amb el nom Ükurföld o prat de bous. Al segle XVIII era conegut primer com Ochsenried, i més endavant el nom canviaria oficialment per Batthyány erdő, o bosc dels Batthyány, en honor dels seus últims arrendataris. Si bé hi ha notícia que l'any 1751 Maria Teresa n'havia ordenat l'aforestació i que durant la dècada de 1790 Leopold II cedí el sòl a la ciutat de Pest, la data clau en la formació d'aquest gran parc públic com a projecte col·lectiu és la de 1813. És l'any en que per iniciativa municipal es convoca el concurs públic per al projecte del Varosliget (Stadtwäldchen en forma alemanya), esdevenint el primer parc públic de grans dimensions promogut i construït tot ell amb iniciativa i fons públics. El parc s'hauria de construir segons el projecte guanyador de l'arquitecte paisatgista C. Heinrich Nebbien, si bé el disseny no va poder desfer-se d'algunes traces preexistents, i algunes actuacions posteriors acabarien per desfigurar totalment el seu projecte original (Nehring, 1985:265-270). Dècades després, el parc seria requerit com a principal ubicació de les celebracions del mil·lenni hongarès l'any 1896, ocasió per a la qual es complementà el parc amb projecte de Ármín Pecz Jr. (planificador del zoològic l'any 66) de 1885. L'avinguda Andrásy, el Memorial al Mil·lenni, l'estació de tren Milenium, just a la porta principal del parc, i el Gran Bulevard són intervencions de llavors.

Trobem un altre cas especial en aquests primers cinquanta anys del segle XIX. Els Parklands d'Adelaida, projectats l'any 1837, representen un cas paradigmàtic de parc central planificat per a una ciutat de nova planta. Significa el salt de l'entitat parc central fora del continent europeu i dóna idea de fins a quin punt el concepte de parc s'entenia ja llavors com a element propi i necessari de les ciutats. La història dels Parklands de la ciutat d'Adelaida comença amb el plànol fundacional de la ciutat traçat pel coronel William Light, que preveia un assentament format per dos lots de sòl urbanitzat, un a cada banda del riu Torrens, amb un gran parc que els envolta i separa. Hi ha notícia de la influència del pla de William Penn per a Philadelphia. Durant la dècada de 1880 J.E. Brown, com a Government Conservator of Forests, redactà un pla per a l'embelliment d'aquesta gran reserva de sòl. Entre 1899 i 1932, A.W. Pelzer, com a City Gardener, donaria impuls al pla Brown (cfr. IV.1.2.2; IV.2.1.2). L'any 2008, els Parklands van rebre la catalogació que els col·loca a la National Heritage List.

Amb els antecedents dels grans parcs heretats i els primers projectes per a grans parcs, com a complement necessari a l'expansió de ciutats madures o en fundació de noves urbs, l'autèntic moviment col·lectiu per a la construcció de grans parcs a les principals ciutats comença a mitjans del segle XIX, com a resposta als excessos més notables del progrés de la ciutat industrial. Coincideix amb el moment en què es cedeixen definitivament les grans possessions reials de Londres, Berlín i París, i es comença a parlar de la necessitat de construir un gran parc per a Nova York.⁴³

La discussió pública sobre la necessitat de crear un parc a Nova York durant la dècada de 1840, i la decisió en ferm presa per les autoritats municipals l'any 1851, enceten un període intens de creació de grans parcs a ciutats americanes sobretot, però també a Austràlia i Amèrica Llatina, que dura tota la segona meitat del segle XIX i obre fins a 10 parcs (el que representava un 30% de la mostra de 32 casos presa inicialment) en 50 anys.

⁴³ Veure notícies de l'època a Olmsted i Kimball (1973), Sutton (1979), Rosenzweig i Blackmar (1992) o Beveridge et al. (1995).

Així, no és casual que la sociòloga Galen Cranz identifiqui aquest període de 1850 a 1900 com el de creació de *Pleasure Gardens* amb objectius i motivacions específiques i diferents de les d'altres períodes.⁴⁴ Com tampoc ho és que Alain Corbin situï l'inici del seu assaig sobre l'adveniment de l'oci l'any 1850 (Corbin, 1995). Sembla, doncs, que cap a l'any 1850 es pot fer una ratlla divisòria en això de la història dels parcs.

Val la pena destacar algunes de les característiques més representatives del període en el context americà segons Galen Cranz. Sembla ser que el període va venir precedit del sorgiment de moviments socials que demanaven accions concretes contra la gran quantitat de malalties que es patien a les ciutats i que, influïts pel pensament Transcendentalista, reclamen la redempció de la ciutat d'alta densitat. Aquests moviments i reclamacions civils arrelen i aconsegueixen que es creïn parcs amb diner públic, que s'ubicaran en situacions perifèriques buscant sols disponibles i barats, esdevenint així lluites importants entre els interessos dels oficials de la salut pública i els operadors de sòl. La constatació, amb l'evolució del cas de Central Park a Nova York, de que els parcs podien resultar, a la llarga, mecanismes per a posar en valor els sòls del seu entorn, farà que en alguns casos els operadors immobiliaris passin a ser els majors interessats en la promoció de *pleasure gardens* arreu del país. L'espai del parc s'organitzava al voltant de l'ús passiu però disposava de programació de gran quantitat d'activitats. És un període de continua discussió sobre els usos que s'han de permetre a l'interior i els que s'hi han de vedar. Les principals activitats que s'hi desenvolupen estaven orientades a la pràctica en família durant tot el dia, sense programació específica per edats ni *timing*. Pel que fa al seu disseny resulta cabdal la influència de F.L. Olmsted i la seva fórmula per a allò pintoresc, que ve a combinar allò pastoral, que representa la fusió entre natura i cultura amb espais d'aspecte ni molt salvatge ni molt artificial, amb escenes de major dramatisme, atorgant a l'arquitectura un paper anecdòtic i sempre supeditat als elements naturals en la composició de les diverses escenes que formaven el conjunt.

La influència d'Olmsted és fonamental en aquest període, amb 4 dels 10 parcs seleccionats projectats per ell i amb evidències de la influència en un quart, San Francisco (1871). No obstant, els moviments en els parcs d'ús consolidat a Europa són igualment influents, com ho demostren els treballs de J. N. Forestier a La Habana o el Marroc que publicarà amb el tombant de segle (Leclerc ed., 1994). De fet, va ser l'escola de paisatgistes francesa la que va ser escollida per al parc central porteny (1875) atès que Sarmiento volia, expressament, un Bois de Boulogne per a Buenos Aires (Gorelik, 1998).⁴⁵

Qui va presidir el país entre 1868 i 1874, Domingo Faustino Sarmiento, va ser qui va inaugurar el Parque Tres de Febrero, després de llargues lluites. La seva idea de recrear el Central Park de Nova York o els parcs públics parisencs es va haver d'obrir pas entre una societat que detestava la ubicació del projecte perquè els recordava el règim i la precarietat de l'horticultura local anterior. Així i tot, sobre les restes del que havia estat Palermo, la residència del dictador Don Juan Manuel de Rosas, amb els seus arbres fruiters, canalitzacions i bosquets, Sarmiento va fer construir-hi el primer parc públic porteny que avui segueix mantenint paper protagonista dins del conjunt de parcs de Buenos Aires, ateses la seva dimensió i equipament exclusiu. Per al projecte i la realització es va reunir a tècnics i jardiners francesos, polonesos, suïssos i alemanys, assegurant un coneixement i prestigi científic i estètic de caràcter internacional a l'altura de l'empresa. La mirada al casos previs per a la conceptualització del nou parc es fa palesa en aquesta cita del propi president Sarmiento: "*En mig del sorprenent desenvolupament de la ciutat de Buenos Aires, els suburbis del qual es confonen al sud amb Barracas i per l'oest amb San José de Flores, es troba a faltar al menys un parc que com el Bois de Boulogne i Hyde Park o el Parc Central de Nova York ofereixi no només a les classes acomodades i a l'estranger, sinó als milions d'artesans i les seves famílies que troben en l'exercici físic i en l'espectacle de les belleses naturals, convençuts per l'art, solajo a les seves tasques diàries i esbarjo profitós per a la salut*".⁴⁶

⁴⁴ Veure dissecció cronològica de la història dels parcs a Amèrica a Cranz (1982).

⁴⁵ Veure més detalls de la tasca del paisatgistes francesos a Sud-Amèrica a Berjman (1998).

⁴⁶ Cita del president Sarmiento reproduïda a Gorelik (1998).

És aquesta última meitat del segle XIX, sens dubte, un període important pel que fa a la discussió i creixement de la disciplina de l'art dels jardins o l'arquitectura del paisatge, tot i que *"la història del jardí i les seves aportacions de més valors s'escriuen en els últims quaranta anys del s. XVIII"* (Hunt, 1996: cap II.1), amb aportacions cabdals com ara les de Whateley (1770), Watelet (1757), o Hirschfeld (1777) (cfr. II.1.3).

El cas de Central Park també resulta un precedent rellevant pel que fa al mode en què el sòl va esdevenir públic, atès que entre la resta de casos estudiats no n'hi ha cap d'anterior en què s'aconseguís la publicitat del sòl mitjançant la compensació econòmica als propietaris. Comença, doncs, amb Central Park (1851) el mecanisme de despesa pública per a l'adquisició de sòls amb l'objectiu de crear un gran parc públic. Si bé l'adquisició va ser el mode utilitzat per a convertir en públic el parc central més antic, la Villa Borghese ja al segle XX, mai no s'havia plantejat fins llavors per a constituir cap dels parcs centrals anteriors al de Nova York.

Durant el segle XX es seguiran constituint parcs de característiques similars com a mecanisme d'ajustament de la ciutat entesa com a màquina amb algunes mancances, i en els que prendrà força la idea de parc com a paisatge formalitzat en base a un programa concret. És un exemple parc central modern l'Amsterdamse Bos, planificat per Cornelis van Eesteren i Jacopa Mulder i construït entre 1935 i 1964. La utilització de dades estadístiques per a definir i ubicar programa del parc en un procés integrat en la planificació de la metròpoli, l'actitud sostenible en la definició de l'ecosistema del bosc i la constitució del terreny i la seva topografia artificial, o el fet de no recórrer a cap estàndard estilístic previ, buscant l'expressió honesta de la funció i dels processos artificials i ecològics necessaris per a la seva construcció són alguns dels trets distintius d'una nova manera de fer grans parcs (cfr. IV.1.3.5). Una altra proposta moderna de gran parc per a una gran metròpoli és el projecte per a Sao Paulo d'Oscar Niemeyer (1952-1954).

Durant el segle XX resulta oportú distingir tres períodes diferenciats, separats pels desgraciats successos de les guerres mundials. Durant els primers 15 anys de segle (1900-1915), abans de la I Guerra Mundial, es van crear, al menys, 5 grans parcs a sengles grans ciutats: Rizal a Manila, Chapultepec a Ciutat de Mèxic, Grant Park a Chicago, Stadtpark a Hamburg, Montjuïc a Barcelona i el Cerro de San Cristobal a Santiago de Chile. Durant el període entre guerres, i concentrant-se a la dècada de 1930, van néixer els parcs de Sao Paulo, Amsterdam, Madrid, Sant Petersburg i Lisboa. Mentre que durant la recuperació s'inauguren parcs a Rio de Janeiro, Caracas, Seul i Bagdad durant la dècada de 1960', i a Bogotà, València i La Habana durant la dècada de 1980'.

Ja al segle XXI s'han inaugurat o estan en procés de definició grans parcs a Shanghai (2001), Brasília (2009) o Dallas.

Així, tenint només en compte la mostra utilitzada per a l'estudi, de la distribució del naixement dels parcs centrals al llarg de la història resulten les següents xifres: Durant el segle XVII van néixer tres grans parcs, tots ells a Europa, com els quatre que van néixer durant el segle XVIII. Els segles XIX i XX van resultar més prolífics. Durant el segle XIX es van obrir 16 dels casos estudiats, 9 a Nord-Amèrica, 3 a Austràlia (Adelaida, Melbourne i Sidney), 2 a Àsia (Bangalore i Calcuta), 1 a Sud-Amèrica (Buenos Aires) i 1 a Europa (Budapest). I durant el segle XX es van obrir, al menys, 19 parcs de característiques afins a l'objecte que es pretén definir, 7 a Europa (Barcelona, Hamburg, Madrid, Amsterdam, Sant Petersburg, Lisboa i València), 6 a Centre i Sud-Amèrica (Mèxic, Santiago de Chile, Sao Paulo, Rio, Caracas, Bogotà, La Habana), 4 a Àsia (Manila, Pequín, Seul i Bagdad) i 1 a Nord-Amèrica (Chicago).

III.2. Objectius compartits: motius geogràfics, ecològics i ideològics

Es poden trobar en la història de la constitució de grans parcs alguns episodis compartits, i també hi ha alguns objectius principals que es repeteixen d'uns casos als altres. La celebració de grans fires de mostres internacionals i altres grans esdeveniments (cfr. II.2), la incorporació de llocs per a la divulgació de les ciències naturals (zoològics i jardins botànics, per exemple), la vinculació amb l'observació i divulgació del cosmos (observatoris i planetaris), l'extracció de materials per a la construcció de la pròpia ciutat (Barcelona, Santiago de Chile), o l'aprofitament de terrenys guanyats per acumulació de residus de la construcció d'aquesta (Chicago, Rio de Janeiro), són alguns d'aquests episodis.

Tanmateix, per a aquest estudi es van voler destacar tres objectius principals que han pogut motivar determinades decisions en la constitució dels parcs estudiats: la protecció recuperació o sanejament de cursos d'aigua o fronts marítims; la protecció de vessants en pendent, turons o altres elements geogràfics destacats; i altres motius ideològics i de significació política. Els dos primers, són objectius associats a les condicions geogràfiques de sòl que ocuparà el parc, mentre el tercer es refereix a una qüestió no tan física però igualment rellevant.

Si bé els parcs australians de la primera meitat del segle XIX s'havien construït en antics terrenys pantanosos i el riu forma part de la seva estructura (Sidney, Melbourne), el cas paradigmàtic pel que fa a protecció, recuperació o sanejament de cursos d'aigua o fronts marítims és el *Fairmount Park* (1867). La municipalitat de Philadelphia havia adquirit uns terrenys a les vores del riu amb l'objectiu de garantir la salubritat de les aigües per a l'abastament urbà anys abans de projectar fer-hi el gran parc central de la metròpoli tot i ampliant els sòls de protecció.

La història del *Fairmount Park* va començar amb unes modestes adquisicions de sòl a la riba del riu l'any 1812, en uns terrenys condicionats més endavant amb projecte de Frederick Graff. Dècades després, cap a 1855, una sonada mobilització ciutadana va forçar la compra de Lemmon Hill, un dels paratges naturals més coneguts per la ciutadania des de principis del segle XIX, i la constitució del *Fairmount Park Commissioners*, institució que acabarà aprovant els límits oficials del parc l'any 1867 i la cessió definitiva d'aquests a la ciutat (cfr. IV.1.1.5).

Una dècada després, els treballs inicials de F.L. Olmsted a Boston es centrarien en el sanejament de *Back Bay Fens* i *River Way* com a experiències preliminars al seu projecte del sistema de parcs, i 20 anys més tard, a Amsterdam, es construirà un parc sota el nivell del mar gràcies a un estudiat sistema de drenatge convertit en element compostiu del parc. Fins als casos del segle XX de La Habana (1989), un projecte de recuperació i potenciació dels valors ambientals de la llera del riu Almendares, o de València (1986), en què després de traslladar-se'n el curs, l'antiga llera del Túria va ser convertida en parc central salvant-la d'esdevenir una autopista urbana, altres parcs centrals tenen entre les seves motivacions un o altre lligam amb l'aigua. L'existència de fonts al lloc com a motiu per a l'ús de lleure dominical, a Ciutat de Mèxic o Barcelona per exemple,⁴⁷ i la reivindicació de protecció del front de contacte amb l'aigua com a espai obert públic en el cas de Chicago (1911), en són alguns exemples.

Pel que fa a la constitució de parcs en terrenys de pendent elevada, en destaca l'exemple més antic, el de Montreal (1869) per la transcendència de la discussió pública sobre la conveniència de dedicar a parc un turó. El parc *Mount Royal* s'inaugurà oficialment l'any 1876, una trentena d'anys després que Sir Alexander, al fil de les teories higienistes sobre el desenvolupament de les ciutats, proposés la muntanya per a fer-ne un parc accessible a tots els ciutadans. El 1869 s'arribaria a l'acord per a la compra del sòl que es començà a expropiar a partir de 1872. Sempre sota iniciativa pública s'adquiriren els terrenys i s'encarregà a F.L. Olmsted el seu disseny a partir de 1874 (cfr. IV.1.1.3).

L'èxit del projecte de F.L. Olmsted segur que va aplanar el camí a la constitució com a parc d'altres turons al món. El següent seria obert, precisament, al mateix país dues dècades després (Vancouver 1888), però aviat el parc en sòls elevats i amb pendent es repetiria fora del Canadà: els últims turons del sistema de Santa Mònica a Los Angeles

⁴⁷ Veure documents de localització d'antigues fonts de Montjuïc a Roca-i-Blanch (2000).

(1896), la muntanya de Montjuïc a Barcelona (1914), el Cerro de San Cristobal a Santiago de Chile (1916) o el Monsanto a Lisboa (1914) són algunes elevacions requerides per a acollir la utilitat especial del parc central metropolità.

Pel que fa a les motivacions de significació ideològica o estratègia política, cal esmentar que alguns autors n'hi atribueixen a les obertures de possessions d'aquells que gaudien del poder absolut, essent paleses, per exemple, en el cas de París i Napoleó III (Panzini, 1993: cap.V.2). Aquí, però, es volen destacar aquells parcs centrals que han sorgit després de canvis importants en el sistema de govern de llur estat i que han resultat objecte representatiu del viratge cap a una política més pública i una major cultura d'allò col·lectiu.

Troblem aquesta situació, després de l'enderroc del dictador Juan Manuel de Rosas, quan es representa el nou panorama de llibertats a Argentina fent de la casa del ex-dictador el lloc públic central de la ciutat (1875). O a Espanya, quan el primer govern de la Segona República obre la major possessió reial a la capital (1931). El cas paradigmàtic, però, és el de Sant Petersburg (1930-1932), com a part d'un programa ideològic concret dedicat a construir la nova ciutat socialista, autèntic laboratori de la figura del Parc Central de Cultura i Repòs.

Si bé a l'illa Yelagin ja hi havia un parc d'una vil·la particular des de 1777, que el 1817 havia passat a ser propietat del tsar, des de la revolució de 1917 la formació d'un gran parc central metropolità serà part del projecte de constitució de la nova ciutat socialista amb el seu desenvolupament planejat sota principis col·lectivistes, en pretesa oposició amb la ciutat burgesa, cercant transformar-la en "*centre proletari altament desenvolupats culturalment, tècnicament i econòmic*". Amb el primer exemple construït a Moscou l'any 1929, la figura del Parc Central de Cultura i Repòs serà assajada a 200 ciutats en deu anys a diverses aglomeracions urbanes de la URSS, i diversos autors apunten la seva influència a altres països del bloc comunista. En el cas de Sant Petersburg, la decisió fou presa l'any 1930, convocant-se un concurs que guanyaria E. I. Katonin, responsable de la construcció del parc que s'inaugurà l'any 1932. Tanmateix, la història seguiria essent un dels seus valors latents, com demostra el fet que l'any 1960, l'illa Yelagin, una de les tres que conformen el parc i lloc que comptava amb els jardins heretats, va ser declarada Monument Arquitectònic Federal amb l'objectiu de recuperar-ne l'aspecte presoviètic.

Tanmateix, en tots els casos de representació ideològica el que és comú és l'alta disposició del sòl per part dels administradors públics. Ja sigui per haver estat propietat de l'antic poder enderrocat o per haver passat per processos de col·lectivització del sòl, l'adquisició dels terrenys del parc no implica cap despesa pública.

III.3. Modes en que el sòl esdevé públic: adquisicions, cessions i drets heretats

Si bé fins al segle XIX els grans parcs estudiats s'havien format, al menys pel que fa al seu ús, sense especial esforç per a l'adquisició del sòl, el ball de modes en què aquests esdevenen de domini públic des de llavors és considerable. I és que els parcs pertanyents al poder absolut de l'antic règim, per norma general, van ser cedits directament a la ciutat sense inversió a canvi. Contràriament, els jardins pertanyents a famílies aristocràtiques sense poder administratiu efectiu van requerir de la indemnització per part de l'administració a canvi de la cessió del sòl i les edificacions que s'hi ubicaven com en el cas de Roma, tot i que trobem les excepcions de Toronto i Los Angeles, en què la cessió va ser directa i sense contrapartida gràcies a la il·lustració dels propietaris.

En general, podem dir que des de Nova York, el mètode més utilitzat és la compra de sòl o indemnització als propietaris. Alguns casos comportaren la compra de tot el sòl que es destinaria a parc (Philadelphia, Montreal, Barcelona, Hamburg, Santiago de Chile, Amsterdam o Lisboa) i en molts altres una part d'aquest s'adquirí amb aquest mètode.

Entre els casos en què el sòl passa a públic, sense cost, i descomptant les cessions reials, podem destacar: la cessió d'un particular a Toronto (1873),⁴⁸ Los Angeles (1896),⁴⁹ i a una part important de Boston (1876),⁵⁰ les confiscacions i col·lectivitacions després de canvis de sistema polític (Buenos Aires, Madrid, Sant Petersburg, La Habana), o hàbils mecanismes de gestió urbanística com en el cas de Bogotà en què la defunció sense hereus del propietari va fer passar la propietat a mans de la institució anomenada La Beneficencia, i d'aquí a l'administració local.

Finalment, entre els parcs que han gaudit de la publicitat del sòl prèvia al seu naixement com a tal cal destacar: el cas d'Austràlia i el sistema de desclassificació de sòl prèvia a llur privatització durant el planejament i desenvolupament de les ciutats colonials, l'herència del *common* de la ciutat premoderna a Boston com a part del sistema, o el cas de València en què el parc ocupa el sòl sempre públic de l'antic curs del riu. En la resta de casos, hi ha hagut un esforç important i una decidida reclamació dels drets públics que van acabar amb resolucions judicials favorables als interessos col·lectius.

III.4. Algunes conclusions de l'estudi de l'origen

Els parcs centrals són presents a les principals ciutats del món des de fa molts temps, i encara fa més temps que es van iniciar els progressos tècnics i culturals que, poc a poc, han anat consolidant la concepció d'aquesta entitat urbana de singular condició. Les habilitats de l'home per a dominar els materials biològics vius en benefici propi, permetent que es fessin servir, també, com a base de produccions artificials amb finalitats estètic i funcionals, són fruit d'una llarga tradició. Alhora, el progrés de les majors ciutats del món va anar desvetllant necessitats urgents pel que fa la disposició d'espais oberts per a l'esbarjo i la recreació pública, a més de noves perspectives de salubritat i equilibri per a unes grans urbs en contínua expansió. Capacitats i necessitats actuàries de catalitzadors per al naixement d'una nova entitat urbana on l'espai obert, el verd, la propietat pública i les dotacions per a l'oci s'unirien per a formar un espai d'excel·lències només a l'abast de les metròpolis més avançades. És clar, la contínua competència entre ciutats notables promouria que l'exemple donat per les primeres en disposar de grans parcs fos seguit per altres en el seu afany per no quedar enrere.

Troblem a algunes de les principals ciutats del món grans parcs amb rol preferent nascuts en un ampli ventall de dates i circumstàncies, des de fa quatre segles ençà. Les diferents històries del naixement dels parcs estudiats són,

⁴⁸ A Toronto, els terrenys que avui ocupa el gran parc foren propietat de l'arquitecte i enginyer John George Howard des de 1836, on s'hi construí la seva residència de campanya amb jardins paisatgístics que es coneixia com Colborne Lodge, i que més endavant la pròpia família va batejar amb el nom de High Park, per la seva ubicació en un lloc alterós. L'any 1873, Howard acorda amb l'ajuntament transmetre la seva propietat a la ciutat amb la condició que ell hi seguiria vivint i que es dedicués a parc obert al públic. La proposta va ser acceptada tot i l'oposició d'alguns regidors que creien que estava massa lluny de la ciutat com per donar bon servei com a parc. L'herència, unes 50 hectàrees, seria ampliada l'any 1930 fins a la superfície actual.

⁴⁹ Des de 1882 G.J. Griffith, propietari dels terrenys muntanyosos més a llevant de sistema de Santa Mònica, tenia una granja d'estruços i una vil·la amb jardins. L'any 1896, en un acte redemptor, Griffith cedeix per pròpia iniciativa els terrenys a la ciutat amb la condició que es destinessin a parc públic. *"I must made a place of recreation for the masses, a resort for the rank and file of the plain people. I have but one request: that the whole public should enjoy with me this beautiful spot"*. A partir de 1919, es començaria a equipar el parc i cap a 1930 ja s'incorpora al Pla de Sistema de Parcs de la ciutat de Los Angeles que redactà Olmsted Jr. A més de la donació de sòl original, la gestió municipal a través d'adquisicions i desclassificacions han acabat conformant l'extensió actual del parc.

⁵⁰ Si bé el Common (el 5% del total del sistema) és sòl públic des que el 1634 la societat de colonitzadors Massachusetts Bay Colony ho adquirí de l'anterior propietari, William Blaxton, per a que fos el prat del comú vora la nova ciutat i que 200 anys després es començaria a usar com a parc, el sistema de parcs del Boston metropolità es comença a construir durant la dècada de 1870. El comissionat adquireix 200 hectàrees de terrenys (Franklin Park), mentre es van celebrant reunions públiques que conformen la idea de construir la xarxa de parcs que cristal·litza amb l'informe del comissionat de parcs de l'any 1976. Frederick Law Olmsted seria l'arquitecte paisatgista encarregat de la redacció del projecte que s'aniria construint entre 1878 i 1896, tot i incorporant sòls comuns de les ribes de l'afluent del Charles i els sòls cedits per un particular a la Universitat per a construir-hi l'arborètum.

sovint, expressió de diferents episodis històrics propis de les grans ciutats. La història dels parcs no és pas autònoma, sinó que està estretament lligada al curs de la història urbana en el sentit més ampli.

Tot allò esdevingut que ha tingut efectes en la forma de ser i funcionar de la gran ciutat té ressonància en la història de la construcció de grans parcs: Els parcs de Mèxic i Pequín, per exemple, representen presències al territori de l'equipament de la ciutat en tant que seu de l'imperi. A Europa, les ciutats capitals de monarquies absolutes tenen grans parcs com a conseqüència d'haver estat lloc de residència del poder. Així mateix, les ciutats han estat històricament llocs de mescla de classes socials, i sovint les elits han mirat de significar-s'hi, destacant en l'espai urbà per la qualitat de l'arquitectura en els seus palaus, o pels seus jardins a les residències de camp. La presència de l'elit aristocràtica i il·lustrada al territori de la metròpoli ha deixat a grans ciutats com Roma o Toronto la seva empremta en forma de parc central. De la mateixa manera, l'adveniment de la burgesia com classe notable i d'influència creixent en la societat urbana va ser determinant per a la construcció de la ciutat, impulsant el naixement d'alguns parcs com a projecte i que es fessin definitivament públics alguns d'antiga propietat reial. Per la seva banda, el progrés de la industrialització, fenomen certament influent en la condició urbana i metropolitana modernes, i el naixement d'una classe obrera amb necessitats pròpies i amb capacitat per a l'associació i la reivindicació és darrera de l'obertura d'alguns dels casos estudiats. Fins i tot els episodis més recents, aquells de la forta expansió global de la urbanització, de la formació i projecte de la metròpoli contemporània, han promogut la construcció o reserva d'algun cas d'estudi, com seria l'exemple del Century Park, al districte Pudong de Shanghai.

En diferents moments de la història de les ciutats els parcs s'han obert amb uns o altres objectius, han ofert unes o altres utilitats, han representat el seu temps amb uns o altres atributs de forma.

Així, que la història dels diferents parcs estigui tan lligada a la pròpia història d'algunes condicions urbanes essencials ens dona empenta a creure que el parc central no és ben bé el producte d'una reacció antiurbana, tal i com s'entenia fins a finals del segle XIX. Al contrari, poden ser un ingredient més de la urbanitat en tant que en ells s'hi produeix l'enteniment, tot i que fragmentat, de la ciutat en el seu conjunt. Al cap i a la fi, alguns dels grans parcs s'han constituït com a part integrant del projecte de la ciutat, per a embellir-la, per a sanejar-la, per a fer-la més saludable, per a equipar-la o significar-la.

D'altra banda, s'ha anat reforçant la hipòtesi que existeixen determinades condicions de la composició del parc central que li han servit de germen (cfr. IV.1.1):

Per una banda s'observa, a través d'exemples com el mexicà o el berlinès, que l'arrelament històric dels llocs pot ratificar la seva condició pública i destí definitiu com a gran parc singular (cfr. IV.1.1.1).

També es veu, especialment atenent al cas de Vancouver, com l'apropiació d'una determinada riquesa mediambiental i paisatgística existent al lloc pot ser motiu per a la designació d'un enclavament com a parc central (cfr. IV.1.1.2).

S'observa, i resulta especialment exemplificador d'aquest argument el cas de Montreal, que l'associació d'una singularitat geogràfica amb una funció urbana especial es motiu per a la creació d'alguns parcs (cfr. IV.1.1.3).

També s'extreu del coneixement de la història d'alguns casos la hipòtesi que la forma i agents que intervenen en l'estructura de la propietat del sòl poden explicar la ubicació precisa i el caràcter de la constitució interna del parc central (cfr. IV.1.1.4).

O, per exemple, s'observa a través del cas de Philadelphia com els parcs poden néixer amb vocació de resultar espais especialment dedicats a la sostenibilitat de l'artifici urbà (cfr. IV.1.1.5).

Així i com, des del seu naixement, alguns grans es defineix una vocació per a la ratificació dels sistemes geogràfics en el cos de la ciutat, cosa que es fa palesa en el cas dels parcs reials de Londres, per exemple (cfr. IV.1.1.6).

Així, origen i composició resulten ser descriptors de l'entitat urbanística del parc central del tot interrelacionats, no podent definir la constitució d'aquest sense comptar amb la informació de l'origen, ni entendre l'origen desvinculat de la composició que acaba tenint el parc. Com ja s'anunciava a l'inici d'aquestes notes sobre l'origen, aquest defineix una part notable de les condicions per a la composició del parc. Tenir-les presents, al costat de l'estat de la qüestió dels diferents continguts temàtics (cfr. II) en el moment d'estudiar la constitució dels diversos casos resulta del tot necessari per a analitzar correctament la composició i conflicte a cada un d'ells.

Al capdavant, el parc central resulta ser una realitat d'entitat variable al llarg de la història de les ciutats que es manté viva, encara avui, com a element constitutiu de l'expressió més contemporània de les metròpolis.